๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา

๑. โพธิราชกุมารวตฺถุ. (๑๒๗)

"อตฺตานญฺเจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เภสกฬาวเน วิหรนฺโต โพธิราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร ปฐวีตเล อญฺเญหิ ปาสาเทหิ อสทิสรูปํ อากาเส อุปฺปตมานํ วิย โกกนทนฺนาม ปาสาทํ กาเรตฺวา วฑฺฒกึ ปุจฺฉิ "กึ ตยา อญฺญตฺถาปิ เอวรูโป ปาสาโท กตปุพฺโพ, อุทาหุ ปฐมสิปฺปเมว เต อิทนฺติ. "ปฐมสิปฺปเมว เทวาติ วุตฺเต, โส จินฺเตสิ "สเจ อยํ อญฺญสฺสาปิ เอวรูปํ ปาสาทํ กริสฺสติ, อยํ ปาสาโท อนจฺฉริโย ภวิสฺสติ; อิมํ มยา มาเรตุํ วา หตฺถปาเท วาสฺส ฉินฺทิตุํ อกฺขีนิ วา อุปฺปาเตตุํ วฏฺฏติ, เอวํ อญฺญสฺส ปาสาทํ น กริสฺสตีติ. โส ตมตฺถํ อตฺตโน ปิยสหายกสฺส สญฺชีวกปุตฺตสฺส มาณวกสฺส กเถสิ. โส จินฺเตสิ "นิสฺสํสยํ เอส วฑฺฒกึ นาเสสฺสติ, อนคฺโฆ สิปฺปิโย, มยิ สนฺเต มา นสฺสตุ, สญฺญมสฺส ทสฺสามีติ. โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา "ปาสาเท เต กมฺมํ นิฏฺฐิตํ โนติ ปุจฺฉิตฺวา, "นิฏฺฐิตนฺติ วุตฺเต, "ราชกุมาโร ตํ นาเสตุกาโม, ตสฺมา อตฺตานํ รกฺเขยฺยาสีติ อาห. วฑฺฒกี "ภทฺทกนฺเต สามิ กตํ มม อาโรเจนฺเตน, อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ

ชานิสฺสามีติ วตฺวา, "กึ สมฺม อมฺหากํ ปาสาเท เต กมฺมํ นิฏฺฐิตนฺติ ราชกุมาเรน ปุฏฺโฐ, "น ตาว เทว นิฏฺฐิตํ, พหุํ อวสิฏฺฐนฺติ อาห. "กึ กมฺมํ นาม อวสิฏฺฐนฺติ. "ปจฺฉา เทว อาจิกฺขิสฺสามิ, ทารูนิ ตาว อาหราเปถาติ. "กึ ทารูนิ นามาติ. "นิสฺสารานิ สุกฺขทารูนิ เทวาติ. โส อาหราเปตฺวา อทาสิ. อถ นํ อาห "เทว อิโต ปฏฺฐาย มม สนฺติกํ นาคนฺตพฺพํ, สุขุมกมฺมํ กโรนฺตสฺส หิ อญฺเญน สทฺธึ สลฺลาเป สติ๑ วิกฺเขโป โหติ, อาหารเวลาย ปน เม ภริยาว อาหารํ อาหริสฺสตีติ. ราชกุมาโร "สาธูติ ปฏิสฺสุณิ. โสปิ เอกสฺมึ คพฺเภ นิสีทิตฺวา ตานิ ทารูนิ ตจฺเฉตฺวา อตฺตโน ปุตฺตทารสฺส อนฺโตนิสีทนโยคฺคํ ครุฬสกุณํ กตฺวา อาหารเวลาย [ปน] ภริยํ อาห "เคเห วิชฺชมานกํ สพฺพํ วิกฺกีณิตฺวา หิรญฺญสุวณฺณํ คณฺหาหีติ. ราชกุมาโรปิ วฑฺฒกิสฺส อนิกฺขมนตฺถาย เคหํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อารกฺขํ ฐเปสิ. วฑฺฒกีปิ สกุณสฺส นิฏฺฐิตกาเล "อชฺช สพฺเพปิ ทารเก คเหตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสีติ ภริยํ วตฺวา ภุตฺตปาตราโส ปุตฺตทารํ สกุณสฺส กุจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺวา วาตปาเนน นิกฺขมิตฺวา ปลายิ. โส เตสํ "เทว วฑฺฒกี ปลายตีติ กนฺทนฺตานํเยว คนฺตฺวา หิมวนฺเต โอตริตฺวา เอกํ นครํ มาเปตฺวา ตตฺถ กฏฺฐวาหนราชา นาม ชาโต.

ราชกุมาโรปิ "ปาสาทมหํ กริสฺสามีติ สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ปาสาเท จตุชฺชาติกคนฺเธหิ ปริภณฺฑํ กตฺวา ปฐมอุมฺมารโต ปฏฺฐาย

๑. สี. ยุ. กถาสลฺลปนฺตสฺส เม.

เจลปฏิกํ ปตฺถริ. โส กิร อปุตฺตโก, ตสฺมา "สจาหํ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา อิมํ อกฺกมิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา ปตฺถริ. โส สตฺถริ อาคเต สตฺถารํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา "ปวิสถ ภนฺเตติ อาห. สตฺถา น ปาวิสิ. โส ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ยาจิ. สตฺถา อปฺปวิสิตฺวาว อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกสิ. เถโร โอโลกิตสญฺญาเยว วตฺถานิ อนกฺกมนภาวํ ญตฺวา "สํหร ราชกุมาร ทุสฺสานิ, น ภควา เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสติ, ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาคโต โอโลเกตีติ ทุสฺสานิ สํหราเปสิ. โส ทุสฺสานิ สํหริตฺวา สตฺถารํ อนฺโต ปเวเสตฺวา ยาคุขชฺชเกน สนฺตปฺเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน วนฺทิตฺวา อาห "อหํ ภนฺเต ตุมฺหากํ อุปฏฺฐาโก ติกฺขตฺตุํ สรณํ คโต: กุจฺฉิคโต จ กิรมฺหิ เอกวารํ สรณํ คโต, ทุติยมฺปิ ตรุณทารกกาเล, ตติยมฺปิ วิญฺญุภาวํ ปตฺตกาเล; ตสฺส เม กสฺมา เจลปฏิกํ น อกฺกมิตฺถาติ. "กึ ปน ตฺวํ กุมาร จินฺเตตฺวา เจลปฏิกํ อตฺถรีติ. "สเจ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลจฺฉามิ, สตฺถา เม เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสตีติ อิทํ จินฺเตตฺวา ภนฺเตติ. "เตนาหํ กุมาร น อกฺกมินฺติ. "กึ ปนาหํ ภนฺเต ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา เนว ลจฺฉามีติ. "อาม กุมาราติ. "กึการณา ภนฺเตติ. "ปุริมตฺตภาเว ชายาย สทฺธึ ปมาทํ อาปนฺนตฺตาติ. "กิสฺมึ กาเล ภนฺเตติ. อถสฺส สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา ทสฺเสสิ:

"อตีเต กิร อเนกสตา มนุสฺสา มหติยา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทึสุ. นาวา สมุทฺทมชฺเฌ ภิชฺชิ. เทฺว ชายปติกา เอกํ ผลกํ คเหตฺวา อนฺตรทีปกํ ปวิสึสุ. เสสา สพฺเพ ตตฺเถว มรึสุ.

ตสฺมึ โข ปน ทีปเก มหาสกุณสงฺโฆ วสติ. เต อญฺญํ ขาทิตพฺพกํ อทิสฺวา ฉาตชฺฌตฺตา สกุณณฺฑกานิ องฺคาเร ปจิตฺวา ขาทึสุ, เตสุ อปฺปโหนฺเตสุ, สกุณจฺฉาเป คเหตฺวา ปจิตฺวา ขาทึสุ, เตสุ อปฺปโหนฺเตสุ, สกุเณ คเหตฺวา ขาทึสุ, เอวํ ปฐมวเยปิ มชฺฌิมวเยปิ ปจฺฉิมวเยปิ ขาทึสุเยว, เอกสฺมิํปิ วเย อปฺปมาทํ นาปชฺชึสุ. เอโกปิ จ เนสํ อปฺปมาทํ นาปชฺชิ.

สตฺถา อิทนฺตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา "สเจ หิ ตฺวํ กุมาร ตทา เอกสฺมิํปิ วเย ภริยาย สทฺธึ อปฺปมาทํ อาปชฺชิสฺส, เอกสฺมิํปิ วเย ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺเชยฺย; สเจ ปน โว เอโกปิ อปฺปมตฺโต อภวิสฺส, ตํ ปฏิจฺจ ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺชิสฺส; กุมาร อตฺตานํ หิ ปิยํ มญฺญมาเนน ตีสุปิ วเยสุ อปฺปมตฺเตน อตฺตา รกฺขิตพฺโพ, เอวํ อสกฺโกนฺเตน เอกวเยปิ รกฺขิตพฺโพเยวาติ วตฺวา คาถมาห

"อตฺตานญฺเจ ปิยํ ชญฺญา รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ
ติณฺณมญฺญตรํ ยามํ ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโตติ.

ตตฺถ "ยามนฺติ: สตฺถา อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย เจว เทสนากุสลตาย จ อิธ ติณฺณํ วยานํ อญฺญตรํ วยํ ยามนฺติ กตฺวา ทสฺเสติ. ตสฺมา เอวเมตฺถ อตฺโถ เวทิตพฺโพ "สเจ อตฺตานํ ปิยํ ชาเนยฺย, รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ; ยถา โส สุรกฺขิโต โหติ, เอวนฺตํ รกฺเขยฺย. ตตฺถ, สเจ คิหี สมาโน `อตฺตานํ รกฺขิสฺสามีติ อุปริ ปาสาทตเล สุสํวุตํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา สมฺปนฺนรกฺโข หุตฺวา

๒. อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ. (๑๒๘)

"อตฺตานเมว ปฐมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุปนนฺทํ สกฺยปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร เถโร ธมฺมกถํ กเถตุํ เฉโก. ตสฺส อปฺปิจฺฉตาทิปฺปฏิสํยุตฺตํ ธมฺมกถํ สุตฺวา พหู ภิกฺขู ตํ จีวเรหิ ปูเชตฺวา ธูตงฺคานิ สมาทยึสุ. เตหิ วิสฺสฏฺฐปริกฺขาเร โสเอว คณฺหิ. โส เอกสฺมึ อนฺโตวสฺเส อุปกฺกฏฺเฐ ชนปทํ อคมาสิ. อถ นํ เอกสฺมึ วิหาเร ทหรสามเณรา ธมฺมกถิกปฺเปเมน "ภนฺเต อิธ วสฺสํ อุเปถาติ วทึสุ. "อิธ กิตฺตกํ วสฺสาวาสิกํ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตวา, เตหิ "เอเกโก สาฏโกติ วุตฺเต, ตตฺถ อุปาหนา ฐเปตฺวา อญฺญํ วิหารํ อคมาสิ, ทุติยํ วิหารํ คนฺตฺวา "อิธ กึ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, "เทฺว สาฏกาติ วุตฺเต, กตฺตรยฏฺฐึ ฐเปสิ; ตติยํ วิหารํ คนฺตฺวา "อิธ กึ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, "ตโย สาฏกาติ วุตฺเต, อุทกตุมฺพํ ฐเปสิ; จตุตฺถํ วิหารํ คนฺตฺวา "อิธ กึ ลพฺภตีติ ปุจฺฉิตฺวา, "จตฺตาโร สาฏกาติ วุตฺเต, "สาธุ อิธ วสิสฺสามีติ ตตฺถ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา คหฏฺฐานญฺเจว ภิกฺขูนญฺจ ธมฺมกถํ กเถสิ. เต นํ พหูหิ วตฺเถหิ เจว จีวเรหิ จ ปูเชสสุ. โส วุตฺถวสฺโส อิตเรสุปิ วิหาเรสุ สาสนํ เปเสตฺวา "มยา ปริกฺขารสฺส ฐปิตตฺตา วสฺสาวาสิกํ ลทฺธพฺพํ, ตํ เม ปหิณนฺตูติ สพฺพํ อาหราเปตฺวา ยานกํ ปูเรตฺวา ปายาสิ.

อเถกสฺมึ วิหาเร เทฺว ทหรภิกฺขู เทฺว สาฏเก เอกญฺจ กมฺพลํ ลภิตฺวา "ตุยฺหํ สาฏกา โหนฺตุ, มยฺหํ กมฺพโลติ ภาเชตุํ อสกฺโกนฺตา มคฺคสมีเป นิสีทิตฺวา วิวทนฺติ. เต ตํ [เถรํ] อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา "ภนฺเต ตุมฺเห โน ภาเชตฺวา เทถาติ วทึสุ. "ตุมฺเหเยว ภาเชถาติ. "น สกฺโกม ภนฺเต, ตุมฺเห โน ภาเชตฺวา เทถาติ. "มม วจเน ฐสฺสถาติ. "อาม ฐสฺสามาติ. "เตนหิ สาธูติ โส เตสํ เทฺว สาฏเก ทตฺวา "อยํ ธมฺมกถํ กเถนฺตานํ อมฺหากํ ปารุปนํ โหตูติ[๑] มหคฺฆกมฺพลํ[๒] อาทาย ปกฺกามิ. ทหรภิกฺขู วิปฺปฏิสาริโน หุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสส. สตฺถา "น ภิกฺขเว อิทาเนวส ตุมฺหากํ สนฺตกํ คเหตฺวา ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยวาติ วตฺวา อตีตํ อาหริ:

"อตีตสฺมึ หิ "อนุตีรจารี จ คมฺภีรจารี จาติ เทฺว อุทฺทา มหนฺตํ โรหิตมจฺฉํ ลภิตฺวา "มยฺหํ สีสํ โหตุ, ตว นงฺคุฏฺฐนฺติ วิวาทาปนฺนา ภาเชตุํ อสกฺโกนฺตา เอกํ สิคาลํ ทิสฺวา อาหํสุ "มาตุล อิมํ โน ภาเชตฺวา เทหีติ. "อหํ รญฺญา วินิจฺฉยฏฺฐาเน ฐปิโต, ตตฺถ จิรํ นิสีทิตฺวา ชงฺฆวิหารตฺถาย อาคโตมฺหิ, อิทานิ เม โอกาโส นตฺถีติ. "มาตุล มา เอวํ กโรถ, ภาเชตฺวาเอว โน เทถาติ. "มม วจเน ฐสฺสถาติ. "ฐสฺสาม มาตุลาติ. "เตนหิ สาธูติ โส สีสํ ฉินฺทิตฺวา เอกมนฺเต อกาสิ, นงฺคุฏฺฐํ เอกมนฺเต; กตฺวา จ ปน "ตาตา เยน โว อนุตีเร จริตํ, โส

๑. สี. ยุ. ปารุปณาร โห' ติ. ม. ปารุปนาร โห' ติ. ๒. ม. มหคฺฆํ กมฺพลํ.

นงฺคุฏฺฐํ คณฺหาตุ; เยน คมฺภีเร จริตํ, ตสฺส สีสํ โหตุ; อยํ ปน มชฺฌิโม ขณฺโฑ มม วินิจฺฉยธมฺเม ฐิตสฺส ภวิสฺสตีติ เต สญฺญาเปนฺโต

"อนุตีรจาริโน นงฺคุฏฺฐํ, สีสํ คมฺภีรจาริโน,

อถายํ มชฺฌิโม ขณฺโฑ ธมฺมฏฺฐสฺส ภวิสฺสตีติ๑

อิมํ คาถํ วตฺวา มชฺฌิมขณฺฑํ อาทาย ปกฺกามิ. เตปิ วิปฺปฏิสาริโน ตํ โอโลเกตฺวา อฏฺฐํสุ.

สตฺถา อิมํ อตีตํ ทสฺเสตฺวา "เอวเมส อตีเตปิ ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน อกาสิเยวาติ เต ภิกฺขู สญฺญาเปตฺวา อุปนนฺทํ ครหนฺโต "ภิกฺขเว ปรํ โอวทนฺเตน นาม ปฐมเมว อตฺตา ปฏิรูเป ปติฏฺฐาเปตพฺโพติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตานเมว ปฐมํ ปฏิรูเป นิเวสเย,

อถญฺญมนุสาเสยฺย, น กิลิสฺเสยฺย ปณฺฑิโตติ.

ตตฺถ "ปฏิรูเป นิเวสเยติ: อนุจฺฉวิเก คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺย. อิทํ วุตฺตํ โหติ "โย อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา อริยวํสปฺปฏิปทาทีหิ วา ปรํ อนุสาสิตุกาโม, โส อตฺตานเมว ปฐมํ ตสฺมึ คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺย; เอวํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อญฺญํ เตหิ คุเณหิ อนุสาเสยฺย. อตฺตานํ หิ ตตฺถ อนิเวเสตฺวา เกวลํ ปรเมว อนุสาสมาโน ปรโต นินฺทํ ลภิตฺวา กิลิสฺสติ นาม. ตตฺถ อตฺตานํ นิเวเสตฺวา อนุสาสมาโน ปรโต ปสํสํ ลภติ; ตสฺมา น กิลิสฺสติ นาม. เอวํ กโรนฺโต

๑. ขุ. ชา. สตฺตก. ๒๗/๒๑๖ ตทฏฺฐกถา. ๕/๑๓๗.

ปณฺฑิโต น กิลิสฺเสยฺยาติ.

เทสนาวสาเน เต เทฺว ภิกฺขู โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ.

๓. ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ. (๑๒๙)

"อตฺตานญฺเจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปธานิกติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ปญฺจสเต ภิกฺขู อาทาย อรญฺเญ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา "อาวุโส ธรมานกพุทฺธสฺส โว สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คหิตํ, อปฺปมตฺตา สมณธมฺมํ กโรถาติ โอวทิตฺวา สยํ คนฺตฺวา นิปชฺชิตฺวา สุปติ. เต ภิกฺขู ปจมยาเม จงฺกมิตฺวา มชฺฌิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติ. โส นิทฺทายิตฺวา ปพุทฺธกาเล เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา "กึ ตุมฺเห `นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสามาติ อาคตา? สีฆํ นิกฺขมิตฺวา สมณธมฺมํ กโรถาติ วตฺวา สยํ คนฺตฺวา ตเถว สุปติ. อิตเร มชฺฌิมยาเม พหิ จงฺกมิตฺวา ปจฺฉิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติ. โส ปุนปิ ปพุชฺฌิตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา เต วิหารา นีหริตฺวา สยํ ปุน คนฺตฺวา สุปเตว. ตสฺมึ นิจฺจกาลํ เอวํ กโรนฺเต, เต ภิกฺขู สชฺฌายํ วา

กมฺมฏฺฐานํ วา มนสิกาตุํ นาสกฺขึสุ. จิตฺตํ อญฺญถตฺตํ อคมาสิ. เต "อมฺหากํ อาจริโย อติวิย อารทฺธวิริโย, ปริคฺคณฺหิสฺสาม นนฺติ ปริคฺคณฺหนฺตา ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา "นฏฺฐมฺหาวุโส, อาจริโย โน ตุจฺฉรวํ รวตีติ วทึสุ. เตสํ อติวิย กิลมนฺตานํ เอกภิกฺขุปิ วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ นาสกฺขิ. เต วุตฺถวสฺสา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารา กตปฺปฏิสนฺถารา "กึ ภิกฺขเว อปฺปมตฺตา หุตฺวา สมณธมฺมํ กริตฺถาติ ปุจฺฉิตา ตมตฺถํ อาโรเจสส. สตฺถา "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปส ตุมฺหากํ อนฺตรายมกาสิเยวาติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต

"อมาตาปิตุสํวฑฺโฒ อนาจริยกุเล วสํ
นายํ กาลมกาลํ วา อภิชานาติ กุกฺกุโฏติ

อิมํ อกาลรวกุกฺกุฏชาตกํ[๑] วิตฺถาเรตฺวา "ภิกฺขเว ปรํ โอวทนฺเตน นาม อตฺตา สุทนฺโต กาตพฺโพ, เอวํ โอวทนฺโต หิ สุทนฺโต หุตฺวา ทเมติ นามาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตานญฺเจ ตถา กยิรา, ยถญฺญมนุสาสติ,
สุทนฺโต วต ทเมถ, อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโมติ.

ตสฺสตฺโถ "ยถา ภิกฺขุ `ปฐมยามาทีสุ จงฺกมิตพฺพนฺติวตฺวา ปรํ โอวทติ, สยํ จงฺกมนาทีนิ อธิฏฺฐหนฺโต อตฺตานญฺเจ ตถา กยิรา, ยถญฺญมนุสาสติ. เอวํ สนฺเต สุทนฺโต วต ทเมถาติ: เยน คุเณน ปรํ อนุสาสติ เตน อตฺตนา สุทนฺโต หุตฺวา ทเมยฺย.

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๓๘. ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๐๒.

อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโมติ; อยํ หิ อตฺตา นาม ทุทฺทโม. ตสฺมา ยถา โส สุทนฺโต โหติ, ตถา ทเมตพฺโพติ.

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณึสูติ.

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

๔. กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ. (๑๓๐)

"อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส มาตรํ อารพฺภ กเถสิ.

สา กิร ราชคหนคเร เสฏฺฐิธีตา วิญฺญุตํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ปพฺพชฺชํ ยาจิ, ปุนปฺปุนํ ยาจมานาปิ มาตาปิตูนํ สนฺติกา ปพฺพชฺชํ อลภิตฺวา วยปฺปตฺตา ปติกุลํ คนฺตฺวา ปติเทวตา หุตฺวา อคารํ อชฺฌาวสิ. อถสฺสา น จิรสฺเสว กุจฺฉิสฺมึ คพฺโภ ปติฏฺฐหิ. สา ปนสฺส ปติฏฺฐิตภาวํ อชานิตฺวาว สามิกํ อาราเธตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิ. อถ นํ โส มหนฺเตน สกฺกาเรน ภิกฺขุนีอุปสฺสยํ เนตฺวา อชานนฺโต เทวทตฺตปกฺขิกานํ ภิกฺขุนีนํ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ. อปเรน สมเยน ตสฺสา คพฺภินีภาวํ ญตฺวา ตาหิ "กึ อิทนฺติ ปุฏฺฐา[๑] "นาหํ อยฺเย ชานามิ `กิเมตํ,' สีลํ ปน เม อโรคเมวาติ [อาห]. ภิกฺขุนิโย ตํ เทวทตฺตสฺส สนฺติกํ เนตฺวา "อยํ ภิกฺขุนี

๑. สี. ม. ยุ. วุตฺตา.

สทฺธาย ปพฺพชิตา, อิมิสฺสา มยิ คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตกาลํ น ชานาม; กึทานิ กโรมาติ ปุจฺฉึสุ. เทวทตฺโต "มา มยฺหํ โอวาทการิกานํ ภิกฺขุนีนํ อยโส อุปฺปชฺชตูติ เอตฺตกเมว จินฺเตตฺวา "อุปฺปพฺพาเชถ นนฺติ อาห. ตํ สุตฺวา สา ทหรา "มา มํ อยฺเย นาเสถ, นาหํ เทวทตฺตํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตา, เอถ มํ สตฺถุ สนฺติกํ เชตวนํ เนถาติ. ตา ตํ อาทาย เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสส. สตฺถา "ตสฺสา คิหิกาเล คพฺโภ ปติฏฺฐิโตติ ชานนฺโตปิ ปรวาทโมจนตฺถํ ราชานํ ปเสนทิโกสลํ มหาอนาถปิณฺฑิกํ จุลฺลอนาถปิณฺฑิกํ วิสาขํ อุปาสิกํ อญฺญานิ จ มหากุลานิ ปกฺโกสาเปตฺวา อุปาลิตฺเถรํ อาณาเปสิ "คจฺฉ, อิมิสฺสา ทหราย [ภิกฺขุนิยา] จตุปฺปริสมชฺเฌ กมฺมํ โสเธหีติ. เถโร รญฺโญ ปุรโต วิสาขํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตํ อธิกรณํ ปฏิจฺฉาเปสิ. สา สาณิปฺปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อนฺโตสาณิยํ ตสฺสา หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ โอโลเกตฺวา มาสทิวเส มาเนตฺวา "คิหิภาเว[๑] อิมาย คพฺโภ ลทฺโธติ ญตฺวา เถรสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสิ. อถสฺสา เถโร ปริสมชฺเฌ ปริสุทฺธภาวํ ปติฏฺฐาเปสิ. สา อปเรน สมเยน ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทมูเล ปติฏฺฐิตปฺปตฺถนํ[๒] มหานุภาวํ ปุตฺตํ วิชายิ.

อเถกทิวสํ ราชา ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีเป คจฺฉนฺโต ทารกสทฺทํ สุตฺวา "กึ อิทนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "เทว เอติสฺสา ภิกฺขุนิยา ปุตฺโต ชาโต, ตสฺเสส สทฺโทติ วุตฺเต, ตํ กุมารํ อตฺตโน ฆรํ เนตฺวา

๑. "คิหิกาเลติ ภวิตพฺพํ. ๒. สี. ม. ยุ. ปตฺถิตปตฺถนํ.

ธาตีนํ อทาสิ. นามคฺคหณทิวเส จสฺส "กสฺสโปติ นามํ กตฺวา กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตตฺตา "กุมารกสฺสโปติ สญฺชานึสุ. โส กีฬามณฺฑเล ทารเก ปหริตฺวา, "นิมฺมาตาปิติเกนมฺหา ปหฏาติ วุตฺเต, ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา "เทว มํ `นิมฺมาตาปิติโกติ วทนฺติ, มาตรํ เม อาจิกฺขถาติ ปุจฺฉิตฺวา, รญฺญา ธาติโย ทสฺเสตฺวา "อิมา เต มาตโรติ วุตฺเต, "น เอตฺตกา มม มาตโร, เอกาย เม มาตรา ภวิตพฺพํ, ตํ เม อาจิกฺขถาติ อาห. ราชา "น สกฺกา อิมํ วญฺเจตุนฺติ จินฺเตตฺวา "ตาต ตว มาตา ภิกฺขุนี, ตฺวํ มยา ภิกฺขุนีอุปสฺสยา อานีโตติ. โส ตาวตเกเนว สมุปฺปนฺนสํเวโค หุตฺวา "ตาต ปพฺพาเชถ มนฺติ อาห. ราชา "สาธุ ตาตาติ ตํ มหนฺเตน สกฺกาเรน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ.

โส ลทฺธูปสมฺปโท "กุมารกสฺสปตฺเถโรติ ปญฺญายิ. โส สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมิตฺวา วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ อสกฺโกนฺโต "ปุน กมฺมฏฺฐานํ วิเสเสตฺวา คเหสฺสามีติ สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา อนฺธวเน วิหาสิ. อถ นํ กสฺสปพุทฺธกาเล เอกโต สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตภิกฺขุ พฺรหฺมโลกโต อาคนฺตฺวา ปณฺณรส ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา "อิเม ปญฺเห ฐเปตฺวา สตฺถารํ อญฺโญ พฺยากาตุํ สมตฺโถ นตฺถิ, คจฺฉ, สตฺถุ สนฺติเก อิเมสํ อตฺถํ อุคฺคณฺหาติ อุยฺโยเชสิ. โส ตถา กตฺวา ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน อรหตฺตํ ปาปุณิ.

ตสฺส ปน นิกฺขนฺตทิวสโต ปฏฺฐาย ทฺวาทส วสฺสานิ มาตุ ภิกฺขุนิยา อกฺขีหิ อสฺสูนิ ปวตฺตยึสุ. สา ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา อสฺสุตินฺเตเนว มุเขน ภิกฺขาย จรมานา อนฺตรวีถิยํ เถรํ ทิสฺวาว "ปุตฺต ปุตฺตาติ วิรวนฺตี ตํ คณฺหิตุํ อุปธาวมานา ปวตฺติตฺวา ปติ. สา ถเนหิ ขีรํ มุญฺจนฺเตหิ อุฏฺฐหิตฺวา อลฺลจีวรา คนฺตฺวา เถรํ คณฺหิ. โส จินฺเตสิ "สจายํ มม สนฺติกา มธุรวจนํ ลภิสฺสติ, วินสฺสิสฺสติ; ถทฺธเมว กตฺวา อิมาย สทฺธึ สลฺลปิสฺสามีติ. อถ นํ อาห "กึ กโรนฺตี วิจรสิ? สิเนหมตฺตํปิ ฉินฺทิตุํ น สกฺโกสีติ. สา "อโห กกฺขฬา[๑] เถรสฺส กถาติ จินฺเตตฺวา "กึ วเทสิ ตาตาติ วตฺวา ปุนปิ ตเถว วุตฺตา จินฺเตสิ "อหํ อิมสฺส การณา ทฺวาทส วสฺสานิ อสฺสูนิ นิวาเรตุํ[๒] น สกฺโกมิ, อยํ ปน เม ถทฺธหทโย, กึ เม อิมินาติ ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา ตํทิวสเมว อรหตฺตํ ปาปุณิ.

อปเรน สมเยน ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส เทวทตฺเตน เอวํ อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน กุมารกสฺสโป จ เถรี จ นาสิตา, สตฺถา ปน เตสํ ปติฏฺฐา ชาโต: อโห พุทฺธา นาม โลกานุกมฺปกาติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว อหํ อิเมสํ ปจฺจโย จ ปติฏฺฐา จ ชาโต, ปุพฺเพปิ เตสํ อหํ ปติฏฺฐา อโหสึเยวาติ วตฺวา

๑. สี. ยุ. `กกฺขฬาติ นตฺถิ. ๒. สี. ยุ. ธาเรตต. ม. สนฺธาเรตต.

"นิโคฺรธเมว เสเวยฺย น สาขมุปสํวเส;
นิโคฺรธสฺมึ มตํ เสยฺโย, ยญฺเจ สาขสฺมิ ชีวิตนฺติ

อิมํ นิโคฺรธชาตกํ [๑] วิตฺถาเรน กเถตฺวา "ตทา สาขมิโค เทวทตฺโต อโหสิ, ปริสาปิสฺส เทวทตฺตปริสาว, วารปฺปตฺตา มิคเธนุ เถรี อโหสิ, ปุตฺโต กุมารกสฺสโป, คพฺภินีมิคิยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คโต นิโคฺรธมิคราชา ปน อหเมวาติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา เถริยา อตฺตนาว อตฺตโน ปติฏฺฐานกตภาวํ ปกาเสนฺโต "ภิกฺขเว ยสฺมา ปรสฺส อตฺตนิ จิเตน สคฺคปรายเนน วา มคฺคปรายเนน วา ภวิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา อตฺตาว อตฺตโน นาโถ, กึ ปโร กริสฺสตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ, โก หิ นาโถ ปโร สิยา;
อตฺตนา หิ สุทนฺเตน   นาถํ ลภติ ทุลฺลภนฺติ.

ตตฺถ "นาโถติ: ปติฏฺฐา. อิทํ วุตฺตํ โหติ "ยสฺมา อตฺตนิ จิเตน อตฺตนา สมฺปนฺเนน กุสลํ กตฺวา สคฺคํ วา ปาปุณิตุํ มคฺคํ วา ภาเวตุํ ผลํ วา สจฺฉิกาตุํ สกฺกา, ตสฺมา หิ อตฺตาว อตฺตโน ปติฏฺฐา สิยา. ปโร โก นาม กสฺส ปติฏฺฐา สิยา? อตฺตนาเอว หิ สุทนฺเตน นิพฺพิเสวเนน อรหตฺตผลสงฺขาตํ ทุลฺลภํ นาถํ ลภติ. อรหตฺตํ หิ สนฺธาย "นาถํ ลภติ ทุลฺลภนฺติ วุตฺตํ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ.

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๕. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๓๒.

๕. มหากาลอุปาสกวตฺถุ. (๑๓๑)

"อตฺตนา หิ กตํ ปาปนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ มหากาลํ นาม โสตาปนฺนํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร มาสสฺส อฏฺฐ ทิวเส อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุณาติ. อถ รตฺตึ โจรา เอกสฺมึ เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑกํ คเหตฺวา โลหภาชนสทฺเทน ปพุทฺเธหิ สามิเกหิ อนุพทฺธา คหิตภณฺฑํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ. สามิกาปิ เต อนุพนฺธึสุเยว. เต ทิสา ปกฺขนฺทึสุ. เอโก ปน วิหารมคฺคํ คเหตฺวา มหากาลสฺส สพฺพรตฺตึ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว โปกฺขรณีตีเร มุขํ โธวนฺตสฺส ปุรโต ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิ. โจเร อนุพนฺธิตฺวา อาคตมนุสฺสา ภณฺฑกํ ทิสฺวา "ตฺวํ โน เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑกํ หริตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต วิย วิจรสีติ ตํ คเหตฺวา โปเถตฺวา มาเรตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา อคมํสุ. อถ นํ ปาโต ว ปานียฆฏํ อาทาย คตา ทหรสามเณรา ทิสฺวา "วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา วสิตอุปาสโก อยุตฺตํ มรณํ ลภตีติ คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสส. สตฺถา "อาม ภิกฺขเว อิมสฺมึ อตฺตภาเว กาเลน อปฺปฏิรูปํ มรณํ ลทฺธํ, ปุพฺเพ กตกมฺมสฺส ปน เตน ยุตฺตเมว ลทฺธนฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถสิ

"อตีเต กิร พาราณสีรญฺโญ วิชิเต เอกสฺส ปจฺจนฺตคามสฺส

อฏวีมุเข โจรา วิหรนฺติ.[๑] ราชา อฏวีมุเข เอกํ ราชภฏํ ฐเปติ.[๒] โส ภตึ คเหตฺวา มนุสฺเส โอรโต ปารํ เนติ, ปารโต โอรํ อาเนติ. อเถโก มนุสฺโส อภิรูปํ อตฺตโน ภริยํ จุลฺลยานกํ อาโรเปตฺวา ตํ ฐานํ อคมาสิ. ราชภโฏ ตํ อิตฺถึ ทิสฺวาว สญฺชาตสิเนโห, เตน "อฏวึ โน สามิ อติกฺกาเมหีติ วุตฺเตปิ, "อิทานิ วิกาโล ชาโต, ปาโตว อติกฺกาเมสฺสามีติ อาห. "สกาโล สามิ, อิทาเนว โน เนหีติ. "นิวตฺต โภ, อมฺหากํเยว เคเห อาหาโร จ นิวาโส จ ภวิสฺสตีติ. โส เนว นิวตฺติตุํ อิจฺฉิ. อิตโร ปุริสานํ สญฺญํ ทตฺวา ยานกํ นิวตฺตาเปตฺวา อนิจฺฉนฺตสฺเสว ทฺวารโกฏฺฐเก นิวาสํ ทตฺวา อาหารํ ปฏิยาทาเปสิ. ตสฺส ปน เคเห เอกํ มณิรตนํ อตฺถิ. โส ตํ ตสฺส ยานกนฺตเร ปกฺขิปาเปตฺวา ปจฺจูสกาเล โจรานํ ปวิฏฺฐสทฺทํ กาเรสิ. อถสฺส ปุริสา "มณิรตนํ สามิ โจเรหิ คหิตนฺติ อาโรเจสุํ. โส "คามทฺวาเรสุ อารกฺขํ ฐเปตฺวา อนฺโตคามโต นิกฺขมนฺเต วิจินาถาติ อาห. อิตโรปิ ปาโตว ยานกํ โยเชตฺวา ปายาสิ. อถสฺส ยานกํ โสเธนฺตา อตฺตนา ฐปิตํ มณิรตนํ ทิสฺวา สนฺตชฺเชตฺวา "ตฺวํ มณึ คเหตฺวา ปลายสีติ โปเถตฺวา "คหิโต โน สามิ โจโรติ คามโภชกสฺส ทสฺเสสุํ. โส "ภฏกสฺส วต เม เคเห นิวาสํ ทตฺวา ภตฺตํ ทินฺนํ, มณึ คเหตฺวา คโต, คณฺหถ นํ ปาปปุริสนฺติ

๑. สี. ยุ. อฏวีมุขํ โจรา ปหรนฺติ. ม. อฏวีมุเข โจรา ปหรนฺติ. ๒. สี. ม. ยุ. โปราณ. ฐเปสิ.

โปถาเปตฺวา มาเรตฺวา ฉฑฺฑาเปสิ. อิทนฺตสฺส ปุพฺพกมฺมํ. โส ตโต จุโต อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ ทีฆรตฺตํ ปจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต ตเถว โปถิโต มรณํ ปาปุณิ.

เอวํ สตฺถา มหากาลสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา "ภิกฺขเว เอวํ อิเม สตฺเต อตฺตนา กตปาปกมฺมเมว จตูสุ อปาเยสุ อภิมตฺถตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ อตฺรชํ อตฺตสมฺภวํ
อภิมตฺถติ ทุมฺเมธํ วชิรํ วมฺหยํ มณินฺติ.

ตตฺถ "วชิรํ วมฺหยํ มณินฺติ: วชิรํ ว อมฺหมยํ มณึ. อิทํ วุตฺตํ โหติ "ยถา ปาสาณมยํ ปาสาณสมฺภวํ วชิรํ, ตเมว อมฺหมยํ มณึ อตฺตโน อุฏฺฐานฏฺฐานสงฺขาตํ ปาสาณมณึ ขาทิตฺวา ฉิทฺทาฉิทฺทํ ขณฺฑาขณฺฑํ กตฺวา อปริโภคํ กโรติ; เอวเมว อตฺตนา กตํ อตฺตนิ ชาตํ อตฺตสมฺภวํ ปาปํ ทุมฺเมธํ นิปฺปญฺญํ ปุคฺคลํ จตูสุ อปาเยสุ อภิมตฺถติ วิทฺธํเสตีติ.

เทสนาวสาเน สมฺปตฺตภิกฺขู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

มหากาลอุปาสกวตฺถุ.

"ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ ทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส เทวทตฺโต ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม ทุสฺสีลฺยการเณเนว วฑฺฒิตาย ตณฺหาย อชาตสตฺตุํ สงฺคณฺหิตฺวา มหนฺตํ ลาภสกฺการํ นิพฺพตฺเตตฺวา อชาตสตฺตุํ ปิตุ วเธ สมาทเปตฺวา เตน สทฺธึ เอกโต หุตฺวา นานปฺปการเรน ตถาคตสฺส วธาย ปริสกฺกีติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ เทวทตฺโต นานปฺปการเรเนว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกีติ วตฺวา กุรุงฺคชาตกาทีนิ กเถตฺวา "ภิกฺขเว อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคลํ นาม ทุสฺสีลฺยการณา อุปฺปนฺนา ตณฺหา มาลุวา วิย สาลํ ปริโยนทฺธิตฺวา สมฺภญฺชมานา นิรยาทีสุ ปกฺขิปตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

> "ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ,
> กโรติ โส ตถตฺตานํ ยถา นํ อิจฺฉตี ทิโสติ.

ตตฺถ "อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ: เอกนฺตทุสฺสีลภาโว. คิหี วา ชาติโต ปฏฺฐาย ทส อกุสลกมฺมปเถ กโรนฺโต, ปพฺพชิโต วา อุปสมฺปนฺนทิวสโต ปฏฺฐาย ครุกาปตฺตึ อาปชฺชมาโน อจฺจนฺตทุสฺสีโล นาม. อิธ ปน โย ทฺวีสุ ตีสุ อตฺตภาเวสุ ทุสฺสีโล,

เอตสฺส คติยา อาคตํ ทุสฺสีลภาวํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ. ทุสฺสีลภาโวติ เจตฺถ ทุสฺสีลสฺส ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนา ตณฺหา เวทิตพฺพา. มาลุวา สาลมิโวตฺถตนฺติ: ยสฺส ปุคฺคลสฺส ตณฺหาสงฺขาตํ ทุสฺสีลฺยํ, ยถา นาม มาลุวา สาลํ โอตฺถตํ[๑] เทเว วสฺสนฺเต ปตฺเตหิ อุทกํ ปฏิจฺฉิตฺวา สมฺภญฺชนวเสน สพฺพตฺถกเมว ปริโยนทฺธติ; เอวํ อตฺตภาวํ[๒] โอตฺถตํ ปริโยนทฺธิตฺวา ฐิตํ. โส มาลุวาย สมฺภญฺชิตฺวา ภูมิยํ ปาติยมาโน รุกฺโข วิย ตาย ทุสฺสีลฺยสงฺขาตาย ตณฺหาย สมฺภญฺชิตฺวา อปาเยสุ ปาติยมาโน, ยถา นํ อนตฺถกาโม ทิโส อิจฺฉติ; ตถา อตฺตานํ กโรติ นามาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

เทวทตฺตวตฺถุ.

๗. สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ. (๑๓๓)

"สุกรานีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต สงฺฆเภทปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ เทวทตฺโต สงฺฆเภทาย ปริสกฺกนฺโต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา อตฺตโน อธิปฺปายํ อาโรเจสิ. ตํ สุตฺวา เถโร สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ "อิธาหํ ภนฺเต ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ

๑. สี. ม. ยุ. โอตรนฺตี. ๒. ยุ. "อตฺตภาวนฺติ นตฺถิ.

ปิณฺฑาย ปาวิสึ; อทฺทสา โข มํ ภนฺเต เทวทตฺโต ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตํ, ทิสฺวาน เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา มํ เอตทโวจ `อชฺชตคฺเคทานาหํ อาวุโส อานนฺท อญฺญตฺเรว ภควตา อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺเฆน[๑] อุโปสถํ กริสฺสามิ สงฺฆกมฺมานิ จาติ; อชฺช ภควา เทวทตฺโต สงฺฆํ ภินฺทิสฺสติ, อุโปสถญฺจ กริสฺสติ สงฺฆกมฺมานิ จาติ. เอวํ วุตฺเต สตฺถา

"สุกรํ สาธุนา สาธุ, สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ,
ปาปํ ปาเปน สุกรํ, ปาปมริเยหิ ทุกฺกรนฺติ

อิมํ อุทานํ[๒] อุทาเนตฺวา "อานนฺท อตฺตโน อหิตกมฺมํ นาม สุกรํ หิตกมฺมเมว ทุกฺกรนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สุกรานิ อสาธูนิ อตฺตโน อหิตานิ จ,
ยํ เว หิตญฺจ สาธุญฺจ, ตํ เว ปรมทุกฺกรนฺติ.

ตสฺสตฺโถ "ยานิ กมฺมานิ อสาธูนิ สาวชฺชานิ จ อปายสํวตฺตนิกานิ กตตฺตาเยว อตฺตโน อหิตานิ จ โหนฺติ, ตานิ สุกรานิ. ยํ ปน กตตฺตา อตฺตโน หิตญฺจ อนวชฺชตฺเถน สาธุญฺจ สุคติสํวตฺตนิกญฺเจว นิพฺพานสํวตฺตนิกญฺจ กมฺมํ, ตํ ปาจีนนินฺนาย คงฺคาย อุพฺพตฺเตตฺวา ปจฺฉามุขกรณํ วิย อติทุกฺกรนฺติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. ภิกฺขุสงฺฆา. ๒. ขุ. อุ. ๒๕/๑๖๗.

๘. กาลตฺเถรวตฺถุ. (๑๓๔)

"โย สาสนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กาลตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยํ กิเรกา อิตฺถี มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา ตํ เถรํ อุปฏฺฐหติ. ตสฺสา ปฏิวิสฺสกเคเห มนุสฺสา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา เคหํ อาคนฺตฺวา "อโห พุทฺธา นาม อจฺฉริยา, อโห ธมฺมเทสนา มธุราติ ปสํสนฺติ. สา [อิตฺถี] เตสํ กถํ สุตฺวา "ภนฺเต อหํปิ สตฺถุ ธมฺมเทสนํ โสตุกามาติ ตสฺส อาโรเจสิ. โส "มา ตตฺถ คจฺฉีติ ตํ นิวาเรสิ. สา ปุนทิวเสปิ ยาจมานา ยาวตติยํ เตน นิวาริยมานาปิ โสตุกามาว อโหสิ. "กสฺมา ปน โส ตํ นิวาเรสีติ. "เอวํ กิรสฺส อโหสิ `สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา มยิ ภิชฺชิสฺสตีติ. สา เอกทิวสํ ปาโตว ภุตฺตปาตราสา อุโปสถํ สมาทยิตฺวา "อมฺม สาธุกํ อยฺยํ ปริวิเสยฺยาสีติ ธีตรํ อาณาเปตฺวา วิหารํ อคมาสิ. ธีตาปิสฺสา ตํ [ภิกฺขุ] อาคตกาเล สมฺมา ปริวิสิตฺวา "กหํ มหาอุปาสิกาติ วุตฺตา "ธมฺมสฺสวนาย วิหารํ คตาติ อาห. โส ตํ สุตฺวาว กุจฺฉิยํ อุฏฺฐิเตน ฑาเหน สนฺตปฺปมาโน "อิทานิ สา มยิ ภินฺนาติ เวเคน คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุณมานํ ทิสฺวา สตฺถารํ อาห "ภนฺเต อยํ อิตฺถี ทนฺธา สุขุมํ ธมฺมกถํ น ชานาติ, อิมิสฺสา ขนฺธาทิปฺปฏิสํยุตฺตํ สุขุมํ ธมฺมกถํ อกเถตฺวา ทานกถํ วา สีลกถํ วา กเถตุํ วฏฺฏตีติ.

สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา "ตฺวํ ทุปฺปญฺโญ ปาปิกํ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกฺโกสสิ, อตฺตฆาตาเยว วายมสีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"โย สาสนํ อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ
ปฏิกฺโกสติ ทุมฺเมโธ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ปาปิกํ,
ผลานิ กณฺฏกสฺเสว อตฺตฆญฺญาย ผลฺลตีติ.

ตสฺสตฺโถ "โย ทุมฺเมโธ ปุคฺคโล อตฺตโน สกฺการหานิภเยน ปาปิกํ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย `ธมฺมํ วา โสสฺสาม, ทานํ วา ทสฺสามาติ วทนฺเต ปฏิกฺโกสนฺโต อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกฺโกสติ. ตสฺส ตํ ปฏิกฺโกสนํ สา จ ปาปิกา ทิฏฺฐิ เวฬุสงฺขาตสฺส กณฺฏกสฺส ผลานิ วิย โหติ, ตสฺมา ยถา กณฺฏโก ผลานิ คณฺหนฺโต อตฺตฆญฺญาย ผลฺลติ อตฺตโน ฆาตตฺถเมว ผลฺลติ; เอวํ โสปิ อตฺตโน ฆาตาย ผลฺลตีติ. วุตฺตํปิ เจตํ

"ผลํ เว กทลึ หนฺติ ผลํ เวฬุ, ผลํ นฬํ,
สกฺกาโร กาปุริสํ หนฺติ, คพฺโภ อสฺสตรึ ยถาติ.

เทสนาวสาเน อุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

กาลตฺเถรวตฺถุ.

๙. จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ. (๑๓๕)

"อตฺตนา ว กตํ ปาปนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จุลฺลกาลอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ มหากาลวตฺถุสฺมึ วุตฺตนเยเนว อุมฺมงฺคโจรา สามิเกหิ อนุพทฺธา รตฺตึ วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา ปาโตว วิหารา นิกฺขมิตฺวา สาวตฺถึ อาคจฺฉนฺตสฺส อุปาสกสฺส ปุรโต ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ. มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา "อยํ รตฺตึ โจรกมฺมํ กตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต วิย จรติ, คณฺหถ นนฺติ ตํ โปถยึสุ. กุมฺภทาสิโย อุทกติตฺถํ คจฺฉมานา ตํ ทิสฺวา "อเปถ สามิ, นายํ เอวรูปํ กโรตีติ ตํ โมเจสสํ. โส วิหารํ คนฺตฺวา "ภนฺเต อหมฺหิ มนุสฺเสหิ นาสิโต, กุมฺภทาสิโย เม นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธนฺติ ภิกฺขูนํ อาโรเจสิ. ภิกฺขู ตถาคตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสสํ. สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา "ภิกฺขเว จุลฺลกาลอุปาสโก กุมฺภทาสิโย เจว นิสฺสาย อตฺตโน จ อการกภาเวน ชีวิตํ ลภิ; อิเม หิ นาม สตฺตา อตฺตนา ปาปกมฺมํ กตฺวา นิรยาทีสุ อตฺตนา ว กิลิสฺสนฺติ, กุสลํ กตฺวา ปน สุคติญฺเจว นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺตา อตฺตนาว วิสุชฺฌนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตนา ว กตํ ปาปํ, อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ;
อตฺตนา อกตํ ปาปํ, อตฺตนา ว วิสุชฺฌติ;
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเยติ.

ตสฺสตฺโถ "เยน อตฺตนา อกุสลกมฺมํ กตํ โหติ, โส จตูสุ อปาเยสุ ทุกฺขํ อนุภวนฺโต อตฺตนาว สงฺกิลิสฺสติ; เยน ปน อตฺตนา อกตํ ปาปํ, โส สุคติญฺเจว นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺโต อตฺตนาว วิสุชฺฌติ. กุสลกมฺมสงฺขาตา สุทฺธิ อกุสลกมฺมสงฺขาตา จ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ การกสตฺตานํ อตฺตนิเยว วิปจฺจติ. อญฺโญ ปุคฺคโล อญฺญํ ปุคฺคลํ น วิโสธเย เนว วิโสเธติ น กิเลเสตีติ [วุตฺตํ โหติ.]

เทสนาวสาเน จุลฺลกาโล โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ.

๑๐. อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ. (๑๓๖)

"อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตฺตทตฺถตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถารา หิ ปรินิพฺพานกาเล "ภิกฺขเว อหํ จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสามีติ วุตฺเต, อุปฺปนฺนสํเวคา สตฺตสตา ปุถุชฺชนา ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติกํ อวิชหิตฺวาว "กินฺนุ โข อาวุโส กริสฺสามาติ มนฺตยมานา วิจรนฺติ. อตฺตทตฺถตฺเถโร ปน จินฺเตสิ "สตฺถา กิร จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ, อหญฺจมฺหิ

อวีตราโค, สตฺถริ ธรมาเนเยว อรหตฺตตฺถาย วายมิสฺสามีติ. โส ภิกฺขูนํ สนฺติกํ น คจฺฉติ. อถ นํ ภิกฺขู "กสฺมา อาวุโส ตฺวํ เนว อมฺหากํ สนฺติกํ อาคจฺฉสิ, น กิญฺจิ มนฺเตสีติ วตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา "อยํ ภนฺเต เอวนฺนาม กโรตีติ อาโรจยึสุ. โส สตฺถาราปิ "กสฺมา เอวํ กโรสีติ วุตฺโต[๑] "ตุมฺเห กิร ภนฺเต จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสถ, อหํ ตุมฺเหสุ ธรนฺเตสุเยว อรหตฺตปฺปตฺติยา วายมามีติ. สตฺถา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา "ภิกฺขเว ยสฺส มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน อตฺตทตฺถตฺเถเรน[๒] วิย ภวิตุํ วฏฺฏติ; น หิ คนฺธาทีหิ ปูเชนฺตา มํ ปูเชนฺติ, ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติยา ปน มํ ปูเชนฺติ; ตสฺมา อญฺเญนปิ อตฺตทตฺถสทิเสน ภวิตพฺพนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ น หาปเย,
อตฺตทตฺถมภิญฺญาย สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ.

ตสฺสตฺโถ "คิหิภูโต ตาว กากณิกมตฺตํปิ อตฺตโน อตฺถํ สหสฺสมตฺเตนาปิ ปรสฺส อตฺเถน น หาปเย. กากณิกมตฺโตปิ หิสฺส อตฺตทตฺโถว ขาทนียํ วา โภชนียํ วา นิปฺผาเทติ, น ปรตฺโถ. อิทํ ปน เอวํ อกเถตฺวา กมฺมฏฺฐานสีเสน กถิตํ. ตสฺมา "อตฺตทตฺถํ น หาเปมีติ ภิกฺขุนา สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนํ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจํ วา อุปชฺฌายาทิวตฺตํ วา น หาเปตพฺพํ, อภิสมาจาริกวตฺตํ หิ ปูเรนฺโตเยว อริยผลาทีนิ สจฺฉิกโรติ. ตสฺมา

๑. สี. ม. ยุ. วุตฺเต. ๒. "อตฺตทตฺเถนาติ ยุตฺตตรํ.

อยํปิ อตฺตทตฺโถว. โย ปน อจฺจารทฺธวิปสฺสโก `อชฺช อชฺเชวาติ ปฏิเวธํ ปตฺถยมาโน วิจรติ, เตน อุปชฺฌายาทิวตฺตานิปิ หาเปตฺวา[๑] อตฺตโน กิจฺจเมว กาตพฺพํ. เอวรูปํ หิ อตฺตทตฺถมภิญฺญาย `อยํ เม อตฺตโน อตฺโถติ สลฺลกฺเขตฺวา [สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ:] ตสฺมึ สเก อตฺเถ อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ภเวยฺยาติ.

เทสนาวสาเน โส เถโร อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตภิกฺขูนํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ.

อตฺตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ทฺวาทสโม วคฺโค.

๑. ยุ. ภาเวตฺวา.

๑๓. โลกวคฺควณฺณนา

๑. ทหรภิกฺขุวตฺถุ. (๑๓๗)

"หีนํ ธมฺมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ ทหรภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

อญฺญตโร กิร เถโร ทหรภิกฺขุนา สทฺธึ ปาโตว วิสาขาย เคหํ อคมาสิ. วิสาขาย เคเห ปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ ธุวยาคุ นิจฺจํ ปญฺญตฺตา โหติ. เถโร ตตฺถ ยาคุํ ปิวิตฺวา ทหรํ นิสีทาเปตฺวา สยํ อญฺญํ เคหํ อคมาสิ. เตน จ สมเยน วิสาขาย ปุตฺตสฺส ธีตา อยฺยิกาย ฐาเน ฐตฺวา ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติ. สา ตสฺส ทหรสฺส อุทกํ ปริสฺสาเวนฺตี จาฏิยํ อตฺตโน มุขนิมิตฺตํ ทิสฺวา หสิ. ทหโรปิ ตํ โอโลเกตฺวา หสิ. สา ตํ หสมานํ ทิสฺวา "ฉินฺนสีโส หสตีติ อาห. อถ นํ ทหโร "ตฺวํ ฉินฺนสีสา, มาตาปิตโรปิ เต ฉินฺนสีสาติ อกฺโกสิ. สา โรทมานา มหานเส อยฺยิกาย สนฺติกํ คนฺตฺวา, "กิมิทํ อมฺมาติ วุตฺเต, ตมตฺถํ อาโรเจสิ. สา ทหรสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา "ภนฺเต มา กุชฺฌิ, น เอตํ ฉินฺนเกสนขสฺส ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส มชฺเฌ ฉินฺนกปาลมาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อยฺยสฺส อติครุกนฺติ อาห. ทหโร "อาม อุปาสิเก, ตฺวํ มม ฉินฺนเกสาทิภาวํ ชานาสิ; อิมิสฺสา มํ `ฉินฺนสีโสติ

กตฺวา อกฺโกสิตุํ วฏฺฏิสฺสตีติ. วิสาขา เนว ทหรํ สญฺญาเปตุํ อสกฺขิ น ทาริกํ. ตสฺมึ ขเณ เถโร อาคนฺตฺวา "กิมิทํ อุปาสิเกติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ทหรํ โอวทนฺโต อาห "อเปหิ อาวุโส, นายํ ฉินฺนเกสนขวตฺถสฺส มชฺเฌ ฉินฺนกปาลํ อาทาย ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อกฺโกสิ, ตุณฺหี โหหีติ. "อาม ภนฺเต, กึ ตุมฺเห อตฺตโน อุปฏฺฐายิกํ อตชฺชิตฺวา มํ ตชฺชิสฺสถ, มํ `ฉินฺนสีโสติ อกฺโกสิตุํ วฏฺฏิสฺสตีติ. ตสฺมึ ขเณ สตฺถา อาคนฺตฺวา "กิมิทนฺติ ปุจฺฉิ. วิสาขา อาทิโต ปฏฺฐาย ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ. สตฺถา ตสฺส ทหรสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา "มยา อิมํ ทหรํ อนุวตฺติตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา วิสาขํ อาห "กึ ปน วิสาเข ตว ทาริกาย ฉินฺนเกสาทิมตฺตเกเนว มม สาวเก ฉินฺนสีเส กตฺวา อกฺโกสิตุํ วฏฺฏตีติ. ทหโร ตาวเทว อุฏฺฐาย อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา "ภนฺเต เอตํ ปญฺหํ ตุมฺเห สุฏฺฐุ ชานาถ, อมฺหากํ อุปชฺฌาโย จ มหาอุปาสิกา จ สุฏฺฐุ น ชานนฺตีติ อาห. สตฺถา ทหรสฺส อตฺตโน อนุกูลภาวํ ญตฺวา "กามคุณํ อารพฺภ หสนภาโว นาม หีโน ธมฺโม, หีนญฺจ นาม ธมฺมํ เสวิตุํ ปมาเทน จ สทฺธึ สํวสิตุํ น วฏฺฏตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"หีนํ ธมฺมํ น เสเวยฺย, ปมาเทน น สํวเส,
มิจฺฉาทิฏฺฐึ น เสเวยฺย, น สิยา โลกวฑฺฒโนติ.

ตตฺถ "หีนํ ธมฺมนฺติ: ปญฺจกามคุณธมฺมํ. โส หิ หีเนน

ชเนน[๑] อนุตมโส โอฏฺจโคณาทีหิปิ ปฏิเสวิตพฺโพ, หีเนสุ จ นิรยาทีสุ จาเนสุ นิพฺพตฺตาเปตีติ หีโน นาม; ตํ น เสเวยฺย. ปมาเทนาติ: สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน ปมาเทนาปิ น สํวเสยฺย. น เสเวยฺยาติ: มิจฺฉาทิฏฺจึ น คณฺเหยฺย. โลกวฑฺฒโนติ: โย หิ เอวํ กโรติ, โส โลกวฑฺฒโน นาม โหติ; ตสฺมา เอวํ อกรเณน[๒] สิยา โลกวฑฺฒโนติ.[๓]

เทสนาวสาเน ทหโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺจหิ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

ทหรภิกฺขุวตฺถุ.

๒. สุทฺโธทนวตฺถุ. (๑๓๘)

"อุตฺติฏฺเจ นปฺปมชฺเชยฺยาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรนฺโต ปิตรํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย สตฺถา ปจมคมเนน กปิลวตฺถุปุรํ คนฺตฺวา

๑. สี. ยุ. โส หิ หีโน ธมฺโม. ๒. อิโต ปรํ นกาโร นฏฺโจ วิย ขายติ. ๓. เอวํ อมฺหากํ มติ: น สิยา โลกวฑฺฒโนติ: นิรตฺถกเมว โลกวฑฺฒโน น ภเวยฺย. ยถา ติณํ วฑฺฒมานํ นิรตฺถกเมว เขตฺตํ วฑฺเฒติ ปูเรติ, เอวํ หีโน ปุคฺคโล อุปฺปชฺชมาโน นิรตฺถกเมว โลกํ วฑฺเฒติ ปูเรติ. "โลกชฏฺโต โลกขานูติ อตฺโถติ. สี. ม. ยุ. โปตฺถเกสุ ปน "อกรเณน น สิยา โลกวฑฺฒโนติ ขายติ.

ญาตีหิ กตปฺปจฺจุคฺคมโน นิโคฺรธารามํ คนฺตฺวา ญาตีนํ มานํ
ภินฺทนตฺถาย อากาเส รตนจงฺกมํ มาเปตฺวา ตตฺถ จงฺกมนฺโต
ธมฺมํ เทเสสิ. ญาตโย ปสนฺนจิตฺตา สุทฺโธทนมหาราชํ อาทึ
กตฺวา วนฺทึสุ. ตสฺมึ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิ. ตํ
อารพฺภ มหาชเนน กถาย สมุฏฺฐาปิตาย "น ภิกฺขเว อิทาเนว,
ปุพฺเพปิ มยฺหํ ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิเยวาติ วตฺวา
เวสฺสนฺตรชาตกํ[๑] กเถสิ. ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปกฺกมนฺเตสุ ญาตีสุ
เอโกปิ สตฺถารํ น นิมนฺเตสิ. ราชาปิ "มยฺหํ ปุตฺโต มม เคหํ
อนาคนฺตฺวา กหํ คมิสฺสตีติ อนิมนฺเตตฺวาว อคมาสิ; คนฺตฺวา
จ ปน เคเห วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานํ ยาคุอาทีนิ ปฏิยาทาเปตฺวา
อาสนานิ ปญฺญาเปสิ. ปุนทิวเส สตฺถา นครํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต
"กึ นุ โข อตีตพุทฺธา ปิตุ นครํ ปตฺวา อุชุกเมว ญาติกุลํ
ปวิสึสุ อุทาหุ ปฏิปาฏิยา ปิณฺฑาย จรึสูติ อาวชฺชนฺโต "ปฏิปาฏิยา
จรึสูติ ทิสฺวา ปฐมเคหโต ปฏฺฐาย ปิณฺฑาย จรนฺโต ปายาสิ.
ราหุลมาตา ปาสาทตเล นิสินฺนาว ทิสฺวา ตํ ปวตฺตึ รญฺโญ
อาโรเจสิ. ราชา สาฏกํ สณฺฐเปนฺโต เวเคน นิกฺขมิตฺวา
สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห "ปุตฺต กสฺมา มํ นาเสสิ? อติวิย
เม ปิณฺฑาย จรนฺเตน ลชฺชา อุปฺปาทิตา, อยุตฺตํ นาม เต
กตํ, อิมสฺมึเยว นคเร สุวณฺณสิวิกาทีหิ จริตฺวา ปิณฺฑาย จริตุํ
วฏฺฏติ; กึ มํ ลชฺชาเปสีติ. "นาหนฺตํ มหาราช ลชฺชาเปมิ,

๑. ขุ. ชา. มหา. ๒๘/๓๖๕. ตทฏฺฐกถา. ๑๐/๓๑๕.

อตฺตโน ปน กุลวํสํ อนุวตฺตามีติ. "กึ ปน ตาต ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวนํ มม วํโสติ. "เนโส มหาราช ตว วํโส, มม ปเนโส วํโส; อเนกานิ หิ พุทฺธสหสฺสานิ ปิณฺฑาย จริตฺวาว ชีวึสูติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย, ธมฺมํ สุจริตํ จเร,
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ,
ธมฺมํ จเร สุจริตํ น ตํ ทุจฺจริตํ จเร,
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จาติ.

ตตฺถ "อุตฺติฏฺเฐติ: อุฏฺฐหิตฺวา ปเรสํ ฆรทฺวาเร ฐตฺวา คเหตพฺพปิณฺเฑ. นปฺปมชฺเชยฺยาติ: ปิณฺฑจาริกวตฺตํ หิ ปริหาเปตฺวา ปณีตโภชนานิ ปริเยสนฺโต อุตฺติฏฺเฐ ปมชฺชติ นาม, สปทานํ ปิณฺฑาย จรนฺโต ปน นปฺปมชฺชติ นาม. เอวํ กโรนฺโต อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย. ธมฺมนฺติ: อเนสนํ ปหาย สปทานํ จรนฺโต ตเมว ภิกฺขาจริยธมฺมํ สุจริตํ จเรยฺย. สุขํ เสตีติ เทสนามตฺตเมตํ: "[๑] ภิกฺขาจริยธมฺมํ จรนฺโต ธมฺมจารี อิธ โลเก จ ปรโลเก จ จตูหิปิ อิริยาปเถหิ สุขํ วิหรตีติ อตฺโถ. น ตํ ทุจฺจริตนฺติ: เวสิยาทิเภเท อโคจเร จรนฺโต ภิกฺขาจริยธมฺมํ ทุจฺจริตํ จรติ นาม. เอวํ อจริตฺวา ตํ ธมฺมํ จเร สุจริตํ, น ตํ ทุจฺจริตํ จเร. เสสํ วุตฺตตฺถเมว.

๑. สี. ม. ยุ. เอตฺถนฺตเร "เอวํปเนตนฺติ อตฺถิ.

เทสนาวสาเน ราชา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

สุทฺโธทนวตฺถุ.

๓. วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ. (๑๓๙)

"ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเสติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปญฺจสเต วิปสฺสเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วายมนฺตาปิ อปฺปตฺตวิเสสา "วิเสเสตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหสฺสามาติ สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามคฺเค มรีจึ ทิสฺวา มรีจิกมฺมฏฺฐานํ ภาเวนฺตาว อาคมึสุ. เตสํ วิหารํ ปวิฏฺฐกฺขเณเยว เทโว วสฺสิ. เต ตตฺถ ตตฺถ ปมุเขสุ ฐตฺวา ธาราเวเคน อุฏฺฐหิตฺวา ภิชฺชนฺเต พุพฺพุฬเก ทิสฺวา "อยํปิ อตฺตภาโว อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน พุพฺพุฬสทิโสเยวาติ อารมฺมณํ คณฺหึสุ. สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว เต ภิกฺขู โอโลเกตฺวา เตหิ สทฺธึ กเถนฺโต วิย โอภาสํ ผริตฺวา อิมํ คาถมาห

"ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส, ยถา ปสฺเส มรีจิกํ,
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ.

ตตฺถ "มรีจิกนฺติ: มายํ. มายา หิ ทูรโตว

เคหสณฺฐานาทิวเสน อุปฏฺฐิตาปิ อุปคจฺฉนฺตานํ อคยฺหุปคา ริตฺตกตุจฺฉกาว, ตสฺมา "ยถา อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนฺเตน พุพฺพุฬกํ, ริตฺตตุจฺฉาทิภาเวน มายํ ปสฺเสยฺย, เอวํ ขนฺธาทิโลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู ฐิตฏฺฐาเนเยว อรหตฺตํ ปาปุณึสูติ.

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ.

๔. อภยราชกุมารวตฺถุ. (๑๔๐)

"เอถ ปสฺสถิมํ โลกนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อภยราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺส กิร ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคตสฺส ปิตา พิมฺพิสาโร ตุสิตฺวา เอกํ นจฺจคีตกุสลํ นาฏกิตฺถึ ทตฺวา สตฺตาหํ รชฺชมทาสิ. โส สตฺตาหํ เคหา พหิ อนิกฺขนฺโตว รชฺชสิรึ อนุภวิตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส นทีติตฺถํ คนฺตฺวา นหาตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา สนฺตติมหามตฺโต วิย ตสฺสา อิตฺถิยา นจฺจคีตํ ปสฺสนฺโต นิสีทิ. สาปิ ตํขณํเยว สนฺตติมหามตฺตสฺส นาฏกิตฺถี วิย สตฺถกวาตานํ วเสน กาลมกาสิ. กุมาโร ตสฺสา กาลกิริยาย อุปฺปนฺนโสโก "น เม อิมํ โสกํ ฐเปตฺวา สตฺถารํ อญฺโญ นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสตีติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต โสกํ เม นิพฺพาเปถาติ

อาห. สตฺถา ตํ สมสฺสาเสตฺวา "ตยา หิ กุมาร อิมิสฺสา อิตฺถิยา เอวเมว มตกาเล โรทนฺเตน ปวตฺติตานํ อสฺสูนํ อนมตคฺเค สํสาเร ปมาณํ นตฺถีติ วตฺวา ตาย เทสนาย โสกสฺส ตนุภาวํ ญตฺวา "กุมาร มา โสจิ, พาลชนานํ สํสีทนฏฺฐานเมตนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ จิตฺตํ ราชรถูปมํ,
ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ, นตฺถิ สงฺโค วิชานตนฺติ.

ตตฺถ "เอถ ปสฺสถาติ ราชกุมารเมว สนฺธายาห. อิมํ โลกนฺติ: อิมํ ขนฺธโลกาทิสงฺขาตํ อตฺตภาวํ. จิตฺตนฺติ: สตฺตรตนาทิวิจิตฺตํ ราชรถํ วิย วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺตํ. ยตฺถ พาลาติ: ยสฺมึ อตฺตภาเว พาลา เอว วิสีทนฺติ. วิชานตนฺติ: วิชานนฺตานํ ปน ปณฺฑิตานํ เอตฺถ ราคสงฺคาทีสุ เอโกปิ สงฺโค นตฺถีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ราชกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตานํปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

อภยราชกุมารวตฺถุ.

๕. สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ. (๑๔๑)

"โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺมชฺชนตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร "ปาโต วา สายํ วาติ เวลํ[๑] ปมาณํ อกตฺวา อภิกฺขณํ สมฺมชฺชนฺโต วิจรติ. โส เอกทิวสํ สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนสฺส เรวตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "อยํ มหากุสีโต, ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ ภุญฺชิตฺวา อาคนฺตฺวา นิสีทติ; กินฺนาเมตสฺส สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา เอกํ ฐานํ สมฺมชฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ อาห. เถโร "โอวาทมสฺส ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา "เอหาวุโสติ อาห. "กึ ภนฺเตติ. "คจฺฉ, นหาตฺวา เอหีติ. โส ตถา อกาสิ. อถ นํ เถโร เอกมนฺตํ นิสีทาเปตฺวา โอวทนฺโต อาห "อาวุโส ภิกฺขุนา นาม น สพฺพกาลํ สมฺมชฺชนฺเตน วิจริตุํ วฏฺฏติ, ปาโตเอว ปน สมฺมชฺชิตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺเตน อาคนฺตฺวา รตฺติฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน วา นิสินฺเนน ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายิตฺวา อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา สายณฺเห อุฏฺฐาย สมฺมชฺชิตุํ วฏฺฏติ, นิจฺจกาลํ อสมฺมชฺชิตฺวา อตฺตโนปิ นาม โอกาโส กาตพฺโพติ. โส เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. ตํ ตํ ฐานํ อุกฺกลาปํ อโหสิ. อถ นํ ภิกฺขู อาหํสุ "อาวุโส สมฺมชฺชนตฺเถร ตํ ตํ ฐานํ อุกฺกลาปํ กสฺมา น สมฺมชฺชสีติ. "ภนฺเต มยา ปมาทกาเล เอวํ กตํ, อิทานิมฺหิ

๑. สี. ยุ. เวลาย.

อปฺปมตฺโตติ. ภิกฺขู "อยํ เถโร อญฺญํ พฺยากโรตีติ สตฺถุ อาโรเจสสุ. สตฺถา "อาม ภิกฺขเว, มม ปุตฺโต ปุพฺเพ ปมาทกาเล สมฺมชฺชนฺโต วิจริ, อิทานิ ปน มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต น สมฺมชฺชตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติ.

ตสฺสตฺโถ "โย ปุคฺคโล ปุพฺเพ วตฺตปฺปฏิวตฺตกรเณน วา สชฺฌายาทีหิ วา ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต นปฺปมชฺชติ, โส อพฺภาทีหิ มุตฺโต จนฺโท วิย โอกาสโลกํ มคฺคญาเณน อิมํ ขนฺธาทิโลกํ โอภาเสติ เอกาโลกํ กโรตีติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ.

๖. องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ. (๑๔๒)

"ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต องฺคุลิมาลตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

วตฺถุ องฺคุลิมาลสุตฺตวเสเนว[๑] เวทิตพฺพํ. เถโร ปน สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. อถโข อายสฺมา องฺคุลิมาโล รโหคโต ปฏิสลฺลีโน วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทิ, ตายํ เวลายํ อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

๑. ม. ม. ๑๓/๔๗๗. ป. สู. ๓/๓๐๔.

"โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติ.

[อาทินา นเยน] อุทานํ อุทาเนตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ.

ภิกฺขู "กหํ นุ โข อาวุโส เถโร อุปฺปนฺโนติ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "ภนฺเต องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส นิพฺพตฺตฏฺฐานกถายาติ วุตฺเต, "ปรินิพฺพุโต ภิกฺขเว มม ปุตฺโตติ, "ภนฺเต เอตฺตเก มนุสฺเส มาเรตฺวา ปรินิพฺพุโตติ, "อาม ภิกฺขเว, โส หิ ปุพฺเพ เอกํ กลฺยาณมิตฺตํ อลภิตฺวา เอตฺตกํ ปาปมกาสิ, ปจฺฉา ปน กลฺยาณมิตฺตํ ปจฺจยํ ลภิตฺวา อปฺปมตฺโต อโหสิ; เตนสฺส ตํ ปาปกมฺมํ กุสเลน ปหีนนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ กุสเลน ปหียติ,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติ.

ตตฺถ กุสเลนาติ อรหตฺตมคฺคํ สนฺธาย วุตฺตํ. เสสํ อุตฺตานตฺถเมว.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ.

๗. เปสการธีตุวตฺถุ. (๑๔๓)

"อนฺธภูโต อยํ โลโกติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺโต เอกํ เปสการธีตรํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ อาฬวีวาสิโน สตฺถริ อาฬวึ สมฺปตฺเต นิมนฺเตตฺวา ทานํ อทํสุ. สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนํ กโรนฺโต "อทฺธุวํ เม ชีวิตํ, ธุวํ เม มรณํ, อวสฺสํ มยา มริตพฺพํ, มรณปริโยสานํ เม ชีวิตํ, ชีวิตํ เม อนิยตํ, มรณํ นิยตนฺติ เอวํ มรณสฺสตึ ภาเวถ; เยสํ หิ มรณํ อภาวิตํ,[๑] เต ปจฺฉิเม กาเล อาสีวิสํ ทิสฺวา ภีตปุริโส วิย สนฺตาสํ ปตฺตา เภรวํ รวนฺตา กาลํ กโรนฺติ; เยสํ ปน มรณํ ภาวิตํ,[๒]) เต ทูรโตว อาสีวิสํ ทิสฺวา ทณฺฑเกน คเหตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา ฐิตปุริโส วิย ปจฺฉิเม กาเล น สนฺตสนฺติ; ตสฺมา มรณสฺสติ ภาเวตพฺพาติ อาห.

ตํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อวเสสชนา สกิจฺจปฺปสุตาว อเหสุํ. เอกา ปน โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา เปสการธีตา "อโห พุทฺธานํ กถา นาม อจฺฉริยา, มยา มรณสฺสตึ ภาเวตุํ วฏฺฏตีติ รตฺตินฺทิวํ มรณสฺสติเมว ภาเวติ. สตฺถาปิ ตโต นิกฺขมิตฺวา เชตวนํ อคมาสิ. สาปิ กุมาริกา ตีณิ วสฺสานิ มรณสฺสตึ ภาเวติเยว. อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต ตํ กุมาริกํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา "กึ นุ โข ภวิสฺสตีติ อุปธาเรนฺโต "อิมาย กุมาริกาย มม ธมฺมเทสนํ สุตทิวสโต

๑. สี. ม. ยุ. มรณสฺสติ อภาวิตา, ๒. สี. ม. ยุ. มรณสฺสติ ภาวิตา.

ปฏฺฐาย ตีณิ วสฺสานิ มรณสฺสติ ภาวิตา, อิทานาหํ ตตฺถ คนฺตฺวา อิมํ กุมาริกํ จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา ตาย[๑] วิสฺสชฺเชนฺติยา จตูสุ ฐาเนสุ สาธุการํ ทตฺวา อิมํ คาถํ ภาสิสฺสามิ, สา คาถาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสติ, ตํ นิสฺสาย มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา ภวิสฺสตีติ ญตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร เชตวนา นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน อคฺคาฬววิหารํ อคมาสิ. อาฬวีวาสิโน "สตฺถา อาคโตติ สุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา นิมนฺตยึสุ. สาปิ กุมาริกา สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา "อาคโต กิร มยฺหํ ปิตา, โสปิ[๒]) อาจริโย ปุณฺณจนฺทมุโข มหาโคตมพุทฺโธติ ตุฏฺฐมานสา "อิโต เม ติณฺณํ สํวจฺฉรานํ มตฺถเก สุวณฺณวณฺโณ สตฺถา ทิฏฺฐปุพฺโพ, อิทานิสฺส สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ทฏฺฐุํ มธุโรชญฺจ โอวาทธมฺมํ[๓] โสตุํ ลภิสฺสามีติ จินฺเตสิ. ปิตา ปนสฺสา ตนฺตสาลํ คจฺฉนฺโต อาห "อมฺม ปรสนฺตโก เม สาฏโก อาโรปิโต, ตสฺส วิทตฺถิมตฺตํ อนิฏฺฐิตํ; ตํ อชฺช นิฏฺฐาเปสฺสามิ, สีฆํ เม ตสรํ[๔] วฏฺเฏตฺวา อาหเรยฺยาสีติ. สา จินฺเตสิ "อหํ สตฺถุ ธมฺมํ โสตุกามา, ปิตา จ มํ เอวมาห; กึ นุ โข สตฺถุ ธมฺมํ สุณามิ อุทาหุ ปิตุ ตสรํ วฏฺเฏตฺวา หรามีติ. อถสฺสา เอตทโหสิ "ปิตา มํ ตสเร อนาหริยมาเน โปเถยฺยปิ ปหเรยฺยปิ; ตสฺมา ตสรํ วฏฺเฏตฺวา ตสฺส ทตฺวา ปจฺฉา ธมฺมํ โสสฺสามีติ ปีฐเก นิสีทิตฺวา ตสรํ วฏฺเฏสิ. อาฬวีวาสิโนปิ สตฺถารํ ปริวิสิตฺวา ปตฺตํ

๑. ตสฺสาติ ยุตฺตตรํ. ๒. สี. ยุ. สามี. ๓. สี. ยุ. วรธมฺมํ. ๔. ม. วาสรํ.

คเหตฺวา อนุโมทนตฺถาย อฏฺฐํสุ. สตฺถา "ยมหํ กุลธีตรํ นิสฺสาย ตึสโยชนมคฺคํ อาคโต, สา อชฺชาปิ โอกาสํ น ลภติ, ตาย โอกาเส ลทฺเธ อนุโมทนํ กริสฺสามีติ ตุณฺหีภูโต นิสีทิ. เอวํ ตุณฺหีภูตํ ปน สตฺถารํ สเทวเก โลเก โกจิ กิญฺจิ วตฺตุํ น วิสหติ. สาปิ โข กุมาริกา ตสรํ วฏฺเฏตฺวา ปจฺฉิยํ ฐเปตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คจฺฉมานา ปริสปริยนฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ โอโลกยมานาว อคมาสิ. สตฺถาปิ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ โอโลเกสิ. สาปิ โอโลกิตากาเรเนว อญฺญาสิ "สตฺถา เอวรูปาย ปริสาย มชฺเฌ นิสีทิตฺวา มํ โอโลเกนฺโต มมาคมนํ ปจฺจาสึสติ, อตฺตโน สนฺติกํ อาคมนเมว ปจฺจาสึสตีติ. สา ตสรปจฺฉึ ฐเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิ. "กสฺมา ปน ตํ สตฺถา โอโลเกสีติ. เอวํ กิรสฺส อโหสิ "เอสา เอตฺโตว คจฺฉมานา ปุถุชฺชนกาลกิริยํ กตฺวา อนิยตคติกา ภวิสฺสติ, มม สนฺติกํ อาคนฺตฺวา คจฺฉมานา ปน โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา นิยตคติกา หุตฺวา ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสตีติ. ตสฺสา กิร ตํทิวสํ มรณโต มุตฺติ นาม นตฺถิ. สา โอโลกิตสญฺญาเณเนว สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ฉพฺพณฺณรํสีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. ตถารูปาย ปริสาย มชฺเฌ นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูตํ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ฐิตกฺขเณเยว ตํ สตฺถา อาห "กุมาริเก กุโต อาคจฺฉสีติ. "น ชานามิ ภนฺเตติ. "กตฺถ คมิสฺสสีติ. "น ชานามิ ภนฺเตติ. "น ชานาสีติ. "ชานามิ ภนฺเตติ. "ชานาสีติ. "น ชานามิ ภนฺเตติ. อิติ ตํ สตฺถา จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิ.

มหาชโน อุชฺฌายิ "อมฺโภ ปสฺสถ, อยํ เปสการธีตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สทฺธึ อิจฺฉิติจฺฉิตํ กเถสิ; นนุ นาม อิมาย `กุโต อาคจฺฉสีติ วุตฺเต `เปสการเคหโตติ วตฺตพฺพํ, `กหํ คจฺฉสีติ วุตฺเต `เปสการสาลนฺติ วตฺตพฺพํ สิยาติ. สตฺถา มหาชนํ นิสฺสทฺทํ กตฺวา "กุมาริเก ตฺวํ `กุโต อาคจฺฉสีติ วุตฺเต กสฺมา `น ชานามีติ วเทสีติ ปุจฺฉิ. "ภนฺเต ตุมฺเห มม เปสการเคหโต อาคตภาวํ ชานาถ, `กุโต อาคตาสีติ ปุจฺฉนฺตา ปน `กุโต อาคนฺตฺวา อิธ นิพฺพตฺตาสีติ ปุจฺฉถ, อหํ ปน น ชานามิ `กุโต จ อาคนฺตฺวา อิธ นิพฺพตฺตมฺหีติ. อถสฺสา สตฺถา "สาธุ สาธุ กุมาริเก, มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ปฐมํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ "กตฺถ คมิสฺสสีติ ปุฏฺฐา กสฺมา `น ชานามีติ วเทสีติ. "ภนฺเต ตุมฺเห มํ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา เปสการสาลํ คจฺฉนฺตึ ชานาถ, `อิโต ปน คนฺตฺวา กตฺถ นิพฺพตฺติสฺสสีติ ปุจฺฉถ, อหญฺจ อิโต จุตา น ชานามิ `กตฺถ คนฺตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามีติ.[๑] อถสฺสา สตฺถา "มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ทุติยํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ "อถ กสฺมา `น ชานาสีติ ปุฏฺฐา `ชานามีติ วเทสีติ. "ภนฺเต มม มรณภาวเมว ชานามิ, ตสฺมา เอวํ วเทมีติ. อถสฺสา สตฺถา "มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ ตติยํ สาธุการํ ทตฺวา อุตฺตรึปิ ปุจฺฉิ "อถ กสฺมา `ชานาสีติ ปุฏฺฐา `น ชานามีติ

๑. "อหญฺจ น ชานามิ `อิโต จุตา กตฺถ คนฺตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามีติ กเมน ภวิตพฺพํ.

วเทสีติ. "มม มรณภาวเมว ชานามิ ภนฺเต, `รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทีสุ ปน อสุกกาเล นาม มริสฺสามีติ น ชานามิ; ตสฺมา เอวํ วเทมีติ. อถสฺสา สตฺถา "มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว ตยา วิสฺสชฺชิโตติ จตุตฺถํ สาธุการํ ทตฺวา ปริสํ อามนฺเตตฺวา "เอตฺตกํ นาม ตุมฺเห อิมาย กถิตํ น ชานาถ, เกวลํ อุชฺฌายเถว; เยสญฺหิ ปญฺญาจกฺขุ นตฺถิ, เต อนฺธาเยว; เยสํ ปญฺญาจกฺขุ อตฺถิ; เตเอว จกฺขุมนฺโตติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อนฺธภูโต อยํ โลโก, ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ,
สกุโณ ชาลมุตฺโตว อปฺโป สคฺคาย คจฺฉตีติ.

ตตฺถ "อยํ โลโกติ: อยํ โลกิยมหาชโน ปญฺญาจกฺขุโน อภาเวน อนฺธภูโต. ตนุเกตฺถาติ: ตนุโก เอตฺถ น พหุ ชโน อนิจฺจาทิวเสน วิปสฺสติ. ชาลมุตฺโตวาติ; ยถา เฉเกน สากุณิเกน ชาเลน โอตฺถริตฺวา คยฺหมาเนสุ วฏฺฏเกสุ โกจิเทว ชาลโต มุจฺจติ, เสสา อนฺโตชาลเมว ปวิสนฺติ; ตถา มารชาเลน โอตฺถเตสุ สตฺเตสุ พหู อปายคามิโน โหนฺติ, อปฺโป โกจิเทว [สตฺโต] สคฺคาย คจฺฉติ สุคตึ วา นิพฺพานํ วา ปาปุณาตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน สา กุมาริกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ.

สาปิ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิ. โสปิ นิสินฺนโกว นิทฺทายิ. ตสฺสา อสลฺลกฺเขตฺวา ตสรปจฺฉึ อุปนาเมนฺติยา ตสรปจฺฉิ เวมโกฏิยํ ปฏิหญฺญิตฺวา สทฺทํ กุรุมานา ปติ. โส

ปพฺชฺฌิตฺวา คหิตนิมิตฺเตเนว เวมโกฏึ[1] กฑฺฒิ.[2] เวมโกฏิ คนฺตฺวา ตํ กุมาริกํ อุเร ปหริ. สา ตตฺเถว กาลํ กตฺวา ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติ. อถสฺสา ปิตา ตํ โอโลเกนฺโต สกลสรีเรน โลหิตมกฺขิเตนฏฺ ปติตฺวา มตํ อทฺทส. อถสฺส มหาโสโก อุปฺปชฺชิ. โส "น เม โสกํ อญฺโญ นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสตีติ โรทนฺโต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา "ภนฺเต โสกํ เม นิพฺพาเปถาติ อาห. สตฺถา ตํ สมสฺสาเสตฺวา "มา โสจิ, อนมตคฺคสฺมึ หิ สํสาเร ตว เอวเมว ธีตุ มรณกาเล ปคฺฆริตอสฺสุ จตุนฺนํ มหาสมุทฺทานํ อุทกโต อธิกตรนฺติ วตฺวา อนมตคฺคสุตฺตํ[3] กเถสิ. โส ตนุภูตโสโก สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณีติ.

เปสการธีตุวตฺถุ.

๘. ตึสภิกฺขุวตฺถุ. (๑๔๔)

"หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ตึส ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ ทิวเส ตึสมตฺตา ทิสาวาสิกา ภิกฺขู สตฺถารํ อุปสงฺกมึสุ. อานนฺทตฺเถโร สตฺถุ วตฺตกรณเวลาย อาคนฺตฺวา

๑. สี. ตสรํ ยุ. เวมํ. ๒. ม. อากฑฺฒิ.
๓. สี. ม. ยุ. อนมตคฺคกถํ.

เต ภิกฺขู ทิสฺวา "สตฺถารา อิเมหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถาเร กเต วตฺตํ กริสฺสามีติ ทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสิ. สตฺถาปิ เตหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เตสํ สาราณียํ ธมฺมกถํ กเถสิ. ตํ สุตฺวา เต สพฺเพปิ อรหตฺตํ ปตฺวา. อุปฺปติตฺวา อากาเสน อคมํสุ. อานนฺทตฺเถโร เตสุ จิรายนฺเตสุ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต อิธ ตึสมตฺตา ภิกฺขู อาคตา, เต กหนฺติ ปุจฺฉิ. "คตา อานนฺทาติ. "กตเรน มคฺเคน ภนฺเตติ. "อากาเสนานนฺทาติ. "กึ ปน เต ภนฺเต ขีณาสวาติ. "อาม อานนฺท, มม สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตาติ. ตสฺมึ ปน ขเณ หํสา อากาเสน คมึสุ. สตฺถา "ยสฺส โข อานนฺท จตฺตาโร อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, โส หํสา[๑] วิย อากาเสน คจฺฉตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ, อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา,
นิยฺยนฺติ ธีรา โลกมฺหา เชตฺวา มารํ สวาหนนฺติ.

ตสฺสตฺโถ "อิเม หํสา อาทิจฺจปเถ อากาเส คจฺฉนฺติ. เยสํ ปน อิทฺธิปาทา สุภาวิตา, เตปิ อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา. ธีราปิ ปณฺฑิตา สวาหนํ มารํ เชตฺวา อิมมฺหา วฏฺฏโลกา นิยฺยนฺติ นิสฺสรนฺติ นิพฺพานํ ปาปุณนฺตีติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ตึสภิกฺขุวตฺถุ.

๑. ยุ. หํโส.

๙. จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ. (๑๔๕)

"เอกธมฺมมตีตสฺสาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต จิญฺจมาณวิกํ อารพฺภ กเถสิ.

ปฐมโพธิยํ หิ ทสพลสฺส ปุถุภูเตสุ สาวเกสุ อปริมาเณสุ เทวมนุสฺเสสุ อริยภูมึ โอกฺกนฺเตสุ สตฺถุ ปตฺถเตสุ คุณสมุทเยสุ มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิ. ติตฺถิยา สุริยุคฺคมเน ขชฺโชปนกสทิสา อเหสุํ หตลาภสกฺการา. เต อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา "กึ สมโณ โคตโมว พุทฺโธ, มยํปิ พุทฺธา; กินฺตสฺเสว ทินฺนํ มหปฺผลํ, อมฺหากํปิ ทินฺนํ มหปฺผลเมว; อมฺหากํปิ เทถ กโรถาติ เอวํ มนุสฺเส วิญฺญาเปนฺตาปิ ลาภสกฺการํ อลภิตฺวา รโห สนฺนิปติตฺวา "เกน นุ โข อุปาเยน สมณสฺส โคตมสฺส มนุสฺสานํ อนฺตเร อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามาติ จินฺตยึสุ. ตทา สาวตฺถิยํ จิญฺจมาณวิกา นาเมกา ปริพฺพาชิกา อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา เทวจฺฉรา วิย, อสฺสา สรีรโต รํสิโย นิจฺฉรนฺติ. อเถโก ขรมนฺตี เอวมาห "จิญฺจมาณวิกํ ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามาติ. เต "อตฺเถโส อุปาโยติ สมฺปฏิจฺฉึสุ. อถ สา ติตฺถิยารามํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ. ติตฺถิยา ตาย สทฺธึ น กเถสส. สา "โก นุ โข เม โทโสติ ยาวตติยํปิ "วนฺทามิ อยฺยาติ วตฺวา "อยฺยา โก นุ โข เม โทโส, กึ มยา สทฺธึ น กเถถาติ

อาห. "ภคินิ สมณํ โคตมํ อมฺเห วิเหเฐนฺตํ หตลาภสกฺการ
กตฺวา วิจรนฺตํ น ชานาสีติ. "น ชานามิ อยฺยา, กึ ปเนตฺถ
มยา กตฺตพฺพนฺติ. "สเจ ตฺวํ ภคินิ อมฺหากํ สุขมิจฺฉสิ, อตฺตานํ
ปฏิจฺจ สมณสฺส โคตมสฺส อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา ลาภสกฺการํ
นาเสหีติ. สา "สาธุ อยฺยา, มยฺหเมเวโส ภาโร, มา จินฺตยิตฺถาติ
วตฺวา ปกฺกมิตฺวา อิตฺถีมายาย กุสลตาย ตโต ปฏฺฐาย สาวตฺถีวาสีนํ
ธมฺมกถํ สุตฺวา เชตวนา นิกฺขมนสมเย อินฺทโคปกวณฺณํ
ปฏํ ปารุปิตฺวา คนฺธมาลาทิหตฺถา เชตวนาภิมุขี* คจฺฉนฺตี, "อิมาย
เวลาย กุหึ คจฺฉสีติ วุตฺเต, "กึ ตุมฺหากํ มม คมนฏฺฐาเนนาติ
วตฺวา เชตวนสมีเป ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา ปาโตว "ภควนฺตํ
วนฺทิสฺสามาติ นครา นิกฺขมนฺเต อุปาสกชเน เชตวเน วุตฺถา
วิย หุตฺวา นครํ ปวิสนฺตี, "กุหึ วุตฺถาสีติ วุตฺเต, "กึ ตุมฺหากํ
มม วุตฺถฏฺฐาเนนาติ วตฺวา เอกมาสทฺวิมาสจฺจเยน ปุจฺฉิยมานา
"เชตวเน สมเณน โคตเมน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยา วุตฺถมฺหีติ
ปุถุชฺชนานํ "สจฺจํ นุโข เอตํ โนติ กงฺขํ อุปฺปาเทตฺวา
เตมาสจาตุมฺมาสจฺจเยน ปิโลติกาหิ อุทรํ เวเฐตฺวา คพฺภินีวณฺณํ ทสฺเสตฺวาh
"สมณํ โคตมํ ปฏิจฺจ คพฺโภ อุปฺปนฺโนติ อนฺธพาเล คาหาเปตฺวา
อฏฺฐนวมาสจฺจเยน อุทเร ทารุมณฺฑลิกํ พนฺธิตฺวา อุปริ ปฏํ
ปารุปิตฺวา หตฺถปาทปิฏฺฐิโย โคหนุเกน โกฏฺฏาเปตฺวา อุสฺสเท
ทสฺเสตฺวา กิลนฺตินฺทฺริยา หุตฺวา สายณฺหสมเย ตถาคเต

๑. เชตวนาภิมุขินีติ ยุตฺตตรํ.

อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺเต ธมฺมสภํ คนฺตฺวา ตถาคตสฺส ปุรโต ฐตฺวา "มหาสมณ มหาชนสฺส ตาว ธมฺมํ เทเสสิ, มธุโร เต สทฺโท, สมฺผุสิตํ เต ทนฺตาวรณํ, อหํ ปน ตํ ปฏิจฺจ คพฺภํ ลภิตฺวา ปริปุณฺณคพฺภา ชาตา, เนว เม ปสูติฆรํ ชานาสิ, น สปฺปิเตลาทีนิ, สยํ อกโรนฺโต อุปฏฺฐากานํปิ อญฺญตรํ โกสลราชานํ วา อนาถปิณฺฑิกํ วา วิสาขํ วา มหาอุปาสกํ "อิมิสฺสา จิญฺจมาณวิกาย กตฺตพฺพยุตฺตกํ กโรหีติ น วเทสิ; อภิรมิตุเมว ชานาสิ, คพฺภปริหารํ น ชานาสีติ คูถปิณฺฑํ คเหตฺวา จนฺทมณฺฑลํ ทูเสตุํ วายมนฺตี วิย ปริสมชฺเฌ ตถาคตํ อกฺโกสิ. ตถาคโต ธมฺมกถํ ฐเปตฺวา สีโห วิย อภินทนฺโต "ภคินิ ตยา กถิตสฺส ตถภาวํ วา วิตถภาวํ วา อหเมว ตฺวญฺจ ชานามาติ อาห. "อาม มหาสมณ ตยา จ มยา จ ญาตภาเวเนตํ ชาตนฺติ. ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ. โส อาวชฺชมาโน "จิญฺจมาณวิกา ตถาคตํ อภูเตน อกฺโกสตีติ ญตฺวา "อิทํ วตฺถุํ โสเธสฺสามีติ จตูหิ เทวปุตฺเตหิ สทฺธึ อาคมิ. เทวปุตฺตา มูสิกโปตกา หุตฺวา ทารุมณฺฑลิกสฺส พนฺธนรชฺชุเก เอกปฺปหาเรเนว ฉินฺทึสุ. ปารุตปฏํ วาโต อุกฺขิปิ. ทารุมณฺฑลํ ปตมานํ ตสฺสา ปาทปิฏฺฐิยํ ปติ. อุโภ อคฺคปาทา ภิชฺชึสุ. มนุสฺสาปิ "กาลกณฺณิ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อกฺโกสีติ สีเส เขฬํ ปาเตตฺวา เลฑฺฑุทณฺฑหตฺถา เชตวนา นีหรึสุ. อถสฺสา ตถาคตสฺส จกฺขุปถํ อติกฺกนฺตกาเล มหาปฐวี ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิ. อวีจิโต อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิ. สา

กุลทตฺติยํ กมฺพลํ ปารุปมานา วิย คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ. อญฺญติตฺถิยานํ ลาภสกฺกาโร ปริหายิ. ทสพลสฺส ภิยฺโยโส มตฺตาย วฑฺฒิ.

ปุนทิวเส ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส จิญฺจมาณวิกา เอวํ อุฬารคุณํ อคฺคทกฺขิเณยฺยํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภูเตน อกฺโกสิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺตาติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปสา มํ อภูเตน อกฺโกสิตฺวา วินาสํ ปตฺตาเยวาติ วตฺวา

"นาทิฏฺฐา[๑] ปรโต โทสํ อณุํถูลานิ สพฺพโส
อิสฺสโร ปณเย ทณฺฑํ สามํ อปฺปฏิเวกฺขิยาติ

อิมํ ทฺวาทสนิปาเต มหาปทุมชาตกํ[๒] วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ "ตทา กิเรสา มหาปทุมกุมารสฺส โพธิสตฺตสฺส มาตุ สปตฺตี รญฺโญ อคฺคมเหสี หุตฺวา มหาสตฺตํ อสทฺธมฺเมน นิมนฺเตตฺวา ตสฺส มนํ อลภิตฺวา อตฺตนาว อตฺตนิ วิปฺปการํ กตฺวา คิลานาลยํ ทสฺเสตฺวา "ตว ปุตฺโต มํ อนิจฺฉนฺตึ อิมํ วิปฺปการํ ปาเปสีติ รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา กุทฺโธ มหาสตฺตํ โจรปฺปปาเต ขิปิ. อถ นํ ปพฺพตกุจฺฉิยํ อธิวตฺถา เทวตา ปฏิคฺคเหตฺวา นาคราชสฺส ผณคพฺเภ ฐเปสิ. นาคราชา ตํ นาคภวนํ เนตฺวา อุปฑฺฒรชฺเชน สมฺมาเนสิ. โส ตตฺถ สํวจฺฉรํ วสิตฺวา

๑. นาทิสฺวาติ ภวิตพฺพํ. น อทิสฺวาติ ปทจฺเฉโท. นกาโร ปณเยติ ปเทน สมฺพนฺธิตพฺโพ. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๓๓๘. ตทฏฺฐกถา. ๖/๑๓๐.

ปพฺพชิตุกาโม หิมวนฺตปฺปเทสํ อาคนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตสิ. อถ นํ เอโก วนจรโก ทิสฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กตปฺปฏิสนฺถาโร สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา มหาสตฺตํ รชฺเชน นิมนฺเตตฺวา เตน "มยฺหํ รชฺเชน กิจฺจํ นตฺถิ, ตฺวํ ปน ทส ราชธมฺเม อโกเปตฺวา อคติคมนํ ปหาย ธมฺเมน รชฺชํ กาเรหีติ โอวทิโต อุฏฺฐายาสนา โรทิตฺวา นครํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค อมจฺเจ ปุจฺฉิ "อหํ กํ นิสฺสาย เอวํ อาจารสมฺปนฺเนน ปุตฺเตน วิโยคํ ปตฺโตติ. "อคฺคมเหสึ เทวาติ. ราชา ตํ อุทฺธปาทํ คเหตฺวา โจรปฺปปาเต ขิปาเปตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ. ตทา มหาปทุมกุมาโร มหาสตฺโต อโหสิ, มาตุ สปตฺตี จิญฺจมาณวิกาติ.

สตฺถา อิมมตฺถํ ปกาเสตฺวา "ภิกฺขเว เอกธมฺมํ หิ สจฺจวจนํ ปหาย มุสาวาเท ปติฏฺฐิตานํ วิสฺสฏฺฐปรโลกานํ อกตฺตพฺพํ ปาปกมฺมํ นาม นตฺถีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"เอกธมฺมมตีตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน
วิติณฺณปรโลกสฺส นตฺถิ ปาปํ อการิยนฺติ.

ตตฺถ "เอกธมฺมนฺติ: สจฺจํ. มุสาวาทิสฺสาติ: ยสฺส ทสสุ วจเนสุ เอกํปิ สจฺจํ นตฺถิ, เอวรูปสฺส มุสาวาทิโน. วิติณฺณ- ปรโลกสฺสาติ: วิสฺสฏฺฐปรโลกสฺส. เอวรูโป หิ "มนุสฺสสมฺปตฺตึ เทวสมฺปตฺตึ อวสาเน นิพฺพานสมฺปตฺตินฺติ อิมา ติสฺโส สมฺปตฺติโย

น ปสฺสติ. นตฺถิ ปาปนฺติ: ตสฺส เอวรูปสฺส อิทํ นาม ปาปํ อกตฺตพฺพนฺติ นตฺถิ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ.

๑๐. อสทิสทานวตฺถุ. (๑๔๖)

"น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺตีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อสทิสทานํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย สตฺถา จาริกํ จริตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร เชตวนํ ปาวิสิ. ราชา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ปุนทิวเส อาคนฺตุกทานํ สชฺเชตฺวา "ทานํ เม ปสฺสนฺตูติ นาคเร ปกฺโกสิ. นาครา อาคนฺตฺวา รญฺโญ ทานํ ทิสฺวา ปุนทิวเส สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ทานํ สชฺเชตฺวา "อมฺหากํ ทานํ เทโว ปสฺสตูติ รญฺโญ ปหิณึสุ. ราชา คนฺตฺวา เตสํ ทานํ ทิสฺวา "อิเมหิ มม ทานโต อุตฺตริตรํ กตํ, ปุน ทานํ กริสฺสามีติ ปุนทิวเสปิ ทานํ สชฺเชสิ. นาคราปิ ตํ ทิสฺวา ปุนทิวเส สชฺชยึสูติ. เอวํ เนว ราชา นาคเร ปราเชตุํ สกฺโกติ, น นาครา ราชานํ. อถ ฉฏฺเฐ วาเร นาครา สตคุณํ สหสฺสคุณํ วฑฺเฒตฺวา, ยถา น สกฺกา โหติ "อิทํ นาม อิเมสํ ทาเน

นตฺถีติ วตฺตต, เอวํ ทานํ สชฺชยึสุ. ราชา ตํ ทิสฺวา "สจาหํ อิเมสํ ทานโต อุตฺตริตรํ กาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, กึ เม ชีวิเตนาติ อุปายํ จินฺเตนฺโต นิปชฺชิ. อถ นํ มลฺลิกา เทวี อุปสงฺกมิตฺวา "กสฺมา มหาราช เอวํ นิปนฺโนสิ, เกน เต อินฺทฺริยานิ กิลนฺตานิ วิยาติ ปุจฺฉิ. ราชา อาห "นทานิ ตฺวํ เทวิ ชานาสีติ. "น ชานามิ เทวาติ. โส ตสฺสา ตมตฺถํ อาโรเจสิ. อถ นํ มลฺลิกา อาห "เทว มา จินฺตยิ, กหํ ตยา ปจวิสฺสโร ราชา นาคเรหิ ปราชิยมาโน ทิฏฺฐปุพฺโพ วา สุตปุพฺโพ วา, อหนฺเต ทานํ สํวิทหิสฺสามีติ. อิติสฺส สา อสทิสทานํ สํวิทหิตุกามตาย เอวํ วตฺวา "มหาราช สาลกลฺยาณิปทเรหิ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อนฺโตอาวฏฺเฏ นิสีทนมณฺฑปํ กาเรหิ, เสสา พหิอาวฏฺเฏ นิสีทิสฺสนฺติ; ปญฺจ เสตจฺฉตฺตสตานิ กาเรหิ, ตานิ คเหตฺวา ปญฺจสตา หตฺถี ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ มตฺถเก ธารยมานา ฐสฺสนฺติ, อฏฺฐ วา ทส วา รตฺตสุวณฺณนาวาโย กาเรหิ, ตา มณฺฑปมชฺเฌ ภวิสฺสนฺติ, ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ อนฺตเร เอเกกา ขตฺติยธีตา นิสีทิตฺวา คนฺเธ ปึสิสฺสติ, เอเกกา ขตฺติยธีตา วีชนึ อาทาย เทฺว เทฺว ภิกฺขู วีชยมานา ฐสฺสติ, เสสา ขตฺติยธีตโร ปิฏฺฐปิฏฺเฐ[๑] คนฺเธ อาหริตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิปิสฺสนฺติ, ตาสุ เอกจฺจา ขตฺติยธีตโร นีลุปฺปลกลาเป คเหตฺวา สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิตฺตคนฺเธ อาโลเฬตฺวา วาสํ คาหาเปสฺสนฺติ; นาครานํ หิ เนว

๑. สี. ยุ. ปึเส ปึเส. ม. ปิเส ปิเส.

ขตฺติยธีตโร อตฺถิ, น เสตจฺฉตฺตานิ, น หตฺถิโน, อิเมหิ การเณหิ นาครา ปราชิสฺสนฺติ; เอวํ กาเรหิ๑ มหาราชาติ. ราชา "สาธุ เทวิ, กลฺยาณนฺเต กถิตนฺติ ตาย กถิตนิยาเมเนว สพฺพํ กาเรสิ. เอกสฺส ปน ภิกฺขุโน เอโก หตฺถี นปฺปโหติ. อถ ราชา มลฺลิกํ อาห "ภทฺเท เอกสฺส ภิกฺขุโน เอโก หตฺถี นปฺปโหติ, กึ กริสฺสามาติ. "กึ เทว ปญฺจหตฺถิสตานิ นตฺถีติ. "อตฺถิ เทวิ, อวเสสา ปน ทุฏฺฐหตฺถิโน, เต ภิกฺขู ทิสฺวาว เวรมฺภวาตา วิย จณฺฑา โหนฺตีติ. "เทว อหํ เอกสฺส ทุฏฺฐหตฺถิโปตกสฺส ฉตฺตํ คเหตฺวา ติฏฺฐนฏฺฐานํ ชานามีติ. "กตฺถ นํ ฐเปสฺสามาติ. "อยฺยสฺส องฺคุลิมาลสฺส สนฺติเกติ. ราชา ตถา กาเรสิ. หตฺถิโปตโก วาลธึ อนฺตรสตฺถิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา อุโภ กณฺเณ ปาเตตฺวา อกฺขีนิ นิมฺมิเลตฺวา อฏฺฐาสิ. มหาชโน "เอวรูปสฺส นาม จณฺฑหตฺถิโน อยมากาโร, [อายสฺมา] องฺคุลิมาลตฺเถโร กโรตีติ เถรสฺส เสตจฺฉตฺตหตฺถิเมว๒ โอโลเกสิ. ราชา ปณีตาหาเรน๓ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา "ภนฺเต ยํ อิมสฺมึ ทานคฺเค กปฺปิยภณฺฑํ วา อกปฺปิยภณฺฑํ วา สพฺพนฺตํ ตุมฺหากเมว เทมีติ อาห. ตสฺมึ โข ปน ทาเน เอกทิวเสเนว ปริจฺจตฺตํ จุทฺทสโกฏิธนํ โหติ. สตฺถุ ปน "เสตจฺฉตฺตํ นิสีทนปลฺลงฺโก อาธารโก ปาทปีฐโกติ จตฺตาริ อนคฺฆาเนว. ปุน เอวรูปํ กตฺวา พุทฺธานํ ทานํ นาม ทาตุํ สมตฺโถ นาโหสิ; เตเนว ตํ "อสทิสทานนฺติ

๑. สี. ม. ยุ. กโรหิ. ๒. สี. ม. ยุ. "อายสฺมา....เสตจฺฉตฺตาติ นตฺถิ. ๓. สี. ม. ยุ. "ปณีตาหาเรนาติ นตฺถิ.

ปญฺญายิ. ตํ กิร สพฺพพุทฺธานํ เอกวารํ โหติเยว. สตฺถุ จ[๑] สพฺเพสญฺจ อิตฺถีเยว สํวิทหติ. รญฺโญ ปน "กาโฬ จ ชุณฺโห จาติ เทฺว อมจฺจา อเหสส. เตสุ กาโฬ จินฺเตสิ "อโห ราชกุลสฺส ปริหานิ, เอกทิวเสเนว จุทฺทสโกฏิธนํ ขยํ[๒] คจฺฉติ, อิเม อิมํ ทานํ ภุญฺชิตฺวา คนฺตฺวา นิปนฺนา นิทฺทายิสฺสนฺติ; อโห นฏฺฐํ ราชกุลนฺติ. ชุณฺโห ปน จินฺเตสิ "อโห รญฺโญ ทานํ, น หิ สกฺกา ราชภาเว อฏฺฐิเตน เอวรูปํ ทานํ ทาตต, สพฺพสตฺตานํ ปตฺตึ อเทนฺโต นาม นตฺถิ; อหํ ปน อิทํ ทานํ อนุโมทามีติ. สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ราชา อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหิ. สตฺถา จินฺเตสิ "รญฺญา มโหฆํ ปวตฺเตนฺเตน วิย มหาทานํ ทินฺนํ: อสกฺขิ นุ โข มหาชโน จิตฺตํ ปสาเทตุํ อุทาหุ โนติ. โส เตสํ อมจฺจานํ จิตฺตวารํ ญตฺวา "สเจ รญฺโญ ทานสฺส อนุจฺฉวิกํ อนุโมทนํ กริสฺสามิ; กาฬสฺส สตฺตธา มุทฺธา ผลิสฺสติ, ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสตีติ ญตฺวา กาเฬ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ เอวรูปํ ทานํ ทตฺวา ฐิตสฺส รญฺโญ จตุปฺปทิกํ คาถเมว วตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ คโต. ภิกฺขู องฺคุลิมาลตฺเถรํ ปุจฺฉึสุ "กึ นุ โข อาวุโส ทุฏฺฐหตฺถึ ฉตฺตํ ธาเรตฺวา ฐิตํ ทิสฺวา ภายสีติ. "น ภายามิ อาวุโสติ. เต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ "องฺคุลิมาโล ภนฺเต อญฺญํ พฺยากโรตีติ. สตฺถา "น ภิกฺขเว องฺคุลิมาโล ภายติ, ขีณาสวอุสภานํ หิ อนฺตเร เชฏฺฐกอุสภสทิสา

๑. สี. ม. ยุ. "สตฺถุ จาติ นตฺถิ. ๒. สี. ยุ. จยํ.

มม ปุตฺตสทิสา ภิกฺขู น ภายนฺตีติ วตฺวา พฺราหฺมณวคฺเค คาถมาห

"อุสภํ ปวรํ วีรํ มเหสึ วิชิตาวินํ
อเนชํ นฺหาตกํ พุทฺธํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺติ.

ราชาปิ โทมนสฺสปฺปตฺโต "เอวรูปาย ปริสาย มชฺเฌ ทานํ ทตฺวา จิตสฺส มยฺหํ อนุจฺฉวิกํ อนุโมทนํ อกตฺวา คาถเมว วตฺวา สตฺถา อุฏฺฐายาสนา คโต, มยา สตฺถุ อนุจฺฉวิกํ ทานํ อกตฺวา อนนุจฺฉวิกํ กตํ ภวิสฺสติ, กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนํ ภวิสฺสติ, สตฺถารา เม กุปิเตน ภวิตพฺพํ, ยสฺส กสฺสจิ นาม ทานานุรูปํ อนุโมทนํ กาตุํ วฏฺฏตีติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอตทโวจ "กินฺนุ โข เม ภนฺเต ทาตพฺพยุตฺตกํ ทานํ น ทินฺนํ อุทาหุ ทานานุรูปํ กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนนฺติ. "กิเมตํ มหาราชาติ. "น เม ตุมฺเหหิ ทานานุจฺฉวิกา อนุโมทนา กตาติ. "มหาราช อนุจฺฉวิกเมว เต ทานํ ทินฺนํ, เอตํ หิ อสทิสทานํ นาม, เอกสฺส พุทฺธสฺส เอกวารเมว สกฺกา ทาตต, ปุน เอวรูปํ นาม ทานํ ทุทฺททนฺติ. "อถ กสฺมา เม ภนฺเต ทานานุรูปํ อนุโมทนํ น กริตฺถาติ. "ปริสาย อสุทฺธตฺตา มหาราชาติ. "โก นุ โข ภนฺเต ปริสาย โทโสติ. อถสฺส สตฺถา ทฺวินฺนํปิ อมจฺจานํ จิตฺตวารํ อาโรเจตฺวา กาเฬ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ อนุโมทนาย อกตภาวํ อาจิกฺขิ. ราชา "สจฺจํ กิร เต กาฬ เอวํ จินฺติตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "สจฺจนฺติ วุตฺเต, "ตว สนฺตกํ อคฺคเหตฺวา มม ปุตฺตทาเรหิ สทฺธึ มยิ อตฺตโน สนฺตกํ เทนฺเต ตุยฺหํปิ กา

หานิ?[๑] ยํ เต มยา ทินฺนํ, ตํ ทินฺนเมว โหตุ; รฏฺฐโต ปน เม นิกฺขมาติ ตํ รฏฺฐา นีหริตฺวา ชุณฺหํ ปกฺโกสาเปตฺวา "สจฺจํ กิร เต เอวํ จินฺติตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "สจฺจนฺติ วุตฺเต, "สาธุ มาตุล, ปสนฺโนสฺมิ, ตฺวํ มม รชฺชํ คเหตฺวา มยา ทินฺนนิยาเมเนว สตฺต ทิวสานิ ทานํ เทหีติ ตสฺส สตฺตาหํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา สตฺถารํ อาห "ปสฺสถ ภนฺเต พาลสฺส การณํ, มยา เอวํ ทินฺเน ทาเน ปหารํ อทาสีติ. สตฺถา "อาม มหาราช, พาลา นาม ปรสฺส ทานํ อนภินนฺทิตฺวา ทุคฺคติปรายนา โหนฺติ, ธีรา ปน ปเรสํปิ ทานํ อนุโมทิตฺวา สคฺคปรายนา เอว โหนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ,
พาลา หเว นปฺปสํสนฺติ ทานํ,
ธีโร จ ทานํ อนุโมทมาโน
เตเนว โส โหติ สุขี ปรตฺถาติ.

ตตฺถ "กทริยาติ: ถทฺธมจฺฉริโน. พาลาติ: อิธโลกปรโลกตฺถํ อชานนกา. ธีโรติ: ปณฺฑิโต. สุขี ปรตฺถาติ: เตเนว โส ทานานุโมทนปุญฺเญน ปรโลเก ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวมาโน สุขี โหตีติ.

เทสนาวสาเน ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺต-ปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ. ชุณฺโห โสตาปนฺโน หุตฺวา สตฺตาหํ รญฺโญ ทินฺนนิยาเมเนว ทานํ อทาสีติ.

อสทิสทานวตฺถุ.

๑. สี. ม. ยุ. ปีฬา.

๑๑. อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ. (๑๔๗)

"ปจพฺยา เอกรชฺเชนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กาลํ นาม อนาถปิณฺฑิกสฺส ปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร ตถาวิธสฺส สทฺธาสมฺปนฺนสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต หุตฺวา เนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุตํ, น เคหํ อาคตกาเล ทฏฺฐุํ, น ธมฺมํ โสตุํ, น สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาตุํ อิจฺฉติ; ปิตรา "มา เอวํ ตาต กรีติ วุตฺโตปิ ตสฺส วจนํ น สุณาติ. อถสฺส ปิตา จินฺเตสิ "อยํ เอวรูปํ ทิฏฺฐึ คเหตฺวา วิจรนฺโต อวีจิปรายโน ภวิสฺสติ; น โข ปน เม ตํ ปฏิรูปํ, ยํ มยิ ปสฺสนฺเต มม ปุตฺโต นิรยํ คจฺเฉยฺย; อิมสฺมึ โข ปน โลเก ธนทาเนน อนภิชฺฌนกสตฺโต นาม นตฺถิ, ธเนน นํ ภินฺทิสฺสามีติ. อถ นํ อาห "ตาต อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ, กหาปณสตํ เต ทสฺสามีติ. "ทสฺสถ ตาตาติ. "ทสฺสามิ ปุตฺตาติ. โส ยาวตติยํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ อคมาสิ. ธมฺมสฺสวเนน ปนสฺส กิจฺจํ นตฺถิ; ยถาผาสุกฏฺฐาเน สยิตฺวา ปาโตว เคหํ อคมาสิ. อถสฺส ปิตา "ปุตฺโต เม อุโปสถิโก อโหสิ, สีฆมสฺส ยาคุอาทีนิ อาหรถาติ วตฺวา ทาเปสิ. โส "กหาปณํ อคฺคเหตฺวา น ภุญฺชิสฺสามีติ อาหารํ ปฏิกฺขิปิ. อถสฺส ปิตา ปีฬํ อสหนฺโต กหาปณภณฺฑิกํ ทาเปสิ.[๑]

๑. อทาสีติ ภวิตพฺพํ.

โส ตํ หตฺเถน คเหตฺวาว อาหารํ ปริภุญฺชิ. อถ นํ ปุนทิวเส เสฏฺฐี "ตาต กหาปณสหสฺสํ เต ทสฺสามิ; สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา เอกเมว ธมฺมปทํ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสีติ เปเสสิ. โส วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา เอกเมว ธมฺมปทํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปลายิตุกาโม อโหสิ. อถสฺส สตฺถา อสลฺลกฺขณาการํ อกาสิ. โส ตํ ปทํ อสลฺลกฺเขตฺวา "อุปริปทํ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ ฐตฺวา อสฺโสสิเยว. "อุคฺคณฺหิสฺสามีติ สุณนฺตาว กิร สกฺกจฺจํ สุณนฺติ นาม. เอวญฺจ นาม สุณนฺตานํ ธมฺโม โสตาปตฺติมคฺคาทโย เทติ. โสปิ "อุคฺคณฺหิสฺสามีติ สุณาติ. สตฺถาปิสฺส อสลฺลกฺขณาการํ กโรติ. โส "อุปริปทํ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ ฐตฺวา สุณนฺโตว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาติ. โส ปุนทิวเส พุทฺธปฺปมุเขน ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึเยว สาวตฺถึ ปาวิสิ. มหาเสฏฺฐี ตํ ทิสฺวาว "อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตีติ จินฺเตสิ. ตสฺสปิ เอตทโหสิ "อโห วต เม ปิตา อชฺช สตฺถุ สนฺติเก กหาปเณ น ทเทยฺย, กหาปณการณา มยฺหํ อุโปสถิกภาวํ ปฏิจฺฉาเทยฺยาติ. สตฺถา ปนสฺส หีโย กหาปณการณา อุโปสถิกภาวํ อญฺญาสิ. มหาเสฏฺฐีฏฺ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ยาคุํ ทาเปตฺวา[๑] ปุตฺตสฺสปิ ทาเปสิ.[๒] โส นิสีทิตฺวา ตุณฺหีภูโตว ยาคุํ ปิวิ ขาทนียํ ขาทิ ภตฺตํ ภุญฺชิ. มหาเสฏฺฐี สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน ปุตฺตสฺส ปุรโต สหสฺสภณฺฑิกํ ฐปาเปตฺวา "ตาต อหํ `สหสฺสํ เต ทสฺสามีติ

๑. ทตฺวา. ๒. อทาสีติ ยุตฺตตรํ.

วตฺวา อุโปสถํ สมาทเปตฺวา วิหารํ ปหิณึ,๑ อิทนฺเต สหสฺสนฺติ. โส สตฺถุ ปุรโต กหาปเณ ทียมาเน ทิสฺวา ลชฺชนฺโต "อลํ เม กหาปเณหีติ วตฺวา "คณฺห ตาตาติ วุจฺจมาโนปิ น คณฺหิ. อถสฺส ปิตา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา "ภนฺเต อชฺช เม ปุตฺตสฺส อากาโร รุจฺจตีติ วตฺวา, "กึ มหาเสฏฺฐีติ วุตฺเต, "มยา เอส ปุริมทิวเส `กหาปณสตํ เต ทสฺสามีติ วตฺวา วิหารํ เปสิโต ปุนทิวเส กหาปเณ อคฺคเหตฺวา ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉิ; อชฺช ปน ทียมาเนปิ กหาปเณ น อิจฺฉตีติ อาห. สตฺถา "อาม มหาเสฏฺฐิ, อชฺช ตว ปุตฺตสฺส จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ เทวโลกพฺรหฺมโลก-สมฺปตฺตีหิปิ โสตาปตฺติผลเมว วรนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ปฐพฺยา เอกรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปจฺเจน โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ.

ตตฺถ "ปฐพฺยา เอกรชฺเชนาติ: จกฺกวตฺติรชฺเชน. สคฺคสฺส คมเนน วาติ: ฉพฺพีสติวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคมเนน. สพฺพโลกาธิ-ปจฺเจนาติ: เอตสฺมึ เอตฺตเก โลเก นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ สทฺธึ สพฺพสฺมึ โลเก อาธิปจฺเจน. โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ: ยสฺมา เอตฺตเก ฐาเน รชฺชํ กาเรตฺวาปิ นิรยาทีหิ อมุตฺโตว โหติ, โสตาปนฺโน ปน ปิหิตาปายทฺวาโร หุตฺวา สพฺพทุพฺพโลปิ อฏฺฐเม ภเว น นิพฺพตฺตติ;

๑. กตฺถจิ โปตฺถเก "ตาต มยา ตฺวํ `สหสฺสํ ทสฺสามีติ วตฺวา อุโปสถํ สมาทาเปตฺวา วิหารํ ปหิโตติ เอวํ กมฺมวาจกํ วากฺยํ กตํ.

ตสฺมา โสตาปตฺติผลเมว วรํ อุตฺตมนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ.

โลกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เตรสโม วคฺโค.

๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา

๑. มารธีตาวตฺถุ. (๑๔๘)

"ยสฺส ชิตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา โพธิมณฺเฑ วิหรนฺโต มารธีตโร อารพฺภ กเถสิ.

เทสนํ ปน สาวตฺถิยํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปุน กุรุรฏฺเฐ มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส กเถสิ. กุรุรฏฺเฐ กิร มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส ธีตา มาคนฺทิยาเยว นาม อโหสิ อุตฺตมรูปธรา. ตํ ปฏฺฐยมานา อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา เจว ขตฺติยมหาสาลา จ "ธีตรํ โน เทตูติ มาคนฺทิยสฺส ปหิณึสุ. โสปิ "น ตุมฺเห มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิกาติ สพฺเพ ปฏิกฺขิปิเยว. อเถกทิวสํ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ มาคนฺทิยพฺราหฺมณํ ทิสฺวา "กึ นุ โข ภวิสฺสตีติ อุปธาเรนฺโต พฺราหฺมณสฺส จ พฺราหฺมณิยา จ ติณฺณํ มคฺคผลานํ อุปนิสฺสยํ อทฺทส. พฺราหฺมโณปิ พหิคาเม นิพทฺธํ อคฺคึ ปริจรติ. สตฺถา ปาโตว ปตฺตจีวรมาทาย ตํ ฐานํ อคมาสิ. พฺราหฺมโณ สตฺถุ รูปสิรึ โอโลเกนฺโต "อิมสฺมึ โลเก อิมินา สทิโส ปุริโส นาม นตฺถิ, อยํ มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิโก, อิมสฺส ธีตรํ ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อาห "สมณ มม เอกา ธีตา อตฺถิ, อหํ ตสฺสา

อนุจฺฉวิกํ ปุริสํ อปสฺสนฺโต ตํ น กสฺสจิ อทาสึ, ตฺวํ ปนสฺสา อนุจฺฉวิโก, อหํ เต ธีตรํ ปาทปริจาริกํ กตฺวา ทาตุกาโม; ยาว นํ อาเนมิ, ตาว อิเธว ติฏฺฐาหีติ. สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา เนว อภินนฺทิ น ปฏิกฺโกสิ. พฺราหฺมโณปิ เคหํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณึ อาห "โภติ อชฺช เม ธีตุ อนุจฺฉวิโก ปุริโส ทิฏฺโฐ, ตสฺส นํ ทสฺสามาติ ธีตรํ อลงฺการาเปตฺวา อาทาย พฺราหฺมณิยา สทฺธึ ตํ ฐานํ อคมาสิ. มหาชโนปิ กุตูหลชาโต นิกฺขมิ. สตฺถา พฺราหฺมเณน วุตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐตฺวา ตตฺถ ปทเจติยํ ทสฺเสตฺวา อญฺญสฺมึ ฐาเน อฏฺฐาสิ. พุทฺธานํ กิร ปทเจติยํ "อิทํ อสุโก นาม ปสฺสตูติ อธิฏฺฐหิตฺวา อกฺกนฺตฏฺฐาเนเยว ปญฺญายติ. เสสฏฺฐาเน ตํ ปสฺสนฺโต นาม นตฺถิ. พฺราหฺมโณ อตฺตนา สทฺธึ คจฺฉมานาย พฺราหฺมณิยา "กหํ โสติ ปุฏฺโฐ "อิมสฺมึ ฐาเน ติฏฺฐาหีติ ตํ อวจนฺติ โอโลเกนฺโต ปทวลญฺชํ ทิสฺวา "อิทมสฺส ปทนฺติ ทสฺเสสิ. สา ลกฺขณมนฺตกุสลตาย "น อิทํ พฺราหฺมณ กามโภคิโน ปทนฺติ วตฺวา, พฺราหฺมเณน "โภติ ตฺวํ อุทกจาฏิมฺหิ สสสุมารํ ปสฺสสิ, มยา โส [สมโณ] `ธีตรํ เต ทสฺสามีติ วุตฺโต, เตนาปิ เม อธิวาสิตนฺติ วุตฺเต, "พฺราหฺมณ กิญฺจาปิ ตฺวํ เอวํ วเทสิ, อิทํ ปน นิกฺกิเลสสฺเสว ปทนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว,
ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ,

มุฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ,
วิวฏฺฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปทนฺติ.

อถ นํ พฺราหฺมโณ "โภติ มา วิรวิ, ตุณฺหีภูตา เอหีติ คจฺฉนฺโต สตฺถารํ ทิสฺวา "อยํ โส ปุริโสติ ตสฺสา ทสฺเสตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "สมณ ธีตรํ [๑] ทสฺสามีติ อาห. สตฺถา "น เม ตว ธีตาย๒ อตฺโถติ อวตฺวา "พฺราหฺมณ เอกํ เต การณํ กเถสฺสามิ, สุณิสฺสสีติ วตฺวา, "กเถหิ [โภ] สมณ, สุณิสฺสามีติ วุตฺเต, อภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย อตีตํ อาหริตฺวา ทสฺเสสิ: ตตฺรายํ สงฺเขปกถา:

"มหาสตฺโต รชฺชสิรึ ปหาย กณฺฑกํ อภิรุยฺห ฉนฺนสหาโย อภินิกฺขมนฺโต นครทฺวาเร ฐิเตน มาเรน "สิทฺธตฺถ นิวตฺตสฺสุ, อิโต เต สตฺตเม ทิวเส จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสตีติ วุตฺเต, "อหํเปตํ มาร ชานามิ, น ปน เม เตน อตฺโถติ อาห. "อถ กิมตฺถาย นิกฺขมสีติ. "สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถายาติ. "เตนหิ สเจ อชฺชโต ปฏฺฐาย กามวิตกฺกาทีนํ เอกํปิ วิตกฺกํ วิตกฺเกสฺสสิ, ชานิสฺสามิ เต กตฺตพฺพนฺติ [อาห]. โส ตโต ปฏฺฐาย โอตาราเปกฺโข สตฺต วสฺสานิ มหาสตฺตํ อนุพนฺธิ. สตฺถาปิ ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ จริตฺวา ปจฺจตฺตํ ปุริสการํ นิสฺสาย โพธิมูเล สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทยมาโน ปญฺจเม สตฺตาเห อชปาลนิโคฺรธมูเล นิสีทิ. ตสฺมึ สมเย มาโร "อหํ

๑. สี. ม. ยุ. เอตฺถนฺตเร "เตติ อตฺถิ. ๒. ธีตราติ ยุตฺตตรํ.

เอตฺตกํ กาลํ อนุพนฺธิตฺวา โอตาราเปกฺโขปิ อิมสฺส กิญฺจิ ขลิตํ นาทฺทสํ, อติกฺกนฺโตทานิ เอส มม วิสยนฺติ โทมนสฺสปฺปตฺโต มหามคฺเค นิสีทิ. อถสฺส "ตณฺหา อรตี ราคาติ อิมา ติสฺโส ธีตโร "ปิตา โน น ปญฺญายติ, กหํ นุโข เอตรหีติ โอโลกยมานา ตํ ตถา นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา "กสฺมา ตาต ทุกฺขี ทุมฺมโนสีติ ปุจฺฉึสุ. โส ตาสํ ตมตฺถํ อาโรเจสิ. อถ นํ ตา อาหํสุ "ตาต มา จินฺตยิตฺถ, มยํ ตํ อตฺตโน วเส กตฺวา อาเนสฺสามาติ. "น สกฺกา อมฺมา เอส เกนจิ วเส กาตุนฺติ. "ตาต มยํ อิตฺถิโย นาม อิทาเนว นํ ราคปาสาทีหิ พนฺธิตฺวา อาเนสฺสาม, ตุมฺเห มา จินฺตยิตฺถาติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "ปาเท เต สมณ ปริจาเรมาติ อาหํสุ. สตฺถา เนว ตาสํ วจนํ มนสากาสิ, น อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกสิ. ปุน มารธีตโร "อุจฺจาวโจ โข ปุริสานํ อธิปฺปาโย, เกสญฺจิ กุมาริกาสุ เปมํ โหติ, เกสญฺจิ ปฐมวเย ฐิตาสุ, เกสญฺจิ มชฺฌิมวเย ฐิตาสุ, เกสญฺจิ ปจฺฉิมวเย ฐิตาสุ; นานปฺปกาเรหิ ตํ ปโลภิสฺสามาติ เอเกกา กุมาริกาวณฺณาทิวเสน สตํ สตํ อตฺตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา กุมาริกาโย อวิชาตา สกึวิชาตา ทุวิชาตา มชฺฌิมิตฺถิโย มหลฺลกิตฺถิโย จ หุตฺวา ฉกฺขตฺตุํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา "ปาเท เต สมณ ปริจาเรมาติ อาหํสุ. ตํปิ ภควา น มนสากาสิ, ยถา ตํ อนุตฺตเร อุปธิสงฺขเย อธิมุตฺโตติ. อถ สตฺถา เอตฺตเกนาปิ ตา อนุคจฺฉนฺติโย

"อเปถ, กึ ทิสฺวา เอวํ วายมถ? เอวรูปํ นาม อวีตราคานํ ปุรโต กาตุํ วฏฺฏติ, ตถาคตสฺส ปน ราคาทโย ปหีนา, เกน มํ การเณน อตฺตโน วเส เนสฺสถาติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"ยสฺส ชิตํ นาวชิยติ,
ชิตมสฺส โนยาติ โกจิ โลเก,
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ
อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ?
ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา
ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว,
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ
อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถาติ.

ตตฺถ "ยสฺส ชิตํ นาวชิยตีติ: ยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เตน เตน มคฺเคน ชิตํ ราคาทิกฺกิเลสชาตํ ปุน อสมุทาจรณโต นาวชิยติ ทุชฺชิตํ นาม น โหติ. โนยาตีติ: น อุยฺยาติ, ยสฺส ชิตํ กิเลสชาตํ ราคาทีสุ โกจิ เอกกฺกิเลโสปิ โลเก ปจฺฉโต นิวตฺติ นาม น โหติ, นานุพนฺธตีติ อตฺโถ. อนนฺตโคจรนฺติ: อนนฺตารมฺมณสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส วเสน อปริยนฺตโคจรํ. เกน ปเทนาติ: ยสฺส ราคปทาทีสุ เอกปทํปิ นตฺถิ, ตํ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ:[๑] พุทฺธสฺส ปน เอกปทํปิ นตฺถิ, ตํ อปทํ พุทฺธํ ตุมฺเห เกน ปเทน เนสฺสถ?

๑. สี. ยุ. ยสฺส หิ ราคปทาทีสุ เอกปทมฺปิ อตฺถิ, ตํ ตุมฺเห เตน ปเทน เนสฺสถ.

ทุติยคาถายํ ตณฺหา นาเมสา สํสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺเถน ชาลมสฺสา อตฺถีติปิ ชาลการิกาติปิ ชาลูปมาติปิ ชาลินี, รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ วิสตฺตตาย วิสาหารตาย วิสปุปฺผตาย วิสผลตาย วิสปริโภคตาย วิสตฺติกา; สา เอวรูปา ตณฺหา ยสฺส กุหิญฺจิ ภเว เนตุํ นตฺถิ, ตํ ตุมฺเห อปทํ พุทฺธํ เกน ปเทน เนสฺสถาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหูนํ เทวตานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. มารธีตโรปิ ตตฺเถว อนฺตรธายึสุ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา "มาคนฺทิย อหํ ปุพฺเพ อิมา ติสฺโส มารธีตโร อทฺทสํ เสมฺหาทีหิ อปลิพุทฺเธน สุวณฺณกฺขนฺธสทิเสน อตฺตภาเวน สมนฺนาคตา, ตทาปิ เม เมถุนสฺมึ ฉนฺโท นาโหสิ, ตว ปน ธีตุ สรีรํ ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรํ พหิ จิตฺโต วิย อสุจิฆโฏ, สเจปิ มม ปาโท อสุจิมกฺขิโต ภเวยฺย, อยญฺจ อุมฺมารฏฺฐาเน ติฏฺเฐยฺย; ตถาปิสฺสา สรีรํ อหํ ปาทํ[๑] น ผุเสยฺยนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ,
กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ,
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉติ.

เทสนาวสาเน อุโภปิ ชายปติกา อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

มารธีตาวตฺถุ.

๑. ยุ. ปาเทน.

๒. ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ. (๑๔๙)

"เย ฌานปฺปสุตา ธีราติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สงฺกสฺสนครทฺวาเร พหู เทวมนุสฺเส อารพฺภ กเถสิ.

เทสนา ปน ราชคเห สมุฏฺฐิตา. เอกสฺมึ หิ สมเย ราชคหเสฏฺฐี ปริสฺสยโมจนตฺถญฺเจว ปมาเทน ขลิตานิ อาภรณาทีนิ รกฺขณตฺถญฺจ ชาลกรณฺฑกํ ปริกฺขิปาเปตฺวา คงฺคาย อุทกกีฬํ กีฬิ. อเถโก รตฺตจนฺทนรุกฺโข คงฺคาย อุปริตีเร ชาโต คงฺโคทเกน โธตมูโล ปติตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ปาสาเณสุ สมฺภญฺชมาโน วิปฺปกิริ. ตโต เอกา ฆฏปฺปมาณา ฆฏิกา ปาสาเณหิ ฆํสิยมานา อุทกอูมีหิ โปถิยมานา มฏฺฐา หุตฺวา อนุปุพฺเพน วุยฺหมานา เสวาลปริโยนทฺธา อาคนฺตฺวา ตสฺส ชาเล ลคฺคิ. เสฏฺฐี "กิเมตนฺติ วตฺวา "รุกฺขฆฏิกาติ สุตฺวา ตํ อาหราเปตฺวา "กินฺนาเมตนฺติ อุปธารณตฺถํ วาสิกณฺเณน ตจฺฉาเปสิ. ตาวเทว อลตฺตกวณฺณํ รตฺตจนฺทนํ ปญฺญายิ. เสฏฺฐี ปน เนว สมฺมาทิฏฺฐิ, น มิจฺฉาทิฏฺฐิ, มชฺฌตฺตธาตุโก; โส จินฺเตสิ "มยฺหํ เคเห รตฺตจนฺทนํ พหุ, กินฺนุ โข อิมินา กโรมีติ. อถสฺส เอตทโหสิ "อิมสฺมึ โลเก `มยํ อรหนฺโตติ วตฺตาโร พหู, อหํ เอกํ อรหนฺตํปิ น ชานามิ; เคเห ภมํ โยเชตฺวา ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา สิกฺกาย ฐเปตฺวา เวฬุปรมฺปราย สฏฺฐิหตฺถมตฺเต อากาเส โอลมฺพาเปตฺวา `สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตฺวา อิมํ คณฺหาตูติ วกฺขามิ; โย ตํ คเหสฺสติ, ตํ สปุตฺตทาโร สรณํ

คมิสฺสามีติ. โส จินฺติตนิยาเมเนว ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา เวฬุปรมฺปราย อุสฺสาเปตฺวา "โย อิมสฺมึ โลเก อรหา, โส อากาเสนาคนฺตฺวา อิมํ ปตฺตํ คณฺหาตูติ อาห.

ฉ สตฺถาโร "อมฺหากํ เอส อนุจฺฉวิโก, อมฺหากเมว นํ เทหีติ วทึสุ. โส "อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาถาติ อาห. ฉฏฺเฐ ทิวเส นิคฺคณฺโฐ นาฏปุตฺโต อนฺเตวาสิเก เปเสสิ "คจฺฉถ, เสฏฺฐึ เอวํ วเทถ `อมฺหากํ อาจริยสฺส อนุจฺฉวิโก, มา อปฺปมตฺตกสฺส การณา อากาเสน อาคมนํ กริ, เทหิ กิเรตํ ปตฺตนฺติ. เต คนฺตฺวา เสฏฺฐึ ตถา วทึสุ. เสฏฺฐี "อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหิตุํ สมตฺโถว คณฺหาตูติ อาห. นาฏปุตฺโต สยํ คนฺตุกาโม หุตฺวา อนฺเตวาสิกานํ สญฺญมทาสิ "อหํ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิตฺวา อุปฺปติตุกาโม วิย ภวิสฺสามิ, ตุมฺเห มํ `อาจริย กึ กโรถ? ทารุมยปตฺตสฺส การณา ปฏิจฺฉนฺนํ อรหตฺตํ มหาชนสฺส มา ทสฺสยิตฺถาติ วตฺวา มํ หตฺเถสุ จ ปาเทสุ จ คเหตฺวา อากฑฺฒนฺตา ภูมิยํ ปาเตยฺยาถาติ. โส ตตฺถ คนฺตฺวา เสฏฺฐึ อาห "มหาเสฏฺฐิ มยฺหํ อยํ ปตฺโต อนุจฺฉวิโก, อญฺเญสํ นานุจฺฉวิโก, มา เต อปฺปมตฺตกสฺส การณา มม อากาเส อุปฺปตนํ รุจฺจิ, เทหิ เม ปตฺตนฺติ. "ภนฺเต อากาเสน อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถาติ. ตโต นาฏปุตฺโต "เตนหิ อเปถ อเปถาติ อนฺเตวาสิเก อปเนตฺวา "อากาเส อุปฺปติสฺสามีติ เอกํ หตฺถญฺจ ปาทญฺจ อุกฺขิปิ. อถ นํ อนฺเตวาสิกา "อาจริย กินฺนาเมตํ กโรถ? ฉวสฺส ทารุมยปตฺตสฺส

การณา ปฏิจฺฉนฺนคฺคุเณน มหาชนสฺส ทสฺสิเตน โก อตฺโถติ ตํ หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยํ ปาเตสสิ. โส เสฏฺฐึ อาห "มหาเสฏฺฐิ อิเม เม อุปฺปติตุํ น เทนฺติ, เทหิ เม ปตฺตนฺติ. "อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถ ภนฺเตติ. เอวํ ติตฺถิยา ฉ ทิวสานิ วายมิตฺวาปิ ตํ ปตฺตํ น ลภึสุเยว.

สตฺตเม ทิวเส อายสฺมโต จ มหาโมคฺคลฺลานสฺส อายสฺมโต จ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส "ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามาติ คนฺตฺวา เอกสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาเณ ฐตฺวา จีวรํ ปารุปนกาเล ธุตฺตกา กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อมฺโภ ปุพฺเพ ฉ สตฺถาโร `โลเก มยํ อรหนฺตมฺหาติ วทึสุ. ราชคหเสฏฺฐิโน ปน ปตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา `สเจ อรหา อตฺถิ, อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาตูติ วทนฺตสฺส อชฺช สตฺตโม ทิวโส, เอโกปิ `อหํ อรหาติ อากาเส อุปฺปตนฺโต นาม นตฺถิ; อชฺช โน โลเก อรหนฺตานํ นตฺถิภาโว ญาโตติ. ตํ กถํ สุตฺวา อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน อายสฺมนฺตํ ปิณฺโฑลภารทฺวาชํ อาห "สุตนฺเต อาวุโส ภารทฺวาช อิเมสํ วจนํ, อิเม พุทฺธสาสนํ ปริคฺคณฺหนฺตา วิย วทนฺติ; ตฺวญฺจ มหิทฺธิโก มหานุภาโว, คจฺเฉตํ ปตฺตํ อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาหีติ. "อาวุโส โมคฺคลฺลาน ตฺวํ อิทฺธิมนฺตานํ อคฺโค, ตฺวํ เอตํ คณฺหาหิ; ตยิ ปน อคฺคณฺหนฺเต อหํ คณฺหิสฺสามีติ. "คณฺหาวุโสติ เอวํ วุตฺเต อายสฺมา ปิณฺโฑลภารทฺวาโช อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ติคาวุตํ ปิฏฺฐิปาสาณํ ปาทนฺเตน ปริจฺฉินฺทนฺโต ตูลปิจุ

วิย อากาเส อุฏฺฐาเปตฺวา ราชคหนครสฺส อุปริ สตฺตกฺขตฺตุํ อนุปริยายิ. โส ติคาวุตปฺปมาณสฺส นครสฺส ปิธานํ วิย ปญฺญายิ. นครวาสิโน "ปาสาโณ โน อวตฺถริตฺวา คณฺหาตีติ ภีตา สุปฺปาทีนิ มตฺถเก กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ นิลียึสุ. สตฺตเม วาเร เถโร ปิฏฺฐิปาสาณํ ภินฺทิตฺวา อตฺตานํ ทสฺเสสิ. มหาชโน เถรํ ทิสฺวา "ภนฺเต ปิณฺโฑลภารทฺวาช ตว ปาสาณํ ทฬฺหํ กตฺวา คณฺห, มา โน สพฺเพ นาสยีติ. เถโร ปาสาณํ ปาทนฺเตน ขิปิตฺวา วิสฺสชฺเชสิ. โส คนฺตฺวา ยถาฐาเนเยว ปติฏฺฐาสิ. เถโร เสฏฺฐิสฺส เคหมตฺถเก อฏฺฐาสิ. ตํ ทิสฺวา เสฏฺฐี อุเรน นิปฺปชฺชิตฺวา, "โอตรถ สามีติ วตฺวา อากาสโต โอติณฺณํ เถรํ นิสีทาเปตฺวา. ปตฺตํ โอตาราเปตฺวา จตุมฺมธุรปุณฺณํ กตฺวา เถรสฺส อทาสิ. เถโร ปตฺตํ คเหตฺวา วิหาราภิมุโข ปายาสิ. อถสฺส เย อรญฺเญ คตา วา คามคตา วา ปาฏิหาริยํ น ปสฺสึสุ, เต สนฺนิปติตฺวา "ภนฺเต อมฺหากํปิ ปาฏิหาริยํ ทสฺเสหีติ เถรํ อนุพนฺธึสุ. โส เตสํ เตสํ ปาฏิหาริยํ ทสฺเสนฺโต วิหารํ อคมาสิ.

สตฺถา ตํ อนุพนฺธิตฺวา อุนฺนทนฺตสฺส มหาชนสฺส สทฺทํ สุตฺวา "อานนฺท กสฺเสโส สทฺโทติ ปุจฺฉิตฺวา "ภนฺเต ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน อากาเส อุปฺปติตฺวา จนฺทนปตฺโต คหิโต, ตสฺส สนฺติเก เอโส สทฺโทติ สุตฺวา ปิณฺโฑลภารทฺวาชํ ปกฺโกสาเปตฺวา "สจฺจํ กิร ตยา เอวํ กตนฺติ ปุจฺฉิตฺวา "สจฺจํ ภนฺเตติ วุตฺเต, "กสฺมา เต ภารทฺวาช เอวํ กตนฺติ เถรํ วิครหิตฺวา ตํ ปตฺตํ ขณฺฑาขณฺฑํ เภทาเปตฺวา ภิกฺขูนํ อญฺชนปีสนตฺถาย ทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส

อกรณตฺถาย สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสิ. ติตฺถิยาปิ "สมโณ กิร โคตโม ตํ ปตฺตํ เภทาเปตฺวา ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสีติ สุตฺวา "สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ ชีวิตเหตุปิ นาติกฺกมนฺติ, สมโณปิ โคตโม ตํ รกฺขิสฺสเตว, อิทานิ อมฺเหหิ โอกาโส ลทฺโธติ นครวีถีสุ อาโรเจนฺตา วิจรึสุ, "มยํ อตฺตโน คุณํ รกฺขนฺตา ปุพฺเพ ทารุมยปตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณํ มหาชนสฺส น ทสฺสยิมฺหา, สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา ปตฺตสฺส การณา อตฺตโน คุณํ มหาชนสฺส ทสฺเสสส, สมโณ โคตโม อตฺตโน ปณฺฑิตตาย ตํ ปตฺตํ เภทาเปตฺวา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสิ, อิทานิ มยํ เตเนว สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ วทึสุ. ราชา พิมฺพิสาโร ตํ กถํ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา "ตุมฺเหหิ กิร ภนฺเต ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ. "อาม มหาราชาติ. "อิทานิ ติตฺถิยา `ตุมฺเหหิ สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ วทนฺติ, กินฺทานิ กริสฺสถาติ. "เตสุ กโรนฺเตสุ กริสฺสามิ มหาราชาติ. "นนุ ตุมฺเหหิ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ. "นาหํ มหาราช อตฺตโน สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสึ, ตเมว สาวกานํ ปญฺญตฺตนฺติ. "ตุมฺเห ฐเปตฺวา อญฺญตฺถ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ นาม โหติ ภนฺเตติ. "เตนหิ มหาราช ตเมเวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, อตฺถิ ปน เต มหาราช วิชิเต อุยฺยานนฺติ. "อตฺถิ ภนฺเตติ. "สเจ เต มหาราช อุยฺยาเน มหาชโน อมฺพาทีนิ ขาเทยฺย, กิมสฺส กตฺตพฺพนฺติ. "ทณฺโฑ ภนฺเตติ. "ตฺวํ ปน ขาทิตุํ ลภสีติ.

"อาม ภนฺเต, มยฺหํ ทณฺโฑ นตฺถิ, อหํ อตฺตโน สนฺตกํ ขาทิตุํ ลภามีติ. "มหาราช ยถา ตว ติโยชนสติเก รชฺเช อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน อุยฺยาเน อมฺพาทีนิ ขาทนฺตสฺส ทณฺโฑ นตฺถิ, อญฺเญสํ ปน อตฺถิ; เอวํ มมปิ จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺเส อาณา ปวตฺตติ, อตฺตโน สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติยา อติกฺกโม นาม นตฺถิ, อญฺเญสํ ปน อตฺถิ; กริสฺสามหํ ปาฏิหาริยนฺติ. ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา "อิทานิมฺห นฏฺฐา, สมเณน กิร โคตเมน สาวกานญฺเญว สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, น อตฺตโน; สยเมว กิร ปาฏิหาริยํ กตฺตุกาโม; กินฺนุ โข กโรมาติ มนฺตยึสุ. ราชา สตฺถารํ ปุจฺฉิ "ภนฺเต กทา ปาฏิหาริยํ กริสฺสถาติ. "อิโต จาตุมฺมาสจฺจเยน อาสาฬฺหปุณฺณมายํ มหาราชาติ. "กตฺถ กริสฺสถ ภนฺเตติ. "สาวตฺถึ นิสฺสาย มหาราชาติ. "กสฺมา ปน สตฺถา เอวํ ทูรฏฺฐานํ อปทิสตีติ. "ยสฺมา ตํ สพฺพพุทฺธานํ มหาปาฏิหาริยกรณฏฺฐานํ; อปิจ มหาชนสฺส สนฺนิปาตตฺถายปิ ทูรฏฺฐานเมว อปทิสตีติ. ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา "อิโต กิร จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน สมโณ โคตโม สาวตฺถิยํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, อิทานิ ตํ อมุญฺจิตฺวาว อนุพนฺธิสฺสาม, มหาชโน อมฺเห ทิสฺวา `กิมิทนฺติ ปุจฺฉิสฺสติ, อถสฺส วกฺขาม `มยํ `สมเณน โคตเมน สทฺธึ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ วทิมฺหา, โส ปลายติ, มยมสฺส ปลายิตุํ อทตฺวา อนุพนฺธามาติ. สตฺถา ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา นิกฺขมิ. ติตฺถิยาปิสฺส ปจฺฉโตว นิกฺขมิตฺวา ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน วสนฺติ. วสิตฏฺฐาเน ปุนทิวเส

ปาตราสํ กโรนฺติ. เต มนุสฺเสหิ "กิมิทนฺติ ปุจฺฉิตา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว อาโรเจนฺติ. มหาชโนปิ "ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามาติ อนุพนฺธิ. สตฺถา อนุปุพฺเพน สาวตฺถึ ปาปุณิ. ติตฺถิยาปิ เตน สทฺธึเยว คนฺตฺวา อุปฏฺฐาเก สมาทเปตฺวา สตสหสฺสํ ลภิตฺวา ขทิรตฺถมฺเภหิ มณฺฑปํ กาเรตฺวา นีลุปฺปเลหิ ฉาทาเปตฺวา "อิธ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามาติ นิสีทึสุ. อถ ราชา ปเสนทิโกสโล สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต ติตฺถิเยหิ มณฺฑโป การิโต, อหํปิ ตุมฺหากํ มณฺฑปํ กาเรมีติ. "อลํ มหาราช, อตฺถิ มยฺหํ มณฺฑปการโกติ. "ภนฺเต มํ ฐเปตฺวา โก อญฺโญ กาตุํ สกฺขิสฺสตีติ. "สกฺโก เทวราชาติ. "กหํ ปน ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสถาติ. "คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล มหาราชาติ. ติตฺถิยา "อมฺพรุกฺขมูเล กิร ปาฏิหาริยํ กริสฺสตีติ สุตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากานํ อาโรเจตฺวา โยชนพฺภนฺตเร ฐาเน อนฺตมโส ตทหุชาตํปิ อมฺพโปตกํ อุปฺปาฏาเปตฺวา อรญฺเญ ขิปาเปสุ.

สตฺถา อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวเส อนฺโตนครํ ปาวิสิ. รญฺโญ อุยฺยานปาโล คณฺโฑ นาม เอกํ ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ กตปตฺตปุฏสฺส อนฺตเร มหนฺตํ อมฺพปกฺกํ ทิสฺวา ตสฺส คนฺธรสโลเภน สมฺปตนฺเต วายเส ปลาเปตฺวา รญฺโญ อตฺถาย อาทาย คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ "ราชา อิมํ อมฺพํ ขาทิตฺวา มยฺหํ อฏฺฐ วา โสฬส วา กหาปเณ ทเทยฺย, ตํ เม เอกสฺมึ อตฺตภาเว ชีวิตวุตฺติยา นาลํ; สเจ ปนาหํ สตฺถุ อิมํ ทสฺสามิ,

อปริยนฺตํ เม กาลํ หิตาวหํ ภวิสฺสตีติ. โส ตํ อมฺพํ สตฺถุ อุปนาเมสิ.

สตฺถา อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกสิ. อถสฺส เถโร จาตุมฺมหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ นีหริตฺวา หตฺเถ ฐเปสิ. สตฺถา ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา อมฺพํ ปฏิคฺคเหตฺวา ตตฺเถว นิสีทนาการํ ทสฺเสสิ. เถโร จีวรํ ปญฺญเปตฺวา อทาสิ. อถสฺส ตสฺมึ นิสินฺนสฺส เถโร ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ตํ อมฺพปกฺกํ มทฺทิตฺวา ปานกํ กตฺวา อทาสิ. สตฺถา อมฺพปานกํ ปิวิตฺวา คณฺฑํ อาห "อิมํ อมฺพฏฺฐึ อิเธว ปํสุํ วิยูหิตฺวา โรเปหีติ. โส ตถา อกาสิ. สตฺถา ตสฺส อุปริ หตฺถํ โธวิ. หตฺเถ โธตมตฺเตเยว นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ หุตฺวา อนุปุพฺเพน ปญฺญาสหตฺโถ อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐหิ. จตูสุ ทิสาสุ เอเกกา อุทฺธํ เอกาติ ปญฺจ มหาสาขา ปญฺญาสปญฺญาสหตฺถาว อเหสส. โส ตาวเทว ปุปฺผผลสมฺปนฺโน หุตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร อโหสิ. ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตา ภิกฺขู อมฺพปกฺกานิ ขาทนฺตาเยว อาคมึสุ. ราชา "เอวรูโป กิร อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐิโตติ สุตฺวา "มา นํ โกจิ ฉินฺทีติ อารกฺขํ ฐเปสิ. โส ปน คณฺเฑน โรปิตตฺตา "คณฺฑามฺพรุกฺโขเตฺวว ปญฺญายิ. ธุตฺตกาปิ อมฺพปกฺกานิ ขาทิตฺวา "อเร ทุฏฺฐติตฺถิยา `สมโณ โคตโม คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล ปาฏิหาริยํ กริสฺสตีติ ตุมฺเหหิ โยชนพฺภนฺตเร ตทหุชาตาปิ อมฺพโปตกา อุปฺปาฏาปิตา, คณฺฑามฺโพ นาม อยนฺติ วตฺวา เต อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีหิ ปหรึสุ. สกฺโก วาตวลาหกเทวปุตฺตํ

อาณาเปสิ "ติตฺถิยานํ มณฺฑปํ วาเตหิ อุปฺปาเฏตฺวา อุกฺการภูมิยํ ขิปาเปหีติ. โส ตถา อกาสิ. สุริยเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ "สุริยมณฺฑลํ นิคฺคณฺหนฺโต ตาเปหีติ. โสปิ ตถา อกาสิ. ปุน วาตวลาหกํ อาณาเปสิ "วาตมณฺฑลํ อุฏฺฐาเปนฺโต ยาหีติ. โส ตถา กโรนฺโต ติตฺถิยานํ ปคฺฆริตเสทสรีเร รชวฏฺฏิโย โอกิริ. เต ตามฺพวมฺมิกสทิสา อเหสส. วสฺสวลาหกํปิ อาณาเปสิ "มหนฺตานิ มหนฺตานิ พินฺทูนิ ปาเตหีติ. โส ตถา อกาสิ. อถ เนสํ กาโย กพรคาวีสทิโส อโหสิ. เต นิคฺคณา หุตฺวา สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเนเยว ปลายึสุ. เอวํ ปลายนฺเตสุ ปูรณกสฺสปสฺส อุปฏฺฐาโก เอโก กสฺสโก "อิทานิ เม อยฺยานํ ปาฏิหาริยกรณเวลา, ตํ ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามีติ โคเณ วิสฺสชฺเชตฺวา ปาโตว อาภตํ ยาคุกุฏฺณฺเจว โยตฺตญฺจ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺโต ปูรณํ ตถา ปลายนฺตํ ทิสฺวา "ภนฺเต อหํ `อยฺยานํ ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามีติ อาคจฺฉามิ, ตุมฺเห กหํ คจฺฉถาติ, "กินฺเต ปาฏิหาริเยน, อิมํ เม กุฏฺณฺจ โยตฺตญฺจ เทหีติ. โส เตน ทินฺนํ กุฏฺณฺจ โยตฺตญฺจ อาทาย นทีตีรํ คนฺตฺวา กุฏํ โยตฺเตน อตฺตโน คีวายํ พนฺธิตฺวา รหเท ปติตฺวา อุทกพุพฺพุฬเก อุฏฺฐาเปนฺโต กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ. สตฺถา[๑] อากาเส รตนจงฺกมํ มาเปสิ. ตสฺส เอกา โกฏิ ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อโหสิ, เอกา ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ. สตฺถา สนฺนิปติตาย ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย วฑฺฒมานกจฺฉายาย "อิทานิ ปาฏิหาริยกรณเวลาติ

๑. สี. สกฺโก.

คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ปมุเข อฏฺฐาสิ.

อถ นํ ฆรณี นาม นนฺทมาตา เอกา อนาคามิอุปาสิกา อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต มาทิสาย ธีตริ วิชฺชมานาย ตุมฺหากํ กิลมนกิจฺจํ นตฺถิ, อหํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ อาห. "กถํ กริสฺสสิ ฆรณีติ. "ภนฺเต เอกสฺมึ จกฺกวาฬคพฺเภ มหาปฐวึ อุทกํ กตฺวา อุทกสกุณิกา วิย นิมุชฺชิตฺวา ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อตฺตานํ ทสฺเสสฺสามิ, ตถา ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ, ตถา มชฺเฌ; อถ มหาชนา มํ ทิสฺวา, `กา เอสาติ วุตฺเต, วกฺขนฺติ `ฆรณี นาเมสา, อยํ ตาว เอกิสฺสา อิตฺถิยา อานุภาโว, พุทฺธานํ อานุภาโว ปน กีทิโส ภวิสฺสตีติ; เอวํ ติตฺถิยา ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ. อถ นํ สตฺถา "ชานามิ เต ฆรณิ เอวรูปํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมตฺถภาวํ, น ปนายํ ตวตฺถาย พทฺโธ มาลาปุโฏติ วตฺวา ปฏิกฺขิปิ. สา "น เม สตฺถา อนุชานาติ, อทฺธา มยา อุตฺตริตรํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมตฺโถ อญฺโญ อตฺถีติ เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. สตฺถาปิ "เอวเมว เตสํ คุโณ ปากโฏ ภวิสฺสตีติ "เอวํ ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย มชฺเฌ สีหนาทํ นทิสฺสนฺตีติ มญฺญมาโน อปเรปิ ปุจฺฉิ "ตุมฺเห กถํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสถาติ. เต "เอวญฺจ เอวญฺจ กริสฺสาม ภนฺเตติ สตฺถุ ปุรโต ฐิตาว สีหนาทํ นทึสุ. เตสุ กิร จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก "มาทิเส อนาคามิอุปาสเก ปุตฺเต วิชฺชมาเน สตฺถุ กิลมนกิจฺจํ นตฺถีติ จินฺเตตฺวา "อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ

กริสฺสามีติ วตฺวา "กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโจ อาห "อหํ ภนฺเต ทฺวาทสโยชนิกํ พฺรหฺมตฺตภาวํ นิมฺมินิตฺวา อิมิสฺสา ปริสาย มชฺเฌ มหาเมฆคชฺชิตสทิเสน สทฺเทน พฺรหฺมอปฺโปจนํ นาม อปฺโปเจสฺสามิ, มหาชนา `กึสทฺโท นาเมโสติ ปุจฺฉิตฺวา `จุลฺลอนาถปิณฺฑิกสฺส กิร พฺรหฺมอปฺโปจนสทฺโท นามาติ วกฺขนฺติ, ติตฺถิยา `คหปติกสฺส ตาว เอโส อานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ. สตฺถา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ ตสฺสาปิ ตเถว วตฺวา ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ. อเถกา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา สตฺตวสฺสิกา วีรสามเณรี (๑) นาม สตฺถารํ วนฺทิตฺวา "อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ อาห. "กถํ กริสฺสสิ วีเรติ. "ภนฺเต สิเนรุญฺจ จกฺกวาฬปพฺพตญฺจ หิมวนฺตญฺจ อาหริตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา อหํ หํสสกุณี วิย ตโต ตโต นิกฺขมิตฺวา อสชฺชมานา คมิสฺสามิ, มหาชโน มํ ทิสฺวา `กา เอสาติ ปุจฺฉิตฺวา `วีรสามเณรีติ วกฺขติ, ติตฺถิยา `สตฺตวสฺสิกาย ตาย สามเณริยา อยมานุภาโว, พุทฺธานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตีติ. อิโต ปรํ เอวรูปานิ วจนานิ วุตฺตานุสาเรเนว เวทิตพฺพานิ. ตสฺสาปิ ภควา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ. อเถโก ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต ขีณาสโว จุนฺทสามเณโร นาม ชาติยา สตฺตวสฺโส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา "อหํ

๑. ม. ยุ. จีรสามเณรี.

ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา "กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโฐ อาห "อหํ ภนฺเต ชมฺพุทีปสฺส ธชภูตํ มหาชมฺพุรุกฺขํ ขนฺเธ คเหตฺวา จาเลตฺวา มหาชมฺพุผลานิ อาหริตฺวา อิมํ ปริสํ ขาทาเปสฺสามิ, ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ จ อาหริตฺวา ตุมฺเห วนฺทิสฺสามีติ. สตฺถา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกฺขิปิ. อถ อุปฺปลวณฺณา เถรี สตฺถารํ วนฺทิตฺวา "อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา "กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺฐา อาห "อหํ ภนฺเต สมนฺตา ทฺวาทสโยชนํ ปริสํ ทสฺเสตฺวา อาวฏฺฏโต ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย ปริวุโต จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา อาคนฺตฺวา ตุมฺเห วนฺทิสฺสามีติ. สตฺถา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ วตฺวา ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกฺขิปิ. อถ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา "อหํ ภนฺเต ปาฏิหาริยํ กริสฺสามีติ วตฺวา "กถํ กริสฺสสีติ ปุฏฺโฐ อาห "อหํ ภนฺเต สิเนรุปพฺพตราชํ ทนฺตนฺตเร ฐเปตฺวา สาสปวีชํ วิย นํ ขาทิสฺสามีติ. "อญฺญํ กึ กริสฺสสีติ. "อิมํ มหาปฐวึ กฏสารกํ วิย สํเวลฺลิตฺวา องฺคุลนฺตเร นิกฺขิปิสฺสามีติ. "อญฺญํ กึ กริสฺสสีติ. "มหาปฐวึ กุลาลจกฺกํ วิย ปริวตฺเตตฺวา มหาชนํ ปฐโวชํ ขาทาเปสฺสามีติ. "อญฺญํ กึ กริสฺสสีติ. "วามหตฺเถ ปฐวึ กตฺวา อิเม สตฺเต ทกฺขิณหตฺเถน อญฺญสฺมึ ทีเป ฐเปสฺสามีติ. "อญฺญํ กึ กริสฺสสีติ. "สิเนรุํ ฉตฺตทณฺฑํ กตฺวา มหาปฐวึ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺสุปริ ฐเปตฺวา ฉตฺตหตฺโถ ภิกฺขุ วิย เอกหตฺเถนาทาย อากาเส จงฺกมิสฺสามีติ.

สตฺถา "ชานามิ เต อานุภาวนฺติ ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ. โส "ชานาติ มญฺเญ สตฺถา มยา อุตฺตริตรํ ปาฏิหาริยํ กาตุํ สมตฺถนฺติ เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ.

อถ นํ สตฺถา "นายํ โมคฺคลฺลาน ตวตฺถาย พทฺโธ มาลาปุโฏ, อหํ หิ อสมธุโร, มม ธุรํ อญฺโญ วหิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ; อนจฺฉริยญฺเจตํ, ยํ อิทานิ มม ธุรํ วหิตุํ สมตฺโถ น ภเวยฺย; อเหตุกติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเลปิ มม ธุรํ อญฺโญ วหิตุํ สมตฺโถ นาโหสิเยวาติ วตฺวา "กทา ปน ภนฺเตติ เถเรน ปุฏฺโจ อตีตํ อาหริตฺวา

"ยโต ยโต ครุ ธุรํ ยโต คมฺภีรวตฺตนี,
ตทาสฺสุ กณฺหํ ยุญฺชนฺติ, สฺวาสฺสุ ตํ วหเต ธุรนฺติ

อิทํ กณฺหอุสภชาตกํ[๑] วิตฺถาเรตฺวา ปุน ตเทว วตฺถุํ วิเสเสตฺวา ทสฺเสนฺโต

"มนาปเมว ภาเสยฺย, นามนาปํ กุทาจนํ;
มนาปํ ภาสมานสฺส ครุภารํ อุทพฺพหิ,
ธนญฺจ นํ อลาเภสิ เตน จตฺตมโน อหูติ

อิทํ นนฺทวิสาลชาตกํ[๒] วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ. กเถตฺวา จ ปน สตฺถา ตํ รตนจงฺกมํ อภิรุหิ. ปุรโต ทฺวาทสโยชนิกา ปริสา อโหสิ, ตถา ปจฺฉโต จ อุตฺตรโต จ ทกฺขิณโต จ, อุชุกํ ปน จตุพฺพีสติโยชนิกา.[๓]

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๙๓. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๘๙.
๓. ปุราณโปตฺถเก จตุวีสติโยชนิกาติ ทิสฺสติ.

ปริสาย มชฺเฌ ภควา ยมกปฺปาฏิหาริยํ อกาสิ. ตํ ปาลิโต ตาว เอวํ เวทิตพฺพํ.

"กตมํ ตถาคตสฺส ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณํ? อิธ ตถาคโต ยมกปฺปาฏิหาริยํ กโรติ อสาธารณํ สาวเกหิ; อุปริมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เหฏฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ; เหฏฺฐิมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อุปริมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ปุรตฺถิมกายโต, ปจฺฉิมกายโต; ปจฺฉิมกายโต, ปุรตฺถิมกายโต; ทกฺขิณกฺขิโต, วามกฺขิโต; วามกฺขิโต, ทกฺขิณกฺขิโต; ทกฺขิณกณฺณโสตโต วามกณฺณโสตโต; วามกณฺณโสตโต, ทกฺขิณกณฺณโสตโต; ทกฺขิณนาสิกโสตโต, วามนาสิกโสตโต; วามนาสิกโสตโต, ทกฺขิณนาสิกโสตโต; ทกฺขิณอํสกูฏโต, วามอํสกูฏโต; วามอํสกูฏโต, ทกฺขิณอํสกูฏโต; ทกฺขิณหตฺถโต, วามหตฺถโต; วามหตฺถโต, ทกฺขิณหตฺถโต; ทกฺขิณปสฺสโต, วามปสฺสโต; วามปสฺสโต, ทกฺขิณปสฺสโต; ทกฺขิณปาทโต, วามปาทโต; วามปาทโต, ทกฺขิณปาทโต; องฺคุลีหิ, องฺคุลนฺตริกาหิ; องฺคุลนฺตริกาหิ, องฺคุลีหิ; เอเกกโลมกูปโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมโต อุทกธารา ปวตฺตติ; เอเกกโลมโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมกูปโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ฉนฺนํ วณฺณานํ นีลานํ ปีตกานํ โลหิตกานํ โอทาตานํ มญฺเชฏฺฐานํ ปภสฺสรานํ; ภควา จงฺกมติ, นิมฺมิโต ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติ; ฯเปฯ นิมฺมิโต เสยฺยํ กปฺเปติ, ภควา จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา,

อิทํ ตถาคตสฺส ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณนฺติ.[๑]

อิทํ ปน ปาฏิหาริยํ สตฺถา ตสฺมึ จงฺกเม จงฺกมิตฺวา อกาสิ. "ตสฺส เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน อุปริมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อาโปกสิณสมาปตฺติวเสน เหฏฺฐิมกายโต อุทกธารา๔ ปวตฺตติ; ปุน อุทกธาราย ปวตฺตฏฺฐานโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, อคฺคิกฺขนฺธสฺส จ ปวตฺตฏฺฐานโต อุทกธารา ปวตฺตตีติ ตมตฺถํ ทสฺเสตุํ "เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโตติ วุตฺตํ. เอส นโย สพฺพปเทสุ. อคฺคิกฺขนฺโธ ปเนตฺถ อุทกธาราย อสมฺมิสฺโส อโหสิ, ตถา อุทกธารา อคฺคิกฺขนฺเธน. อุภยํปิ กิร เจตํ ยาว พฺรหฺมโลกา อุคฺคนฺตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ ปวตฺตติ. "ฉนฺนํ วณฺณานนฺติ วุตฺตตฺตา ปนสฺส ฉพฺพณฺณรํสิโย กุเฏหิ อาสิญฺจมานํ วิลีนสุวณฺณํ วิย ยนฺตนาฬิกโต นิกฺขนฺตา สุวณฺณรสธารา วิย จ เอกจกฺกวาฬคพฺภโต อุคฺคนฺตฺวา พฺรหฺมโลกํ อาหจฺจ ปฏินิวตฺติตฺวา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิเมว คณฺหึสุ. เอกํ จกฺกวาฬคพฺภํ วงฺกโคปานสิวินทฺธํ วิย โพธิฆรํ อโหสิ เอกาโลกํ. ตํ ทิวสํ สตฺถา จงฺกมิตฺวา ปาฏิหาริยํ กโรนฺโต อนฺตรนฺตรา มหาชนสฺส ธมฺมกถํ กเถสิ, กเถนฺโต จ ชนํ นิรสฺสาสํ อกตฺวา อสฺสาสตรํ[๒] เทติ. ตสฺมึ ขเณ มหาชโน สาธุการํ ปวตฺเตสิ. ตสฺส สาธุการปฺปวตฺตนกาเล สตฺถา ตาวมหติยา ปริสาย จิตฺตํ โอโลเกนฺโต เอเกกสฺส โสฬสนฺนํ อาการานํ วเสน จิตฺตวารํ

๑. ขุ. ปฏิ. ๓๑/๑๘๓. ๒. ตรปฺปจฺจโย วิเสสนปเทน ยุญฺชิตพฺโพ, อิธ ปน นามปเทน, "อตีว อสฺสาสนฺติ ยุตฺตตรํ. ม. อสฺสาสวารํ.

อญฺญาสิ. เอวํ ลหุกปริวตฺตํ พุทฺธานํ จิตฺตํ. โย โย ยสฺมึ ธมฺเม ยสฺมิญฺจ ปาฏิหาริเย ปสนฺโน, ตสฺส ตสฺส อชฺฌาสยวเสน ธมฺมญฺจ กเถสิ ปาฏิหาริยญฺจ อกาสิ. เอวํ ธมฺเม เทสิยมาเน ปาฏิหาริเย จ กริยมาเน มหาชนสฺส ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. สตฺถา ปน ตสฺมึ สมาคเม อตฺตโน มนํ คเหตฺวา อญฺญํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ สมตฺถํ อทิสฺวา นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิ. เตน ปุจฺฉิตํ ปญฺหํ สตฺถา วิสฺสชฺเชสิ. สตฺถารา ปุจฺฉิตํ โส วิสฺสชฺเชสิ. ภควโต จงฺกมนกาเล นิมฺมิโต ฐานาทีสุ อญฺญตรํ กปฺเปสิ. นิมฺมิตสฺส จงฺกมนกาเล ภควา ฐานาทีสุ อญฺญตรํ กปฺเปสิ. ตมตฺถํ ทสฺเสตุํ "นิมฺมิโต จงฺกมติ วาติอาทิ วุตฺตํ. เอวํ กโรนฺตสฺส สตฺถุ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา ธมฺมกถญฺจ สุตฺวา ตสฺมึ สมาคเม วีสติยา ปาณโกฏีนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

สตฺถา ปาฏิหาริยํ กโรนฺโต ว "กตฺถ นุ โข อตีตพุทฺธา อิมํ ปาฏิเหรํ กตฺวา วสฺสํ อุเปนฺตีติ อาวชฺชิตฺวา "ตาวตึสภวเน วสฺสํ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ เทเสนฺตีติ ทิสฺวา ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ยุคนฺธรมตฺถเก ฐเปตฺวา อิตรํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา สิเนรุมตฺถเก ฐเปสิ. เอวํ อฏฺฐสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสฏฺฐาเน ตโย ปทวารา อเหสุํ. เทฺว ปาทจฺฉิทฺทานิ ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ อเหสุํ. "สตฺถา ปาทํ ปสาเรตฺวา อกฺกมีติ น สลฺลกฺเขตพฺพํ. ตสฺส หิ ปาทํ อุกฺขิปนกาเลเยว เต ปพฺพตา ปาทมูลํ อาคนฺตฺวา สมฺปฏิจฺฉึสุ, สตฺถารา อกฺกนฺตกาเล อุฏฺฐาย ยถาฐาเน อฏฺฐํสุ. สกฺโก สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ "ปณฺฑุกมฺพลสิลาย มชฺเฌ สตฺถา อิมํ

วสฺสาวาสํ อุเปสฺสติ, พหูนํ วต เทวตานํ อุปกาโร ภวิสฺสติ, สตฺถริ ปเนตฺถ วสฺสํ อุปคเต อญฺญา เทวตา หตฺถํปิ จเปตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ; อยํ โข ปน ปณฺฑุกมฺพลสิลา ทีฆโต สฏฺฐิโยชนา ติริยโต ปญฺญาสโยชนา ปุถุลโต ปณฺณรสโยชนา สตฺถริ นิสินฺเนปิ ตุจฺฉา วิย ภวิสฺสตีติ. สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา อตฺตโน สงฺฆาฏึ สิลาตลํ ปฏิจฺฉาทยมานํ ขิปิ. สกฺโก จินฺเตสิ "จีวรํ ตาว ปฏิจฺฉาทยมานํ ขิปิ, สยํ ปน ปริตฺตเก ฐาเน นิสีทิสฺสตีติ. สตฺถา ตสฺสชฺฌาสยํ วิทิตฺวา นีจปีฐกํ มหาปํสุกูลิโก วิย ปณฺฑุกมฺพลสิลํ อนฺโตจีวรโภเคเยว กตฺวา นิสีทิ. มหาชโนปิ ตํขณญฺเญว สตฺถารํ โอโลเกนฺโต นาทฺทส. จนฺทสฺส อตฺถงฺคมิตกาโล วิย อโหสิ, สุริยสฺส อตฺถงฺคมิตกาโล วิย จ อโหสิ. มหาชโน

"คโต นุ จิตฺตกูฏํ วา เกลาสํ วา ยุคนฺธรํ,

น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ โลกเชฏฺฐํ นราสภนฺติ

อิมํ คาถํ วทนฺโต ปริเทวิ. อปเร "สตฺถา นาม วิเวกรโต, โส `เอวรูปาย เม ปริสาย เอวรูปํ ปาฏิเหรํ กตนฺติ ลชฺชาย อญฺญํ รฏฺฐํ วา ชนปทํ วา คโต ภวิสฺสติ; นทานิ ตํ ทกฺขิสฺสามาติ ปริเทวนฺตา อิมํ คาถมาหํสุ

"ปวิเวกรโต ธีโร นิมํ โลกํ ปุเนหิติ,

น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ โลกเชฏฺฐํ นราสภนฺติ.

เต มหาโมคฺคลฺลานํ ปุจฺฉึสุ "กหํ ภนฺเต สตฺถาติ. โส สยํ ชานนฺโตปิ "ปเรสํปิ คุโณ ปากโฏ โหตูติ อชฺฌาสเยน "อนุรุทฺธํ ปุจฺฉถาติ

อาห. เต เถรํ ตถา ปุจฺฉึสุ "กหํ ภนฺเต สตฺถาติ. "ตาวตึสภวเน ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ เทสิตุํ คโตติ. "กทา อาคมิสฺสติ ภนฺเตติ. "ตโย มาเส อภิธมฺมปิฏกํ เทเสตฺวา มหาปวารณาทิวเสติ. เต "สตฺถารํ อทิสฺวา น คมิสฺสามาติ ตตฺเถว ขนฺธาวารํ กตฺวา วสึสุ. อากาสเมว กิร เนสํ ฉทนํ อโหสิ, ตาวมหติยา ปริสาย สรีรนิสฺสนฺโท นาม น ปญฺญายิ. ปถวี วิวรํ อทาสิ. สพฺพตฺถ ปริสุทฺธเมว ภูมิตลํ อโหสิ. สตฺถา ปฐมเมว มหาโมคฺคลฺลานํ อโวจ "โมคฺคลฺลาน ตฺวํ เอติสฺสา ปริสาย ธมฺมํ เทเสยฺยาสิ, จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก อาหารํ ทสฺสตีติ. ตสฺมา ตํ เตมาสํ จุลฺลอนาถปิณฺฑิโกว ตสฺสา ปริสาย สายปาตํ สพฺพกาเล ยาคุภตฺตขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ อทาสิ. มหาโมคฺคลฺลาโน ธมฺมํ เทเสสิ ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุํ อาคตาคเตหิ ปุฏฺเฐ ปญฺเห วิสฺสชฺเชสิ.

สตฺถารํปิ มาตุ อภิธมฺมเทสนตฺถํ ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ อุปคตํ ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา ปริวารยึสุ. เตน วุตฺตํ

"ตาวตึเส ยทา พุทฺโธ   สิลายํ ปณฺฑุกมฺพเล
ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ   วิหาสิ ปุริสุตฺตโม,
ทสสุ โลกธาตูสุ   สนฺนิปติตฺวาน เทวตา
ปยิรุปาสนฺติ สมฺพุทฺธํ   วสนฺตํ นคมุทฺธนิ,
น โกจิ เทโว วณฺเณน   สมฺพุทฺธสฺส วิโรจติ,
สพฺเพ เทเว อติกฺกมฺม   สมฺพุทฺโธ ว วิโรจตีติ.

เอวํ สพฺพเทวตา อตฺตโน สรีรปฺปภาย อภิภวิตฺวา นิสินฺนสฺส ปนสฺส มาตา ตุสิตวิมานโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปสฺเส นิสีทิ. อินฺทโกปิ เทวปุตฺโต อาคนฺตฺวา ทกฺขิณปสฺเสเยว นิสีทิ. องฺกุโร วามปสฺเส. โส มเหสกฺขาสุ เทวตาสุ สนฺนิปติตาสุ อปคนฺตฺวา ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสํ ลภิ. อินฺทโก ตตฺเถว นิสีทิ. สตฺถา เต อุโภปิ โอโลเกตฺวา อตฺตโน สาสเน ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลานํ ทินฺนทานสฺส มหปฺผลภาวํ ญาเปตุกาโม เอวมาห "องฺกุร ตยา ทีฆมนฺตเร ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาเล ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา มหาทานํ ทินฺนํ, ตฺวํทานิ มม สมาคมํ อาคนฺตฺวา สพฺพทูเร ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน โอกาสํ ลภิ; กึ นุโข เอตฺถ การณนฺติ. วุตฺตํปิ เจตํ

"โอโลเกตฺวาน สมฺพุทฺโธ องฺกุรญฺจาปิ อินฺทกํ
ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวนฺโต อิทํ วจนมพฺรวิ
`มหาทานํ ตยา ทินฺนํ องฺกุร ทีฆมนฺตเร,
อติทูเร นิสินฺโนสิ อาคจฺฉํ[๑] มม สนฺติกนฺติ.

โส สทฺโท ปจวีตลํ ปาปุณิ. สพฺพาปิ นํ สา ปริสา อสฺโสสิ. เอวํ วุตฺเต

โจทิโต ภาวิตตฺเตน องฺกุโร เอตมพฺรวิ
`กึ มยฺหํ เตน ทาเนน ทกฺขิเณยฺเยน สุญฺญตํ,
อยํ โส อินฺทโก ยกฺโข ทชฺชา ทานํ ปริตฺตกํ
อติโรจติ อมฺเหหิ[๒] จนฺโท ตารคเณ ยถาติ.

๑. สี. ม. ยุ. อาคจฺฉ. ๒. อมฺเหปิ (?)

ตตฺถ "ทชฺชาติ; ทตฺวา.[๑]

เอวํ วุตฺเต สตฺถา อินฺทกํ อาห "อินฺทก ตฺวํ มม ทกฺขิณปสฺเส นิสินฺโน, กสฺมา อนปคนฺตฺวาว นิสีทสีติ. โส "อหํ ภนฺเต สุกฺเขตฺเต ปริตฺตกวีชํ วปนกสฺสโก วิย ทกฺขิเณยฺยสมฺปทํ อลตฺถนฺติ ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวนฺโต อาห

"อุชฺชงฺคเล ยถา เขตฺเต พีชํ พหหปิ โรปิตํ
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ กสฺสกํ,
ตเถว ทานํ พหุกํ ทุสฺสีเลสุ ปติฏฺฐิตํ
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ ทายกํ;
ยถาปิ ภทฺทเก เขตฺเต พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ
สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺตํ[๒] ผลํ โตเสติ กสฺสกํ.
ตเถว สีลวนฺเตสุ คุณวนฺเตสุ ตาทิสุ
อปฺปเกปิ กเต กาเร ผลํ โตเสติ ทายกนฺติ.

"กึ ปเนตสฺส ปุพฺพกมฺมนฺติ. โส กิร อนุรุทฺธตฺเถรสฺส อนฺโตคามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส อตฺตโน อาภตํ กฏจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิ, ตทสฺส ปุญฺญํ องฺกุเรน ทสวสฺสสหสฺสานิ ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา ทินฺนทานโต มหปฺผลตรํ ชาตํ, ตสฺมา เอวมาห. เอวํ วุตฺเต สตฺถา "องฺกุร ทานํ นาม วิเจยฺย ทาตุํ วฏฺฏติ, เอวํ ตํ สุกฺเขตฺเต สุวุตฺตพีชํ วิย มหปฺผลํ โหติ; ตฺวํ ปน น ตถา อกาสิ, เตน เต ทานํ น มหปฺผลํ ชาตนฺติ อิมมตฺถํ

๑. สี. อทตฺถ. ยุ. ทตฺถ. ๒. สี. ม. ยุ. ปเวจฺฉนฺเต.

วิภาเวนฺโต

"วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ;
วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ,
เย ทกฺขิเณยฺยา อิธ ชีวโลเก,
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุเขตฺเตติ

วตฺวา อุตฺตรึปิ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"ติณโทสานิ เขตฺตานิ ราคโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.
ติณโทสานิ เขตฺตานิ โทสโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.
ติณโทสานิ เขตฺตานิ โมหโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.
ติณโทสานิ เขตฺตานิ อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วิคติจฺเฉสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลนฺติ.

เทสนาวสาเน องฺกุโร จ อินฺทโก จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ. [มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสิ].

อถ สตฺถา เทวปริสาย มชฺเฌ นิสินฺโน มาตรํ อารพฺภ "กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมาติ อภิธมฺมปิฏกํ ปฏฺฐเปสิ. เอวํ ตโย มาเส นิรนฺตรํ อภิธมฺมปิฏกํ กเถสิ. กเถนฺโต จ ปน ภิกฺขาจารเวลาย "ยาว มมาคมนา เอตฺตกํ นาม ธมฺมํ

เทเสตูติ นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา นาคลตา-
ทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา อโนตตฺตทเห มุขํ โธวิตฺวา อุตฺตรกุรุโต
ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา มหาวิสาลมาลเก นิสินฺโน ภตฺตกิจฺจํ
อกาสิ. สารีปุตฺตตฺเถโร ตตฺถ คนฺตฺวา สตฺถุ วตฺตํ กโรติ.
สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ "สารีปุตฺต อชฺช มยา เอตฺตโก นาม
ธมฺโม ภาสิโต, ตฺวํ อตฺตโน นิสฺสิตกานํ [ปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ]
วาเจหีติ เถรสฺส กเถสิ. ยมกปฺปาฏิหิเร กิร ปสีทิตฺวา ปญฺจสตา
กุลปุตฺตา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุ. เต สนฺธาย สตฺถา เอวมาห.
วตฺวา จ ปน เทวโลกํ คนฺตฺวา นิมฺมิตพุทฺเธน เทสิตฏฺฐานโต
ปฏฺฐาย สยํ ธมฺมํ กเถสิ. เถโรปิ คนฺตฺวา เตสํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ
เทเสสิ. เต สตฺถริ เทวโลเก วิหรนฺเตเยว สตฺตปฺปกรณิกา อเหสสํ.
เต กิร กสฺสปพุทฺธกาเล ขุทฺทกวคฺคุลิโย หุตฺวา เอกสฺมึ ปพฺภาเร
โอลมฺพนฺตา ทฺวินฺนํ เถรานํ จงฺกมิตฺวา อภิธมฺมํ สชฺฌายนฺตานํ
สเร นิมิตฺตํ คเหตฺวา อสฺโสสสํ. เต "อิเม ขนฺธา นาม, อิมา
ธาตุโย นามาติ อชานิตฺวา สเร นิมิตฺตคฺคหณมตฺเตเนว ตโต
จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺตา เอกํ พุทฺธนฺตรํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา
ตโต จวิตฺวา สาวตฺถิยํ กุลฆเรสุ นิพฺพตฺตา ยมกปฺปาฏิหิเร
อุปฺปนฺนปฺปสาทา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา สพฺพปฺปฐมํ
สตฺตปฺปกรณิกา อเหสสํ. สตฺถาปิ เตเนว นีหาเรน เตมาสํ
อภิธมฺมํ เทเสสิ. เทสนาวสาเน อสีติโกฏิสหสฺสานํ เทวตานํ
ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. มหามายาปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

สาปิ โข ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา ปริสา "อิทานิ อิโต สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณา ภวิสฺสตีติ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห "ภนฺเต สตฺถุ โอโรหณทิวสํ ญาตุํ วฏฺฏติ, น หิ มยํ สตฺถารํ อทิสฺวา คมิสฺสามาติ. อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ตํ กถํ สุตฺวา "สาธูติ ตตฺเถว ปจวิยํ นิมุคฺโค "สิเนรุปาทํ คนฺตฺวา มํ อภิรุหนฺตํ ปริสา ปสฺสตูติ อธิฏฺฐาย มณิรตเน อาวุตํ ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตํ วิย ปญฺญายมานรูโปว สิเนรุมชฺเฌน อภิรุหิ. มนุสฺสาปิ นํ "เอกโยชนํ อภิรุฬฺโห ทฺวิโยชนํ อภิรุฬฺโหติ โอโลกยึสุ. เถโรปิ สตฺถุ ปาเท สีเสน อุกฺขิปนฺโต วิย อภิรุหิตฺวา วนฺทิตฺวา เอวมาห "ภนฺเต ปริสา ตุมฺเห ทิสฺวาว คนฺตุกามา, กทา โอโรหิสฺสถาติ. "กหํ ปน เต โมคฺคลฺลาน เชฏฺฐภาติโก สารีปุตฺโตติ. "ภนฺเต สงฺกสฺสนคเร วสฺสํ อุปคโตติ.ฯ "โมคฺคลฺลาน อหํ อิโต สตฺตเม ทิวเส มหาปวารณาย สงฺกสฺส-นครทฺวาเร โอตริสฺสามิ, มํ ทฏฺฐุกามา ตตฺถ คจฺฉนฺตุ; สาวตฺถิโต จ สงฺกสฺสนครํ ตึสโยชนานิ,๑ เอตฺตเก มคฺเค กสฺสจิ ปาเถยฺยกิจฺจํ นตฺถิ, `อุโปสถิกา หุตฺวา ธุรวิหารํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย คจฺฉนฺตา วิย คจฺเฉยฺยาถาติ เตสํ อาโรเจยฺยาสีติ. เถโร "สาธุ ภนฺเตติ วตฺวา ตถา อาโรเจสิ. สตฺถา วุตฺถวสฺโส ปวาเรตฺวา สกฺกสฺส อาโรเจสิ "มหาราช มนุสฺสปถํ คมิสฺสามีติ. สกฺโก "โสวณฺณมยํ มณิมยํ รชตมยนฺติ ตีณิ โสปาณานิ มาเปสิ. เตสํ

๑. ตึสโยชนํ. (?)

ปาทา สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหึสุ, สีสานิ สิเนรุมุทฺธนิ. เตสุ ทกฺขิณปสฺเส สุวณฺณโสปาณํ เทวานํ อโหสิ, วามปสฺเส รชตโสปาณํ มหาพฺรหฺมานํ, มชฺเฌ มณิโสปาณํ ตถาคตสฺส. สตฺถา สิเนรุมุทฺธนิ ฐตฺวา เทโวโรหเณ ยมกปฺปาฏิหาริยํ กตฺวา อุทฺธํ โอโลเกสิ, ยาว พฺรหฺมโลกา เอกงฺคณานิ อเหสุ; อโธ โอโลเกสิ, ยาว อวีจิโต เอกงฺคณํ อโหสิ; ทิสาวิทิสา โอโลเกสิ, อเนกานิ จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ เอกงฺคณานิ อเหสุ; เทวา มนุสฺเส ปสฺสึสุ. มนุสฺสาปิ เทเว ปสฺสึสุ. สพฺเพ สมฺมุขาว ปสฺสึสุ. ภควา ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสชฺเชสิ. ตํ ทิวสํ พุทฺธสิรึ โอโลเกตฺวา ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลาย ปริสาย เอโกปิ พุทฺธภาวํ อปฺปฏฺเฐนฺโต นาม นาโหสิ. สุวณฺณโสปาเณน เทวา โอตรึสุ, รชตโสปาเณน มหาพฺรหฺมาโน; มณิโสปาเณน สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอตริ. ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต เพฬุวปณฺฑุวีณํ อาทาย ทกฺขิณปสฺเส ฐตฺวา สตฺถุ คนฺธพฺพปูชํ กโรนฺโต โอตริ. มาตลิสงฺคาหโก วามปสฺเส ฐตฺวา ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผํ คเหตฺวา นมสฺสมาโน ปูชํ กตฺวา โอตริ. มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, สุยาโม วาลวีชนึ. สตฺถา อิมินา ปริวาเรน สทฺธึ โอตริตฺวา สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหิ. สารีปุตฺตตฺเถโรปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ยสฺมา เตน ตถารูปาย พุทฺธสิริยา โอตรนฺโต สตฺถา อิโต ปุพฺเพ น ทิฏฺฐปุพฺโพ, ตสฺมา

"น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ น สุโต อุท กสฺสจิ
เอวํ วคฺคุคโท[๑] สตฺถา ตุสิตา คณิมาคโตติ

๑. สี. ม. ยุ. วคฺคุวโท.

อาทีหิ อตฺตโน ตุฏฺฐึ ปกาเสตฺวา "อชฺช ภนฺเต สพฺเพปิ เทวมนุสฺสา ตุมฺหากํ ปิหยนฺติ ปฏฺเฐนฺตีติ อาห. อถ นํ สตฺถา "สารีปุตฺต เอวรูเปหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา พุทฺธา นาม เทวมนุสฺสานํ ปิยา โหนฺติเยวาติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"เย ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกฺขมฺมูปสเม รตา,
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สตีมตนฺติ.

ตตฺถ "เย ฌานปฺปสุตาติ; "ลกฺขณูปนิชฺฌานํ อารมฺมณูปนิชฺฌานนฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ ฌาเนสุ อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขเณหิ ยุตฺตปฺปยุตฺตา. เนกฺขมฺมูปสเม รตาติ; เอตฺถ ปพฺพชฺชา `เนกฺขมฺมนฺติ น คเหตพฺพา, กิเลสวูปสมนิพฺพานรตึ ปน สนฺธาเยตํ วุตฺตํ. เทวาปีติ: เทวาปิ มนุสฺสาปิ เตสํ ปิหยนฺติ ปฏฺเฐนฺติ. สตีมตนฺติ: เอวรูปคุณานํ เตสํ สติยา สมนฺนาคตานํ สมฺพุทฺธานํ "อโห วต มยํปิ พุทฺธา ภเวยฺยามาติ พุทฺธภาวํ อิจฺฉมานา ปิหยนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ตึสมตฺตานํ ปาณโกฏีนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. เถรสฺส สทฺธิวิหาริกา ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ.

สพฺพพุทฺธานํ กิร อวิชหิตเมว ยมกปฺปาฏิหาริยํ กตฺวา เทวโลเก วสฺสํ วสิตฺวา สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตรณํ. ตตฺถ ปน ทกฺขิณปาทสฺส ปติฏฺฐิตฏฺฐานํ อจลเจติยฏฺฐานํ นาม โหติ. สตฺถา ตตฺถ ฐิโต ปุถุชฺชนาทีนํ วิสเยสุ ปญฺเห ปุจฺฉิ. ปุถุชฺชนา อตฺตโนว วิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตฺวา โสตาปนฺนสฺส วิสเย

ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขึสุ. ตถา สกทาคามิอาทีนํ วิสเย โสตาปนฺนาทโย. มหาโมคฺคลฺลานสฺส วิสเย เสสมหาสาวกา. สารีปุตฺตตฺเถรสฺส วิสเย มหาโมคฺคลฺลาโน. พุทฺธวิสเย สารีปุตฺตตฺเถโรปิ วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขิเยว. โส ปาจีนทิสํ อาทึ กตฺวา สพฺพทิสา โอโลเกสิ. สพฺพตฺถ เอกงฺคณเมว อโหสิ. อฏฺฐสุ ทิสาสุ เทวมนุสฺสา อุทฺธํ ยาว พฺรหฺมโลกา เหฏฺฐา จ ภุมฺมฏฺฐกา ยกฺขนาคสุปณฺณา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา "ภนฺเต อิธ เอตสฺส ปญฺหสฺส วิสฺสชฺเชนฺโต[๑] นาม นตฺถิ, เอตฺเถว อุปธาเรถาติ อาหํสุ.

สตฺถา "สารีปุตฺโต กิลมติ, กิญฺจาปิ หิ เอส

`เย จ สงฺขาตธมฺมา เส เย จ เสขา ปุถู อิธ

เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุฏฺโฐ ปพฺรูหิ มาริสาติ

อิมํ พุทฺธวิสเย ปุฏฺฐปญฺหํ สุตฺวา `สตฺถา มํ เสขาเสขานํ อาคมนปฺปฏิปทํ ปุจฺฉตีติ ปญฺเห นิกฺกงฺโข, `ขนฺธาทีสุ ปน กตเรน นุ โข มุเขน อิมํ ปฏิปทํ กเถนฺโต อหํ สตฺถุ อชฺฌาสยํ คณฺหิตุํ สกฺขิสฺสามีติ มม อชฺฌาสยํ กงฺขติ; โส มยา นเย อทินฺเน กเถตุํ น สกฺขิสฺสติ, นยมสฺส ทสฺสามีติ นยํ ทสฺเสนฺโต "ภูตมิทํ สารีปุตฺต สมนุปสฺสาหีติ อาห. เอวํ กิรสฺส อโหสิ "สารีปุตฺโต มม อชฺฌาสยํ คเหตฺวา กเถนฺโต ขนฺธวเสน กเถสฺสตีติ. เถรสฺส สห นยทาเนน โส ปญฺโห นยสเตน นยสหสฺเสน อุปฏฺฐาสิ. โส สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวา ตํ ปญฺหํ

๑. วิสฺสชฺชนโกติ ภวิตพฺพํ. ฌ.ว. สี. ม. ยุ. วิสฺสชฺเชตา.

กเถสิ. จเปตฺวา กิร สมฺมาสมฺพุทฺธํ อญฺโญ สารีปุตฺตตฺเถรสฺส ปญฺญํ ปาปุณิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ. เตเนว กิร เถโร สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา สีหนาทํ นทิ "อหํ ภนฺเต สกลกปฺปํปิ เทเว วสฺสนฺเต `เอตฺตกานิ พินฺทูนิ มหาสมุทฺเท ปติตานิ, เอตฺตกานิ ภูมิยํ, เอตฺตกานิ ปพฺพเตติ คเณตฺวา ลกฺขํ อาโรเปตุํ สมตฺโถติ. สตฺถาปิ นํ "ชานามิ เต สารีปุตฺต คเณตุํ สมตฺถภาวนฺติ อาห. ตสฺส อายสฺมโต ปญฺญาย อุปมา นาม นตฺถิ. เตเนวมาห

"คงฺคาย วาลุกา ขีเย อุทกํ ขีเย มหณฺณเว
มหิยา มตฺติกา ขีเย ลกฺเขน[๑] มม พุทฺธิยาติ.

อิทํ วุตฺตํ โหติ "สเจ หิ ภนฺเต พุทฺธิสมฺปนฺน โลกนาถ มยา เอกสฺมึ ปญฺเห วิสฺสชฺชิเต เอกํ วา วาลุกํ เอกํ วา อุทกพินฺทุํ เอกํ วา ปํสุขณฺฑํ ปกฺขิปิตฺวา ปญฺหานํ สเต วา สหสฺเส วา สตสหสฺเส วา วิสฺสชฺชิเต[๒] คงฺคาย วาลุกาทีสุ เอเกกํ เอกมนฺเต ขิเปยฺย, ขิปฺปตรํ คงฺคาทีสุ วาลุกาทโย ปริกฺขยํ คจฺเฉยฺยยฺ; น เตฺวว มม ปญฺหานํ วิสฺสชฺชนํ ขียตีติ.

เอวํ มหาปญฺโญปิ ภิกฺขุ พุทฺธวิสเย ปุฏฺฐปญฺหสฺส อนฺตํ วา โกฏึ วา อทิสฺวา สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวาว ปญฺหํ วิสฺสชฺเชสิ. ตํ สุตฺวา ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "ยํ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ สพฺโพปิ ชโน กเถตุํ นาสกฺขิ, ตํ ธมฺมเสนาปติ สารีปุตฺตตฺเถโร เอกโกว กเถสีติ. สตฺถา ตํ กถํ สุตฺวา "น อิทาเนว สารีปุตฺโต,

๑. น ขียติปิ ปาโฐ. ๒. สี. ยุ. วิสฺสชฺเชนฺโต.

ยํ ปญฺหํ มหาชโน วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขิ, ตํ วิสฺสชฺเชสิ; ปุพฺเพปิ เตน วิสฺสชฺชิโตเยวาติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา

"ปโรสหสฺสํปิ สมาคตานํ
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตํ อปญฺญา,
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ,
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺติ

อิมํ ชาตกํ[๑] วิตฺถาเรน กเถสีติ.

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ.

๓. เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ. (๑๕๐)

"กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา พาราณสึ อุปนิสฺสาย สตฺตสิรีสรุกฺขมูเล วิหรนฺโต เอรกปตฺตํ นาคราชํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร ปุพฺเพ กสฺสปพุทฺธสาสเน ทหรภิกฺขุ หุตฺวา คงฺคาย นาวํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺโต เอกสฺมึ เอรกคุมฺเพ เอรกปตฺตํ คเหตฺวา นาวาย เวคสา คจฺฉมานายปิ น มุญฺจิ. เอรกปตฺตํ ฉิชฺชิตฺวา คตํ. โส "อปฺปมตฺตกํ เอตนฺติ อาปตฺตึ อเทเสตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ อรญฺเญ สมณธมฺมํ กตฺวาปิ มรณกาเล เอรกปตฺเตน คีวายํ คหิโต

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๓๒. ตทฏฺฐกถา. ๒/๒๕๔.

วิย อาปตฺตึ เทเสตุกาโมปิ อญฺญํ ภิกฺขุํ อปสฺสนฺโต "อปริสุทฺธํ เม สีลนฺติ อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร ตโต จวิตฺวา เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. "เอรกปตฺโตเตฺววสฺส นามํ อโหสิ. โส นิพฺพตฺตกฺขเณเยว อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา "เอตฺตกํ นาม กาลํ สมณธมฺมํ กตฺวา อเหตุกโยนิยํ มณฺฑูกภกฺขฏฺฐาเน นิพฺพตฺโตมฺหีติ วิปฺปฏิสารี อโหสิ. โส อปรภาเค เอกํ ธีตรํ ลภิตฺวา มชฺเฌ คงฺคาย อุทกปิฏฺเฐ มหนฺตํ ผณํ อุกฺขิปิตฺวา ธีตรํ ตสฺมึ ฐเปตฺวา นจฺจาเปตฺวา คายาเปสิ. เอวํ กิรสฺส อโหสิ "อทฺธา อหํ อิมินา อุปาเยน พุทฺเธ อุปฺปนฺเน ตสฺส อุปฺปนฺนภาวํ สุณิสฺสามิ;[๑] โย เม คีตสฺส ปฏิคีตํ อาหรติ, ตสฺส มหนฺเตน นาควิภเวน สทฺธึ ธีตรํ ทสฺสามีติ, อนฺวฑฺฒมาสํ อุโปสถทิวเส ตํ ธีตรํ ผเณ ฐเปสิ. สา ตตฺถ ฐิตา นจฺจนฺตี

"กึสุ อธิปตี ราชา กึสุ ราชา รชสฺสิโร,
กถํสุ วิรโช โหติ, กถํ `พาโลติ วุจฺจตีติ

อิมํ คีตํ คายติ. สกลชมฺพุทีปวาสิโน "นาคมาณวิกํ คณฺหิสฺสามาติ อาคนฺตฺวา อตฺตโน อตฺตโน ปญฺญาพเลน ปฏิคีตํ กตฺวา คายนฺติ. สา ตํ ปฏิกฺขิปติ. ตสฺสา อนฺวฑฺฒมาสํ ผเณ ฐตฺวา เอวํ คายนฺติยาว เอกํ พุทฺธนฺตรํ วีติวตฺตํ. อถ สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต เอรกปตฺตํ อาทึ กตฺวา อุตฺตรมาณวนฺนาม อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา "กินฺนุ

๑. สี. ม. "สุณิสฺสามีติ"อิติ ทิสฺสติ. ยุ. "ชานิสฺสามีติ"อิติ ทิสฺสติ.

โข ภวิสฺสตีติ อาวชฺชนฺโต "อชฺช เอรกปตฺตสฺส ธีตรํ ผเณ กตฺวา นจฺจาปนทิวโส, อยํ อุตฺตรมาณโว มยา ทินฺนํ ปฏิคีตํ คณฺหนฺโต โสตาปนฺโน หุตฺวา ตํ อาทาย นาคราชสฺส สนฺติกํ คมิสฺสติ, โส ตํ สุตฺวา `พุทฺโธ อุปฺปนฺโนติ ญตฺวา มม สนฺติกํ อาคมิสฺสติ, อหํ ตสฺมึ อาคเต มหาสมาคเม คาถํ กเถสฺสามิ, คาถาวสาเน จตุราสีติยาฮ ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตีติ อทฺทส. โส ตตฺถ คนฺตฺวา, พาราณสิโต อวิทูเร สตฺต สิรีสรุกฺขา อตฺถิ, เตสุ เอกสฺส มูเล นิสีทิ. ชมฺพุทีปวาสิโน คีตปฺปฏิคีตํ อาทาย สนฺนิปตึสุ. สตฺถา อวิทูเร คจฺฉนฺตํ อุตฺตรมาณวํ ทิสฺวา "อุตฺตราติ อาห. "กึ ภนฺเตติ. "อิโต ตาว เอหีติ. อถ นํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ อาห "กหํ คจฺฉสีติ. "เอรกปตฺตสฺส ธีตุ คายนฏฺฐานนฺติ. "ชานาสิ ปน คีตปฺปฏิคีตนฺติ. "ชานามิ ภนฺเตติ. "วเทหิ ตาว นนฺติ. อถ นํ อตฺตโน ชานนนิยาเมเนว วทนฺตํ "น อุตฺตร เอตํ ปฏิคีตํ, อหํ เต ปฏิคีตํ ทสฺสามิ, ตํ อาทาย คมิสฺสสีติ. "สาธุ ภนฺเตติ. อถ นํ สตฺถา "อุตฺตร ตฺวํ นาคมาณวิกาย คีตกาเล

"ฉทฺวาราธิปตี ราชา รชมาโน[๑] รชสฺสิโร[๒]
[๓] อรชํ วิรโช โหติ[๔] รชํ `พาโลติ วุจฺจตีติ

อิมํ ปฏิคีตํ คาเยยฺยาสีติ อาห.

นาคมาณวิกาย หิ คีตสฺส อตฺโถ: กึสุ อธิปตี ราชาติ: กึสุ อธิปติ ราชา นาม โหติ. กึสุ ราชา รชสฺสิโรติ: กถํ

๑. สี. ม. ยุ. รชฺชมาโน. ๒. สี. ม. ยุ. รชฺชิสฺสโร.
๓. สี. ม. ยุ. อรชฺชํ. ๔. สี. ม. ยุ. รชฺชํ.

ปน ราชา รชสฺสิโร นาม โหติ. กถํ สูติ: กถํ นุ โข โส ราชา วิรโช นาม โหตีติ. ปฏิคีตสฺส ปนตฺโถ: ฉทฺวาราธิปตี ราชาติ: โย ฉนฺนํ ทฺวารานํ อธิปติ เอกทฺวาเรปิ รูปาทีหิ อนภิภูโต, อยํ ราชา นาม. รชมาโน รชสฺสิโรติ: โย ปน เตสุ อารมฺมเณสุ รชติ, โส รชมาโน รชสฺสิโร นาม. อรชนฺติ: อรชมาโน ปน วิรโช นาม โหติ. รชนฺติ รชมาโน `พาโลติ วุจฺจติ.

เอวมสฺส สตฺถา ปฏิคีตํ ทตฺวา "อุตฺตร ตยา อิมสฺมึ คีเต คายิเต อิมสฺส เต คีตสฺส อิมํ ปฏิคีตํ คายิสฺสติ

`เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล, กถํ นุทติ ปณฺฑิโต,

โยคกฺเขมี กถํ โหติ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตติ,

อถสฺสา ตฺวํ อิมํ ปฏิคีตํ คาเยยฺยาสิ

`โอเฆน วุยฺหตี พาโล, โยคา นุทติ ปณฺฑิโต,

สพฺพโยควิสํยุตฺโต `โยคกฺเขมีติ วุจฺจตีติ อาห.

ตสฺสตฺโถ "กาโมฆาทินา จตุพฺพิเธน โอเฆน พาโล วุยฺหติ, ตํ โอฆํ ปณฺฑิโต สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน โยเคน นุทติ. โส สพฺเพหิ กามโยคาทีหิ วิสํยุตฺโต โยคกฺเขมี นาม วุจฺจตีติ.

อุตฺตโร อิมํ ปฏิคีตํ คณฺหนฺโตว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. โส โสตาปนฺโน หุตฺวา ตํ คาถํ อาทาย คนฺตฺวา "อมฺโภ มยา คีตปฺปฏิคีตํ อาหฏํ, โอกาสํ เม เทถาติ วตฺวา นิรนฺตรํ ฐิตสฺส มหาชนสฺส มชฺเฌ ชนฺนุนาว อกฺกมนฺโต อคมาสิ. นาคมาณวิกา ปิตุ ผเณ ฐตฺวา นจฺจมานา "กึ สุ อธิปตี ราชาติ คีตํ คายิ.

อุตฺตโร "ฉทฺวาราธิปตี ราชาติ ปฏิคีตํ คายิ. ปุน นาคมาณวิกา "เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโลติ ตสฺส ปฏิคีตํ คายิ. อถสฺสา ปฏิคีตํ คายนฺโต อุตฺตโร "โอเฆน วุยฺหตี พาโลติ อิมํ คาถมาห. นาคราชา ตํ สุตฺวาว พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา "มยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เอวรูปํ ปทนฺนาม น สุตปุพฺพํ, อุปฺปนฺโน วต โภ โลเก พุทฺโธติ ตุฏฺฐมานโส นงฺคุฏฺเฐน อุทกํ ปหริ. มหาวีจิโย อุฏฺฐหึสุ. อุโภ ตีรานิ ภิชฺชึสุ. อิโต จิโต จ อุสภมตฺเต ฐาเน มนุสฺสา อุทเก นิมุชฺชึสุ. โส เอตฺตกํ มหาชนํ ผเณ ฐเปตฺวา อุกฺขิปิตฺวา ถเล ปติฏฺฐเปสิ. โส อุตฺตรํ อุปสงฺกมิตฺวา "กหํ สามิ สตฺถาติ ปุจฺฉิ. "เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺโน มหาราชาติ. โส "เอหิ สามิ คจฺฉามาติ อุตฺตเรน สทฺธึ อคมาสิ. มหาชโนปิ เตน สทฺธึเยว คโต. นาคราชา คนฺตฺวา ฉพฺพณฺณานํ รสฺมีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา โรทมาโน อฏฺฐาสิ. อถ นํ สตฺถา อาห "กิมิทํ มหาราชาติ. "อหํ ภนฺเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส สาวโก หุตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ สมณธมฺมํ อกาสึ, โสปิ มํ สมณธมฺโม นิตฺถาเรตุํ นาสกฺขิ, อปฺปมตฺตกํ เอรกปตฺตจฺฉินฺทนมตฺตํ นิสฺสาย อเหตุกปฺปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อุเรน[๑] ปริสกฺกนฏฺฐาเน นิพฺพตฺโตมฺหิ, เอกํ พุทฺธนฺตรํ เนว มนุสฺสตฺตํ ลภามิ, น สทฺธมฺมสฺสวนํ, น ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส ทสฺสนนฺติ. สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา "มหาราช มนุสฺสตฺตํ นาม ทุลฺลภเมว, ตถา สทฺธมฺมสฺสวนํ, ตถา พุทฺธุปฺปาโท; อิทญฺหิ

๑. สี. ยุ. อุทเรน.

กิจฺเฉน กสิเรน ลพฺภตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

"กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ, กิจฺฉํ มจฺจานชีวิตํ,

กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ, กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโทติ.

ตสฺสตฺโถ "มหนฺเตน หิ วายาเมน มหนฺเตน กุสเลน ลทฺธตฺตา มนุสฺสปฺปฏิลาโภ นาม กิจฺโฉ ทุลฺลโภ, นิรนฺตรํ กสิกมฺมาทีนิ กตฺวา ชีวิตวุตฺตึ ฆฏฺฏนโตปิ[๑] ปริตฺตตายปิ มจฺจานํ ชีวิตํปิ กิจฺฉํ, อเนเกสุปิ กปฺเปสุ ธมฺมเทสกสฺส ปุคฺคลสฺส ทุลฺลภตาย สทฺธมฺมสฺสวนํปิ กิจฺฉํ, มหนฺเตน ปน วายาเมน อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต สมิทฺธาภินีหารสฺส จ อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิ ทุลฺลภุปฺปาทโต พุทฺธานํ อุปฺปาโทปิ กิจฺโฉเยว อติวิย ทุลฺลโภติ.

เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. นาคราชาปิ ตํทิวสํ โสตาปตฺติผลํ ลเภยฺย, ติรจฺฉานคตตฺตา ปน นาลตฺถ. โส, เยสุ ปฏิสนฺธิคฺคหณตจชหนวิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนสชาติยาเมถุนเสวนจุติสงฺขาเตสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ นาคา นาคสรีรเมว คเหตฺวา กิลมนฺติ, เตสุ อกิลมนภาวํ ปตฺวา มาณวรูเปเนว วิจริตุํ ลภตีติ.

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ.

๑. ยุ. ฆเฏฺฏนฺโตปิ.

๔. อานนฺทตฺเถรสฺสปญฺหวตฺถุ. (๑๕๑)

"สพฺพปาปสฺส อกรณนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ.

เถโร กิร ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ "สตฺถารา สตฺตนฺนํ พุทฺธานํ `มาตาปิตโร อายุปริจฺเฉโท โพธิ สาวกสนฺนิปาโต อคฺคสาวกา อุปฏฺฐาโกติ สพฺพํ กถิตํ, อุโปสโถ ปน อกถิโต; กินฺนุ โข เตสํปิ อยเมว อุโปสโถ อญฺโญติ. โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิ. ยสฺมา ปน เตสํ พุทฺธานํ กาลเภโทว อโหสิ, น คาถาเภโท; วิปสฺสี สมฺมาสมฺพุทฺโธ หิ สตฺตเม สตฺตเม สํวจฺฉเร อุโปสถํ อกาสิ, เอกทิวสํ ทินฺโนวาโทเยว หิสฺส สตฺตนฺนํ สํวจฺฉรานํ อลํ อโหสิ; สิขี จ เวสฺสภู จ ฉฏฺเฐ ฉฏฺเฐ สํวจฺฉเร อุโปสถํ กรึสุ, กกุสนฺโธ จ โกนาคมโน จ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร, กสฺสปทสพโล ฉฏฺเฐ ฉฏฺเฐ มาเส อุโปสถํ อกาสิ, เอกทิวสํ ทินโนวาโทเยว หิสฺส ฉนฺนํ มาสานํ อลํ อโหสิ; ตสฺมา สตฺถา เตสํ อิมํ กาลเภทํ อาโรเจตฺวา "โอวาทคาถา ปน เนสํ อิมาเยวาติ วตฺวา สพฺเพสํ เอกเมว อุโปสถํ อาวิกโรนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ.

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา,
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา,
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี,
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต.

อนูปวาโท อนูปฆาโต ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนํ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ.

ตตฺถ "สพฺพปาปสฺสาติ: สพฺพสฺส อกุสลธมฺมสฺส. อุปสมฺปทาติ: นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตมคฺคา กุสลสฺส อุปฺปาทนญฺเจว อุปฺปาทิตสฺส จ ภาวนา. สจิตฺตปริโยทปนนฺติ: ปญฺจหิ นีวรเณหิ อตฺตโน จิตฺตสฺส โวทาปนํ. เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ: สพฺพพุทฺธานํ อยํ อนุสิฏฺฐิ.

ขนฺตีติ: ยา เอสา ตีติกฺขาสงฺขาตา ขนฺติ นาม, อิทํ อิมสฺมึ สาสเน ปรมํ อุตฺตมํ ตโป. นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธาติ: "พุทฺธา จ ปจฺเจกพุทฺธา จ อนุพุทฺธา จาติ อิเม ตโย พุทฺธา นิพฺพานํ "อุตฺตมนฺติ วทนฺติ. น หิ ปพฺพชิโตติ: ปาณิอาทีหิ ปรํ อุปหนนฺโต วิเหเฐนฺโต ปรูปฆาตี ปพฺพชิโต นาม น โหติ. สมโณติ: วุตฺตนเยเนว ปรํ วิเหฐยนฺโต สมโณปิ น โหติเยว.

อนูปวาโทติ: อนูปวาทนญฺเจว อนูปวาทาปนญฺจ. อนูปฆาโตติ: อนูปฆาตนญฺเจว อนูปฆาตาปนญฺจ. ปาฏิโมกฺเขติ:

เชฏฺฐกสีเล. สํวโรติ: ปิทหนํ. มตฺตญฺญุตาติ: มตฺตญฺญุภาโว ปมาณชานนํ. ปนฺตนฺติ: วิวิตฺตํ. อธิจิตฺเตติ: อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเต อธิกจิตฺเต. อาโยโคติ: ปโยคกรณํ. เอตนฺติ: เอตํ สพฺเพสํ พุทฺธานํ สาสนํ. เอตฺถ หิ อนูปวาเทน วาจสิกํ สีลํ กถิตํ, อนูปฆาเตน กายิกํ สีลํ. ปาฏิโมกฺเข จ สํวโรติ อิมินา ปาฏิโมกฺขสีลญฺเจว อินฺทฺริยสํวรญฺจ, มตฺตญฺญุตาย อาชีวปาริสุทฺธิ เจว ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลญฺจ, ปนฺตเสนาสเนน สปฺปายเสนาสนํ, อธิจิตฺเตน อฏฺฐ สมาปตฺติโย. เอวํ อิมาย คาถาย ติสฺโสปิ สิกฺขา กถิตาเยว โหนฺตีติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

อานนฺทตฺเถรสฺสปญฺหวตฺถุ.

๕. อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ. (๑๕๒)

"น กหาปณวสฺเสนาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนภิรตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร สาสเน ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท "อสุกฏฺฐานนฺนาม คนฺตฺวา อุทฺเทสํ คณฺหาหีติ อุปชฺฌาเยน เปสิโต ตตฺถ อคมาสิ. อถสฺส ปิตุ โรโค อุปฺปชฺชิ. โส ปุตฺตํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา ตํ ปกฺโกสิตุํ สมตฺถํ กญฺจิ อลภิตฺวา ปุตฺตโสเกน วิลปนฺโตเยว

อาสนฺนมรโณ หุตฺวา "อิทํ เม ปุตฺตสฺส ปตฺตจีวรมูลํ กเรยฺยาสีติ กหาปณสตํ กนิฏฺฐสฺส หตฺเถ ทตฺวา กาลมกาสิ. โส ทหรสฺสาคต- กาเล ปาทมูเล นิปติตฺวา ปริวตฺเตนฺโต โรทิตฺวา "ภนฺเต ปิตา โว วิลปนฺโตว กาลกโต, มยฺหํ ปน เตน กหาปณสตํ หตฺเถ ฐปิตํ, เตน กึ กโรมีติ อาห. ทหโร "น เม กหาปเณหิ อตฺโถติ ปฏิกฺขิปิตฺวา อปรภาเค จินฺเตสิ "กึ เม ปรกุเลสุ ปิณฺฑาย จริตฺวา ชีวิเตน, สกฺกา ตํ กหาปณสตํ นิสฺสาย ชีวิตฺตุ, วิพฺภมิสฺสามีติ. โส อนภิรติยา ปีฬิโต วิสฺสฏฺฐสชฺฌายกมฺมฏฺฐาโน ปณฺฑุโรคี วิย อโหสิ. อถ นํ ทหรสามเณรา "กิมิทนฺติ ปุจฺฉิตฺวา, "อุกฺกณฺฐิโตมฺหีติ วุตฺเต, อาจริยุปชฺฌายานํ อาจิกฺขึสุ. อถ นํ เต สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา สตฺถุ ทสฺเสสุ. สตฺถา "สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตติ ปุจฺฉิตฺวา, "อาม ภนฺเตติ วุตฺเต, "กสฺมา เอวมกาสิ, อตฺถิ ปน เต โกจิ ชีวิตปฺปจฺจโยติ อาห. "อาม ภนฺเตติ. "กินฺเต อตฺถีติ. "กหาปณสตํ ภนฺเตติ. "เตนหิ กติปิ ตาว สกฺขรา อาหร, คเณตฺวา ชานิสฺสสิ[๑] `สกฺกา วา ตตฺตเกน ชีวิตต, โน วาติ. โส สกฺขรา อาหริ. อถ นํ สตฺถา อาห "ปริโภคตฺถาย ตาว ปณฺณาสํ ฐเปหิ, ทฺวินฺนํ โคณานํ อตฺถาย จตุวีสติ, เอตฺตกนฺนาม วีชตฺถาย, ยุคนงฺคลตฺถาย, กุทฺทาลตฺถาย, วาสีผรสุอตฺถายาติ. เอวํ คณิยมาเน ตํ กหาปณสตํ นปฺปโหติ. อถ นํ สตฺถา "ภิกฺขุ ตว กหาปณา อปฺปกา, กถํ เอเต

๑. สี. ม. ยุ. ชานิสฺสาม.

นิสฺสาย ตณฺหํ ปูเรสฺสสิ; อตีเต กิร ปณฺฑิตา จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรตฺวา อปฺโปจิตมตฺเตน ทฺวาทสโยชนฏฺฐาเน กฏิปฺปมาเณน สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปตุํ สมตฺถา, ยาว ฉตฺตึส สกฺกา จวนฺติ, เอตฺตกํ กาลํ เทวรชฺชํ กาเรตฺวาปิ มรณกาเล ตณฺหํ อปูเรตฺวาว กาลมกํสูติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริตฺวา มนฺธาตุราชชาตกํ[๑] วิตฺถาเรตฺวา

"ยาวตา จนฺทิมสุริยา [ปริหรนฺติ] ทิสา ภนฺติ วิโรจนา,
สพฺเพว ทาสา มนฺธาตุ เย ปาณา ปฐวินิสฺสิตาติ[๒]

อิมิสฺสา คาถาย อนนฺตรา อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

"น กหาปณวสฺเสน ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ,
อปฺปสฺสาทา ทุกฺขา กามา อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต
อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ รตึ โส นาธิคจฺฉติ,
ตณฺหกฺขยรโต โหติ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ.

ตตฺถ "กหาปณวสฺเสนาติ: ยํ โส อปฺโปเจตฺวา สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปสิ, ตํ อิธ "กหาปณวสฺสนฺติ วุตฺตํ, เตนาปิ หิ วตฺถุกามกฺกิเลสกาเมสุ ติตฺติ นาม นตฺถิ; เอวํ ทุปฺปูรา เอสา ตณฺหา. อปฺปสฺสาทาติ: สุปินกูปมาทิตาย ปริตฺตสุขา. ทุกฺขาติ; ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ[๓] อาคตทุกฺขวเสน พหุทุกฺขาว. อิติ วิญฺญายาติ: เอวเมเต กาเม ชานิตฺวา. อปิ ทิพฺเพสูติ; สเจ หิ เทวานํ

๑. ขุ. ชา. ติก. ๒๗/๑๐๒. ตทฏฺฐกถา. ๔/๔๗. ๒. ม. ปฐวิสฺสิตา. ๓. ม. มู. มหาทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตํ ๑๒/๑๖๖. จูฬทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตํ. ๑๒/๑๗๙.

อุปกปฺปนกกาเมหิ นิมนฺเตยฺย. อายสฺมา สมิทฺธิ วิย, เอวํปิ เตสุ กาเมสุ รตึ น วินฺทติเยว. ตณฺหกฺขยรโตติ: อรหตฺเต เจว นิพฺพาเน จ อภิรโต โหติ: ตํ ปฏฺจยมาโน วิหรติ. สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ: สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทสิตสฺส ธมฺมสฺส สวนนฺเต ชาโต โยคาวจโร ภิกฺขูติ.

เทสนาวสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ.

๖. อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ. (๑๕๓)

"พหุํ เว สรณํ ยนฺตีติ: อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา [เชตวเน วิหรนฺโต] วาลุกราสิมฺหิ นิสินฺโน อคฺคิทตฺตนฺนาม โกสลรญฺโญ ปุโรหิตํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร มหาโกสลสฺส ปุโรหิโต อโหสิ. อถ นํ ปิตริ กาลกเต ราชา ปเสนทิโกสโล "อยํ ปิตุ เม ปุโรหิโตติ คารเวน ตสฺมึเยว ฐาเน ฐเปตฺวา ตสฺส อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคตกาเล ปจฺจุคฺคมนํ กโรติ, "อาจริย อิธ นิสีทถาติ สมานาสนํ ทาเปสิ. โส จินฺเตสิ "อยํ ราชา อติวิย มยิ คารวํ กโรติ, น โข ปน

ราชูนํ นิจฺจกาลเมว สกฺกา จิตฺตํ คเหตต; ราชา ปน ยุวา ทหโร, สมานวเยเนว หิ สทฺธึ รชฺชํ นาม สุขํ โหติ: อหญฺจมฺหิ มหลฺลโก, ปพฺพชิตุํ เม ยุตฺตนฺติ. โส ราชานํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา นคเร เภริญฺจาราเปตฺวา สตฺตาเหน สพฺพํ อตฺตโน ธนํ ทานมุเข วิสฺสชฺเชตฺวา พาหิรกปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิ. ตํ นิสฺสาย ทส ปุริสสหสฺสานิ อนุปฺปพฺพชึสุ. โส เตหิ สทฺธึ องฺคมคธานญฺจ กุรุรฏฺฐสฺส จ อนฺตราวาสํ กปฺเปตฺวา อิมํ โอวาทํ เทติ "ตาตา ยสฺส โว กามวิตกฺกาทโย อุปฺปชฺชนฺติ, โส นทิโต เอเกกํ วาลุกาปุฏํ อุทฺธริตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน โอกิรตูติ. เต "สาธูติ ปฏิสฺสุณิตฺวา กามวิตกฺกาทีนํ อุปฺปนฺนกาเล ตถา กรึสุ. อปเรน สมเยน มหาวาลุกราสิ อโหสิ. ตํ อหิจฺฉตฺโต นาม นาคราชา ปริคฺคเหสิ. องฺคมคธวาสิโน เจว กุรุรฏฺฐวาสิโน จ มาเส มาเส เตสํ มหนฺตํ สกฺการํ อภิหริตฺวา ทานํ เทนฺติ. อถ เนสํ อคฺคิทตฺโต อิมํ โอวาทํ อทาสิ "ปพฺพตํ สรณํ ยาถ, วนํ สรณํ ยาถ, อารามํ สรณํ ยาถ, รุกฺขํ สรณํ ยาถ; เอวํ สพฺพทุกฺขโต มุจฺจิสฺสถาติ อตฺตโน อนฺเตวาสิเกปิ อิมินาว โอวาเทน โอวทิ.

โพธิสตฺโตปิ มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมนฺโต[๑] สมฺมาสมฺโพธึ ปตฺวา ตสฺมึ สมเย สาวตฺถึ นิสฺสาย เชตวเน วิหรนฺโต ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ สทฺธึ อนฺเตวาสิเกหิ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา "สพฺเพปิเม อรหตฺตสฺส

๑. สี. ยุ. กตาภินิกฺขมโณ. ม. กตาภินิกฺขมโน.

อุปนิสฺสยสมฺปนฺนาติ ญตฺวา สายณฺหสมเย มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อาห "โมคฺคลฺลาน กึ นุ ปสฺสสิ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ มหาชนํ อติตฺเถน ปกฺขนฺทาเปนฺตํ? คจฺฉ, เตสํ โอวาทํ เทหีติ. "ภนฺเต พหู เอเต เอกสฺส มยฺหํ อวิสยฺหา, สเจ ตุมฺเหปิ อาคมิสฺสถ,[๑] วิสยฺหา ภวิสฺสนฺตีติ. "โมคฺคลฺลาน อหํปิ อาคมิสฺสามิ,[๒] ตฺวํ ปุรโต ยาหีติ. เถโร คจฺฉนฺโตว จินฺเตสิ "เอเต พลวนฺโต เจว พหู จ, สเจ สพฺเพสํ สมาคมฏฺฐาเน กิญฺจิ กเถสฺสามิ; สพฺเพปิ วคฺควคฺเคน อุฏฺฐเหยฺยุนฺติ อตฺตโน อานุภาเวน ถูลผุสิตกํ เทวํ วุฏฺฐาเปสิ. เต ถูลผุสิตเกสุ ปตนฺเตสุ อุฏฺฐายุฏฺฐาย อตฺตโน อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสึสุ. เถโร อคฺคิทตฺตสฺส ปณฺณสาลทฺวาเร ฐตฺวา "อคฺคิทตฺตาติ อาห. โส เถรสฺส สทฺทํ สุตฺวา "อิมสฺมึ โลเก มํ นาเมน อาลปิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, โก นุ โข มํ นาเมน อาลปตีติ มานตฺถทฺธตาย "โก เอโสติ อาห. "อหํ พฺราหฺมณาติ. "กึ วเทสีติ. "อชฺช เม เอกรตฺตึ อิธ วสนฏฺฐานํ อาจิกฺขาติ. "อิธ วสนฏฺฐานํ นตฺถิ, เอกสฺส เอกาว ปณฺณสาลาติ. "อคฺคิทตฺต มนุสฺสา นาม มนุสฺสานํ, คาโว คุนฺนํ, ปพฺพชิตา ปพฺพชิตานํ สนฺติกํ คจฺฉนฺติ, มา เอวํ กริ, เทหิ เม วสนฏฺฐานนฺติ. "กึ ปน ตฺวํ ปพฺพชิโตติ. "อาม ปพฺพชิโตมฺหีติ. "สเจ ปพฺพชิโต, กหํ เต ขาริภณฺฑํ ปพฺพชิตปริกฺขาโรติ. "อตฺถิ เม ปริกฺขาโร, `วิสุํ ปน นํ คเหตฺวา

๑. คมิสฺสถ? ๒. คมิสฺสามิ? ม. ว.

วิจริตุํ ทุกฺขนฺติ อพฺภนฺตเรเนว นํ คเหตฺวา วิจรามิ พฺราหฺมณาติ. โส "ตํ คเหตฺวา๑ วิจริสฺสสีติ เถรสฺส กุชฺฌิ. อถ นํ โส อาห "[อเปหิ] อคฺคิทตฺต มา กุชฺฌิ, วสนฏฺฐานํ เม อาจิกฺขาติ. "นตฺถิ เอตฺถ วสนฏฺฐานนฺติ. "เอตสฺมึ ปน วาลุกราสิมฺหิ โก วสตีติ. "เอโก นาคราชาติ. "เอตํ เม เทหีติ. "น สกฺกา ทาตต, ภาริยํ เอตสฺส กมฺมนฺติ. "โหตุ, เทหิ เมติ. "เตนหิ ตฺวเมว ชานาหีติ. เถโร วาลุกราสิอภิมุโข ปายาสิ. นาคราชา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา "อยํ สมโณ อิโต อาคจฺฉติ, น ชานาติ มญฺเญ มม อตฺถิภาวํ; ธูมายิตฺวา นํ มาเรสฺสามีติ ธูมายิ. เถโร "อยํ นาคราชา `อหเมว ธูมายิตุํ สกฺโกมิ, อญฺเญ น สกฺโกนฺตีติ มญฺเญ สลฺลกฺเขตีติ สยํปิ ธูมายิ. ทฺวินฺนมฺปิ สรีรโต อุคฺคตา ธูมา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุ. อุโภปิ ธูมา เถรํ อพาธยิตฺวา นาคราชานเมว พาเธนฺติ. นาคราชา ธูมเวคํ สหิตุํ อสกฺโกนฺโต ปชฺชลิ. เถโรปิ เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา เตน สทฺธึเยว ปชฺชลิ. อคฺคิชาลา ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุ. อุโภปิ อคฺคิชาลา เถรํ อพาธยิตฺวา นาคราชานเมว พาธยึสุ. อถสฺส สกลสรีรํ อุกฺกาหิ ปทิตฺตํ วิย อโหสิ. อิสิคโณ โอโลเกตฺวา จินฺเตสิ "นาคราชา สมณํ ฌาเปติ, ภทฺทโก วต สมโณ อมฺหากํ วจนํ อสฺสุณิตฺวา นฏฺโฐติ, เถโร นาคราชานํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา วาลุกราสิมฺหิ นิสีทิ. นาคราชา วาลุกราสึ

๑. อคฺคเหตฺวา (?) สี. ตํ น คเหตฺวา วิจริสฺสสีติ.

โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา กูฏาคารกุจฺฉิปฺปมาณํ ผณํ มาเปตฺวา เถรสฺส อุปริ ธาเรสิ. อิสิคโณ ปาโตว "สมณสฺส มตภาวํ วา อมตภาวํ วา ชานิสฺสามาติ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ วาลุกราสิมตฺถเก นิสินฺนํ ทิสฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อภิตฺถวนฺโต อาห "สมณ กจฺจิ นาคราเชน น พาธิโตติ. "กึ น ปสฺสถ มม อุปริ ผณํ ธาเรตฺวา ฐิตนฺติ. เต "อจฺฉริยํ วต โภ, สมณสฺส อานุภาโว เอวรูโป นาม, อเนน นาคราชา ทมิโตติ เถรํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ. ตสฺมึ ขเณ สตฺถา อาคโต. เถโร. สตฺถารํ ทิสฺวา อุฏฺฐาย วนฺทิ. อถ นํ อิสโย อาหํสุ "อยํ ตยาปิ มหนฺตตโรติ. "เอส ภควา สตฺถา, อหํ อิมสฺส สาวโกติ. สตฺถา วาลุกราสิมตฺถเก นิสีทิ. อิสิคโณ "อยํ ตาว สาวกสฺส อานุภาโว, อิมสฺส ปน อานุภาโว กีทิโส ภวิสฺสตีติ อญฺชลึ ปคฺคยฺห สตฺถารํ อภิตฺถวิ. สตฺถา อคฺคิทตฺตํ อามนฺเตตฺวา อาห "อคฺคิทตฺต ตฺวํ ตว สาวกานญฺจ อุปฏฺฐากานญฺจ โอวาทํ ททมาโน `กินฺติ วตฺวา เทสีติ. "เอตํ ปพฺพตํ สรณํ คจฺฉถ, วนํ, อารามํ, รุกฺขํ สรณํ คจฺฉถ; เอตานิ หิ สรณํ คโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ เอวํ เตสํ โอวาทํ ทมฺมีติ. สตฺถา "น โข อคฺคิทตฺต เอตานิ สรณํ คโต ทุกฺขา ปมุจฺจติ, พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ ปน สรณํ คนฺตฺวา สกลวฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา;

เนตํ โข สรณํ เขมํ, เนตํ สรณมุตฺตมํ,
เนตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ.
โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ
ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ
เอตํ โข สรณํ เขมํ, เอตํ สรณมุตฺตมํ,
เอตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ.

ตตฺถ "พหุนฺติ: พหู. ปพฺพตานีติ: "ตตฺถ ตตฺถ อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิเก ปพฺพเต เจว มหาวนโคสิงฺคสาลวนาทีนิ วนานิ จ เวฬุวนชีวกมฺพวนาทโย อาราเม จ อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ รุกฺขเจตฺยานิ จ เต เต มนุสฺสา เตน เตน ภเยน ตชฺชิตา ภยโต มุจฺจิตุกามา ปุตฺตลาภาทีนิ วา ปฏฺฐยมานา สรณํ ยนฺตีติ อตฺโถ. เนตํ สรณนฺติ: เอตํ ปน สพฺพํปิ สรณํ เนว เขมํ น อุตฺตมํ, น จ เอตํ ปฏิจฺจ ชาติอาทิธมฺเมสุ สตฺเตสุ เอโกปิ ชาติอาทิโต สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ อตฺโถ.

โย จาติ: อิทํ อกฺเขมํ อนุตฺตมํ สรณํ ทสฺเสตฺวา เขมํ อุตฺตมํ สรณํ ทสฺสนตฺถํ อารทฺธํ. ตสฺสตฺโถ "โย จ คหฏฺโฐ วา ปพฺพชิโต วา `อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธติอาทิกํ พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ นิสฺสาย เสฏฺฐวเสน พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต, ตสฺสาปิ ตํ สรณคมนํ

อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีหิ กุปฺปติ จลติ, ตสฺส ปน อจลภาวํ ทสฺเสตุํ มคฺเคน อาคตสรณเมว ปกาเสนฺโต `จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตีติ อาห. โย หิ เอเตสํ สจฺจานํ ทสฺสนวเสน เอตานิ สรณํ คโต, ตสฺส เอตํ สรณํ เขมญฺจ อุตฺตมญฺจ, โส จ ปุคฺคโล เอตํ สรณํ ปฏิจฺจ สกลสฺมาปิ วฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจติ; ตสฺมา "เอตํ โข สรณํ เขมนฺติอาทิ วุตฺตนฺติ.

เทสนาวสาเน สพฺเพปิ เต อิสโย สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจึสุ. สตฺถา จีวรพฺภนฺตรโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา "เอถ ภิกฺขโว, จรถ พฺรหฺมจริยนฺติ อาห. ตํขณญฺเญว อฏฺฐปริกฺขารธรา วสฺสสติกตฺเถรา วิย อเหสุํ. โส จ สพฺเพสํปิ องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสีนํ สกฺการํ อาทาย อาคมนทิวโส อโหสิ. เต สกฺการํ อาทาย อาคตา สพฺเพปิ เต อิสโย ปพฺพชิเต ทิสฺวา "กินฺนุ โข อมฺหากํ อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ มหา อุทาหุ สมโณ โคตโมติ จินฺเตตฺวา "สมณสฺส โคตมสฺส อาคตตฺตา อคฺคิทตฺโตว มหาติ อมญฺญึสุ. สตฺถา เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา "อคฺคิทตฺต ปริสาย กงฺขํ ฉินฺทาติ อาห. โส "อหํปิ เอตฺตกเมว ปจฺจาสึสามีติ อิทฺธิพเลน สตฺตกฺขตฺตุํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปุนปฺปุนํ โอรุยฺห สตฺถารํ วนฺทิตฺวา "สตฺถา เม ภนฺเต ภควา, สาวโกหมสฺมีติ วตฺวา สาวกตฺตํ ปกาเสสีติ.

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ.

๗. อานนฺทตฺเถรสฺสปญฺหวตฺถุ. (๑๕๔)

"ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ.

เถโร หิ เอกทิวสํ ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ "หตฺถาชานีโย ฉทฺทนฺตกุเล วา อุโปสถกุเล วา อุปฺปชฺชติ, อสฺสาชานีโย สินฺธวกุเล วา วลาหกอสฺสราชกุเล วา, โคอาชานีโย ทกฺขิณาปเถติอาทีนิ วทนฺเตน สตฺถารา หตฺถิอาชานียาทีนํ อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ กถิตานิ, ปุริสาชานีโย ปน กหํ นุ โข อุปฺปชฺชตีติ. โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิ. สตฺถา "อานนฺท ปุริสาชานีโย นาม น สพฺพตฺถ อุปฺปชฺชติ, อุชฺชุกโต ปน ติโยชนสตายาเม อาวฏฺฏโต นวโยชนสตปฺปมาเณ มชฺฌิมเทสฏฺฐาเน อุปฺปชฺชติ; อุปฺปชฺชนฺโต จ น ยสฺมึ วา ตสฺมึ วา กุเล อุปฺปชฺชติ, ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณ-มหาสาลกุลานํ อญฺญตรสฺมึเยว อุปฺปชฺชตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ, น โส สพฺพตฺถ ชายติ.
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร, ตํ กุลํ สุขเมธตีติ.

ตตฺถ "ทุลฺลโภติ: ปุริสาชญฺโญ หิ ทุลฺลโภ, น หิ หตฺถาชานียาทโย วิย สุลโภ, โส สพฺพตฺถ ปจฺจนฺตเทเส วา นีจกุเล วา น ชายติ, มชฺฌิมเทเสเยว ปน มหาชนสฺส อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐาเน ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานํ อญฺญตรสฺมึ กุเล ชายติ, เอวํ ชายมาโน จ ยตฺถ โส ชายติ ธีโร

อุตฺตมปฺปญฺโญ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ตํ กุลํ สุขเมธติ สุขปฺปตฺตเมว โหตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ

อานนฺทตฺเถรสฺสปญฺหวตฺถุ.

๘. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ. (๑๕๕)

"สุโข พุทฺธานมุปฺปาโทติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ กถํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ ปญฺจสตา ภิกฺขู อุปฏฺฐานสาลายํ นิสินฺนา "อาวุโส กึ นุ โข อิมสฺมึ โลเก สุขนฺติ กถํ สมุฏฺฐาเปสส. ตตฺถ เกจิ "รชฺชสุขสทิสํ สุขนฺนาม นตฺถีติ อาหํสุ. เกจิ "กามสุขสทิสํ... เกจิ "สาลิมํสโภชนสุขสทิสํ สุขนฺนาม นตฺถีติ อาหํสุ. สตฺถา เตสํ นิสินฺนฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "ภิกฺขเว กึ กเถถ, อิทํ หิ สพฺพํปิ สุขํ วฏฺฏทุกฺข-ปริยาปนฺนเมว, อิมสฺมึ ปน โลเก `พุทฺธุปฺปาโท ธมฺมสฺสวนํ สงฺฆสามคฺคี สมฺโมทมานภาโวติ อิทเมว สุขนฺติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท, สุขา สทฺธมฺมเทสนา,
สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี, สมคฺคานํ ตโป สุโขติ.

ตตฺถ "พุทฺธานมุปฺปาโทติ: ยสฺมา พุทฺธา อุปฺปชฺชมานา มหาชนํ ราคกนฺตาราทีหิ ตาเรนฺติ; ตสฺมา พุทฺธานํ อุปฺปาโท สุโข. ยสฺมา สทฺธมฺมเทสนํ อาคมฺม ชาติอาทิธมฺมา สตฺตา ชาติอาทีหิ มุจฺจนฺติ; ตสฺมา สทฺธมฺมเทสนา สุขา. สามคฺคีติ สมจิตฺตตา. สาปิ สุขา เอว. สมคฺคานํ ปน เอกจิตฺตานํ ยสฺมา พุทฺธวจนํ วา อุคฺคณฺหิตุํ ธูตงฺคานิ วา ปริหริตุํ สมณธมฺมํ วา กาตุํ สุขํ; ตสฺมา "สมคฺคานํ ตโป สุโขติ วุตฺตํ. เตเนวาห[๑] "ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขู สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, สมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ กริสฺสนฺติ; วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ปาฏิกงฺขา, โน ปริหานีติ.

เทสนาวสาเน พหู ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ.

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๒๒.

๙. กสฺสปทสพลสฺสสุวณฺณเจติยวตฺถุ. (๑๕๖)

"ปูชารเหติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา จาริกํ จรมาโน กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยํ อารพฺภ กเถสิ.

ตถาคโต [๑] สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค โตเทยฺยคามสฺส สมีเป มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร อญฺญตรํ เทวฏฺฐานํ สมฺปาปุณิ. ตตฺร นิสินฺโน สุคโต ธมฺมภณฺฑาคาริกํ เปเสตฺวา อวิทูเร กสิกมฺมํ กโรนฺตํ พฺราหฺมณํ ปกฺโกสาเปสิ. โส พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา ตถาคตํ อนภิวนฺทิตฺวา ตเมว เทวฏฺฐานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ. สุคโตปิ "อิมํ ปเทสํ กินฺติ มญฺญสิ พฺราหฺมณาติ อาห. "อมฺหากํ ปเวณิยา อาคตเจติยฏฺฐานนฺติ วนฺทามิ โภ โคตมาติ. "อิมํ ฐานํ วนฺทนฺเตน ตยา สาธุ กตํ พฺราหฺมณาติ สุคโต ตํ สมฺปหํเสสิ. ตํ สุตฺวา ภิกฺขู "เกน นุ โข การเณน ภควา เอวํ สมฺปหํเสสีติ สํสยํ สญฺชเนสุํ. ตโต ตถาคโต เตสํ สํสยมปเนตุํ มชฺฌิมนิกาเย ฆฏีการสุตฺตนฺตํ[๒] วตฺวา อิทฺธานุภาเวน กสฺสปทสพลสฺส โยชนุพฺเพธํ กนกเจติยํ อปรญฺจ กนกเจติยํ อากาเส นิมฺมินิตฺวา มหาชนํ ทสฺเสตฺวา "พฺราหฺมณ เอวํวิธานํ ปูชารหานํ ปูชา ยุตฺตตราวาติ วตฺวา มหาปรินิพฺพานสุตฺเต[๓] ทสฺสิตนเยเนว พุทฺธาทิเก จตฺตาโร ปูชารเห ปกาเสตฺวา สรีรเจติยํ อุทฺทิสฺสเจติยํ ปริโภคเจติยนฺติ ตีณิ เจติยานิ

๑. เอตฺถนฺตเร หิสทฺโท โยเชตพฺโพ.

๒. ม. ม. ๑๓/๓๗๔. ๓. ม. มหา. ๑๐/๘๕.

วิเสสโต ปริทีเปตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"ปูชารเห ปูชยโต พุทฺเธ ยทิจ สาวเก
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต ตาทิเส ปูชยโต นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ อิเมตฺตมปิ เกนจีติ.

ตตฺถ ปูชิตุํ อรหา ปูชารหา. ปูชิตุํ ยุตฺตาติ อตฺโถ. ปูชารเห ปูชยโตติ [๑] อภิวาทนาทีหิ จ จตูหิ [๒] ปจฺจเยหิ ปูเชนฺตสฺส. ปูชารเห ทสฺเสติ พุทฺเธติอาทินา. พุทฺเธติ สมฺมาสมฺพุทฺเธ. ยทีติ ยทิวา. อถวาติ อตฺโถ. ตตฺถ ปจฺเจก-พุทฺเธติ กถิตํ โหติ. สาวเก จ. ปปญฺจสมติกฺกนฺเตติ สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺเจ. ติณฺณโสกปริทฺทเวติ อติกฺกนฺต-โสกปริทฺทเว. อิเม เทฺว อติกฺกนฺเตติ อตฺโถ. เอเตหิ ปูชารหตฺตํ ทสฺสิตํ. เตติ พุทฺธาทโย.[๓] ตาทิเสติ วุตฺตคหณวเสน [๔]. นิพฺพุเตติ ราคาทินิพฺพุติยา [๕]. นตฺถิ กุโตจิ ภวโต วา อารมฺมณโต วา เอเตสํ ภยนฺติ อกุโตภยา. เต อกุโตภเย. น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุนฺติ ปุญฺญํ คเณตุํ น สกฺกา กถนฺติ เจ. อิเมตฺตมปิ เกนจีติ อิมํ เอตฺตกํ อิมํ เอตฺตกนฺติ เกนจีติ. อปิสทฺโท อิธ สมฺพนฺธิตพฺโพ. เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน วา.

๑. เอตฺถนฺตเร เตติ ปทํ โยเชตพฺพํ. ๒. เอตฺถนฺตเร จสทฺโท โยเชตพฺโพ. ๓. สี. พุทฺธาทีนิ.
๔. เอตฺถนฺตเร ตาทิคุณยุตฺเตติ ปทํ โยเชตพฺพํ. ยถาวุตฺตคุณวเสน ตาทิคุณยุตฺเตติ วจนํ ยุตฺตตรํ.
๕. เอตฺถนฺตเร นิพฺพุเตติ ปทํ โยเชตพฺพํ.

ตตฺถ ปุคฺคเลนาติ เตน พฺรหฺมาทินา. มาเนนาติ ติวิเธน มาเนน ตีรเณน ธารเณน ปูรเณน วา. ตีรณํ นาม อิทํ เอตฺตกนฺติ นยโต ตีรณํ. ธารณนฺติ[1] ตุลาย ธารณํ. ปูรณํ นาม อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวเสน ปูรณํ. เกนจิ ปุคฺคเลน อิเมหิ ตีหิ มาเนหิ พุทฺธาทิเก ปูชยโต ปุญฺญํ วิปากวเสน คเณตุํ น สกฺกา ปริยนฺตรหิตโตติ. ทฺวีสุ ฐาเนสุ ปูชยโต กึ ทานํ ปธมํ ธรมาเน พุทฺธาที ปูชยโต น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตต. ปุน เต ตาทิเส กิเลสปรินิพฺพานนิมิตฺเตน ขนฺธปรินิพฺพาเนน นิพฺพุเตปิ ปูชยโต น สกฺกา สงฺขาตุนฺติ เภทา ยุชฺชนฺติ. เตน หิ วิมานวตฺถุมฺหิ[2]

ติฏฺฐนฺเต นิพฺพุเต จาปิ สเม จิตฺเต[3] สมํ ผลํ
เจโตปสาทเหตุมฺหิ[4] สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตินฺติ (วุตฺตํ).

เทสนาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปนฺโน อโหสีติ. โยชนิกํ กนกเจติยํ สตฺตาหมากาเสว อฏฺฐาสิ. มหนฺเตน[5] สมาคโม จาโหสิ. สตฺตาหํ เจติยํ นานปฺปการเรน ปูเชสส. ตโต ภินฺนลทฺธิกานํ ลทฺธิเภโท ชาโต. พุทฺธานุภาเวน ตํ เจติยํ สกฏฺฐานเมว คตํ. ตตฺเถว ตํขเณ มหนฺตํ ปาสาณเจติยํ อโหสิ. ตสฺมึ สมาคเม จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ.

๑. ธารณํ นาม. ๒. ขุ. วิมาน. ๒๖/๘๒. ๓. สี. สมํ จิตฺตํ. ๔. ขุ. วิมาน. เจโต-ปณิธิเหตู หิ. ๕. มหนฺโตติ ปทํ ภเวยฺย.

กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ.๑

พุทฺธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

จุทฺทสโม วคฺโค.

๑. สี. ม. ยุ. โปตฺถเกสุ อิทํ วตฺถุ อตฺถิ, สฺยามโปตฺถเก ปน นตฺถิ. "ปูชารเห ปูชยโตติ อิมาปิ คาถาโย สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกาเย ธมฺมปเท พุทฺธวคฺคสฺส ปริโยสาเน ทิสฺสนฺเตว. ตสฺมา อิมสฺมึ ๒๕๐๕ พุทฺธสเก ปุน มุทฺทนกาเล สพฺพปาริปูริยา อิทํ วตฺถุ อิธาเนตฺวา มุทฺทิตํ.

๑๕. สุขวคฺควณฺณนา

๑. ญาตกานํกลหวูปสมนวตฺถุ. (๑๕๗)

"สุสุขํ วตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สกฺเกสุ วิหรนฺโต กลหวูปสมนตฺถํ ญาตเก อารพฺภ กเถสิ.

สากิยา จ โกลิยา จ กิร กปิลวตฺถุนครสฺส จ โกลิยนครสฺส จ อนฺตเร โรหิณึ นาม นทึ เอเกเนว อาวรเณน พนฺธาเปตฺวา สสฺสานิ กาเรนฺติ. อถ เชฏฺฐมูลมาเส สสฺเสสุ มิลายนฺเตสุ อุภยนครวาสิกานํปิ กมฺมกรา สนฺนิปตึสุ. ตตฺถ โกลิยนครวาสิโน อาหํสุ "อิทํ อุทกํ อุภโต หริยมานํ เนว ตุมฺหากํ ปโหสฺสติ, น อมฺหากํ; อมฺหากํ ปน สสฺสํ เอกอุทเกเนว นิปฺผชฺชิสฺสติ, อิทํ อุทกํ อมฺหากํ เทถาติ. อิตเรปิ เอวมาหํสุ "ตุมฺเหสุ โกฏฺเฐ ปูเรตฺวา ฐิเตสุ มยํ รตฺตสุวณฺณํ นีลมณิกาฬมณิกหาปเณ จ คเหตฺวา ปจฺฉิปฺปสิพฺพกาทิหตฺถา น สกฺขิสฺสาม ตุมฺหากํ ฆรทฺวาเร วิจริตุ, อมฺหากํปิ สสฺสํ เอกอุทเกเนว นิปฺผชฺชิสฺสติ, อิทํ อุทกํ อมฺหากํ เทถาติ. "น มยํ ทสฺสามาติ. "มยํปิ น ทสฺสามาติ. เอวํ กถํ วฑฺเฒตฺวา เอโก อุฏฺฐาย เอกสฺส ปหารํ อทาสิ, โสปิ อญฺญสฺสาปีติ เอวํ อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา ราชกุลานํ ชาตึ ฆฏฺเฏตฺวา กลหํ วฑฺฒยึสุ. โกลิยกมฺมกรา วทนฺติ "ตุมฺเห

กปิลวตฺถุวาสิโน ทารเก คเหตฺวา คจฺฉถ,[๑] เย โสณสิคาลาทโย
วิย อตฺตโน ภคินีหิ สทฺธึ สํวาสํ วสึสุ; เอเตสํ หตฺถิโน จ
อสฺสา จ ผลกาวุธานิ จ อมฺหากํ กึ กริสฺสนฺตีติ. สากิยกมฺมกราปิ
วทนฺติ "ตุมฺเหทานิ กุฏฺฐิโน ทารเก คเหตฺวา คจฺฉถ,[๒] เย
อนาถา นิคฺคติกา ติรจฺฉานา วิย โกลรุกฺเข วสึสุ; เอเตสํ
หตฺถิโน จ อสฺสา จ ผลกาวุธานิ จ อมฺหากํ กึ กริสฺสนฺตีติ.
เต คนฺตฺวา ตสฺมึ กมฺเม นิยุตฺตานํ อมจฺจานํ กเถสส. อมจฺจา
ราชกุลานํ กเถสส. ตโต สากิยา "ภคินีหิ สทฺธึ สํวาสํ วสิตกานํ
ถามญฺจ พลญฺจ ทสฺเสสฺสามาติ ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมึสุ. โกลิยาปิ
"โกลรุกฺขวาสีนํ ถามญฺจ พลญฺจ ทสฺเสสฺสามาติ ยุทฺธสชฺชา
นิกฺขมึสุ. สตฺถาปิ ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต ญาตเก
ทิสฺวา "มยิ อคจฺฉนฺเต อิเม นสฺสิสฺสนฺติ, มยา คนฺตุํ วฏฺฏตีติ
จินฺเตตฺวา เอกโกว อากาเสน คนฺตฺวา โรหิณิยา นทิยา
มชฺเฌ อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิ. ญาตกา สตฺถารํ ทิสฺวา
อาวุธานิ ฉฑฺเฑตฺวา วนฺทึสุ. อถ เน สตฺถา อาห "กึ กลโห
นาเมโส มหาราชาติ. "น ชานาม ภนฺเตติ. "โกทานิ ชานิสฺสตีติ.
เต "อุปราชา ชานิสฺสติ, เสนาปติ ชานิสฺสตีติ อิมินา อุปาเยน
ยาว ทาสกมฺมกเร[๓] ปุจฺฉิตฺวา "ภนฺเต อุทกกลโหติ อาหํสุ.
"อุทกํ กึ อคฺฆติ มหาราชาติ. "อปฺปคฺฆํ ภนฺเตติ. "ขตฺติยา กึ
อคฺฆนฺติ มหาราชาติ. "ขตฺติยา นาม อนคฺฆา ภนฺเตติ. "ยุตฺตํ

๑-๒. อาคจฺฉถ. (?) ๓. ทาสกมฺมกเรหิ (?)

ปน ตุมฺหากํ อปฺปมตฺตกํ อุทกํ นิสฺสาย อนคฺเฆ ขตฺติเย นาเสตุนฺติ. เต ตุณฺหี อเหสุํ. อถ เต สตฺถา อามนฺเตตฺวา "กสฺมา มหาราช เอวรูปํ กโรถ, มยิ อสนฺเต อชฺช โลหิตนที ปวตฺติสฺสติ, อยุตฺตํ โว กตํ: ตุมฺเห ปญฺจหิ เวเรหิ สเวรา วิหรถ, อหํ อเวโร วิหรามิ; ตุมฺเห กิเลสาตุรา หุตฺวา วิหรถ, อหํ อนาตุโร วิหรามิ; ตุมฺเห กามคุณปริเยสเน อุสฺสุกา หุตฺวา วิหรถ, อหํ อนุสฺสุโก วิหรามีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"สุสุขํ วต ชีวาม เวริเนสุ อเวริโน,
เวริเนสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อเวริโน.
สุสุขํ วต ชีวาม อาตุเรสุ อนาตุรา,
อาตุเรสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนาตุรา.
สุสุขํ วต ชีวาม อุสฺสุเกสุ อนุสฺสุกา,
อุสฺสุเกสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนุสฺสุกาติ.

ตตฺถ "สุสุขนฺติ: สุฏฺฐุ สุขํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ "เย คิหิโน สนฺธิจฺเฉทาทิวเสน, ปพฺพชิตา วา ปน เวชฺชกมฺมาทิวเสน, ชีวิตวุตฺตึ อุปฺปาเทตฺวา `สุเขน ชีวามาติ วทนฺติ: เตหิ มยเมว สุสุขํ วต ชีวาม, เย มยํ ปญฺจหิ เวเรหิ เวริเนสุ มนุสฺเสสุ อเวริโน, กิเลสาตุเรสุ [มนุสฺเสสุ] นิกฺกิเลสตาย อนาตุรา, ปญฺจกามคุณปริเยสเน อุสฺสุเกสุ [มนุสฺเสสุ] ตาย ปริเยสนาย

อภาเวน อนุสฺสุกาติ. เสสํ อุตฺตานตฺถเมว.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ญาตกานํ กลหวูปสมนวตฺถุ.

๒. มารวตฺถุ. (๑๕๘)

"สุสุขํ วตาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา ปญฺจสาลายํ พฺราหฺมณคาเม วิหรนฺโต มารํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ สตฺถา ปญฺจสตานํ กุมาริกานํ โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตํ คามํ อุปนิสฺสาย วิหาสิ. ตาปิ กุมาริกาโย เอกสฺมึ นกฺขตฺตทิวเส นทึ คนฺตฺวา นหายิตฺวา อลงฺกตปฺปฏิยตฺตา คามาภิมุขิโย[๑] ปายึสุ. สตฺถาปิ ตํ คามํ ปวิสิตฺวา ปิณฺฑาย จริ. มาโร สกลคามวาสีนํ สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา,h ยถา สตฺถา กฏจฺฉุภิกฺขามตฺตํปิ น ลภติ, เอวํ กตฺวา ยถาโธเตน ปตฺเตน นิกฺขมนฺตํ สตฺถารํ คามทฺวาเร ฐตฺวา อาห "อปิ สมณ ปิณฺฑํ อลภิตฺถาติ. "กึ ปน ตฺวํ ปาปิม ตถา อกาสิ, ยถา อหํ ปิณฺฑํ น ลเภยฺยนฺติ. "เตนหิ ภนฺเต ปุน ปวิสถาติ. เอวํ กิรสฺส อโหสิ "สเจ ปุน ปวิสติ, สพฺเพสํ สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา อิมสฺส ปุรโต ปาณึ ปหริตฺวา หสนเกฬึ กริสฺสามีติ. ตสฺมึ ขเณ ตา กุมาริกาโย คามทฺวารํ ปตฺวา สตฺถารํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา

๑. คามาภิมุขินิโยติปิ ปาโฐ.

เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ. มาโรปิ สตฺถารํ อาห "อปิ ภนฺเต ปิณฺฑํ อลภมานา ชิฆจฺฉาทุกฺเขน ปีฬิตตฺถาติ. สตฺถา "อชฺช มยํ ปาปิม กิญฺจิ อลภิตฺวาปิ อาภสฺสรเทวโลเก พฺรหฺมาโน วิย ปีติสุเขเนว วีตินาเมสฺสามาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สุสุขํ วต ชีวาม, เยสนฺโน นตฺถิ กิญฺจนํ,
ปีติภกฺขา ภวิสฺสาม เทวา อาภสฺสรา ยถาติ.

ตตฺถ "เยสนฺโนติ: เยสํ อมฺหากํ ปลิพุทฺธนตฺเถน ราคาทีสุ กิญฺจเนสุ เอกํปิ กิญฺจนํ นตฺถิ. ปีติภกฺขาติ: ยถา อาภสฺสรา เทวา ปีติภกฺขา หุตฺวา[๑] วีตินาเมนฺติ, เอวํ มยํปิ ภวิสฺสามาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ ตา กุมาริกาโย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

มารวตฺถุ.

๑. อิโต ปรํ สี. ยุ. โปตฺถเกสุ ปีติสุเขเนวาติ ปทํ ทิสฺสติ.

๓. โกสลรญฺโญปราชยวตฺถุ. (๑๕๘)

"ชยํ เวรนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรญฺโญ ปราชยํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร กาสิกคามํ นิสฺสาย ภาคิเนยฺเยน อชาตสตฺตุนา สทฺธึ ยุชฺฌนฺโต เตน ตโย วาเร ปราชิโต ตติเย วาเร จินฺเตสิ "อหํ ขีรมุขํ ทารกํ ปราเชตุํ นาสกฺขึ, กึ เม ชีวิเตนาติ. โส อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิ. อถสฺส สา ปวตฺติ สกลนครํ ปตฺถริ. ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุํ "ภนฺเต ราชา กิร กาสิกคามกํ นิสฺสาย ตโย วาเร ปราชิโต, โส อิทานิ ปราชิตฺวา อาคโต `ขีรมุขํ ทารกํ ปราเชตุํ นาสกฺขึ, กึ เม ชีวิเตนาติ อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา มญฺจเก นิปนฺโนติ. สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา "ภิกฺขเว ชินนฺโตปิ เวรํ ปสวติ, ปราชิโต ปน ทุกฺขํ เสติเยวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ชยํ เวรํ ปสวติ, ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต,
อุปสนฺโต สุขํ เสติ หิตฺวา ชยปราชยนฺติ.

ตตฺถ "ชยนฺติ: ปรํ ชินนฺโต เวรํ ปฏิลภติ. ปราชิโตติ: ปเรน ปราชิโต "กทา นุ โข ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐึ ทฏฺฐุํ สกฺขิสฺสามีติ ทุกฺขํ เสติ สพฺพิริยาปเถสุ ทุกฺขเมว วิหรตีติ อตฺโถ. อุปสนฺโตติ: อพฺภนฺตเร อุปสนฺตราคาทิกฺกิเลโส ขีณาสโว

ชยญฺจ ปราชยญฺจ หิตฺวา สุขํ เสติ สพฺพิริยาปเถสุ สุขเมว วิหรตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

โกสลรญฺโญ ปราชยวตฺถุ.

๔. อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ. (๑๖๐)

"นตฺถิ ราคสโม อคฺคีติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ กุมาริกํ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺสา กิร มาตาปิตโร อาวาหํ กตฺวา มงฺคลทิวเส สตฺถารํ นิมนฺตยึสุ. สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา นิสีทิ. สาปิ โข วธุกา ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุทกปริสฺสาวนาทีนิ กโรนฺตี อปราปรํ สญฺจรติ. สามิโกปิสฺสา ตํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิ. ตสฺส ราควเสน โอโลเกนฺตสฺส อนฺโต กิเลโส สมุทาจรติ. โส อญฺญาณาภิภูโต เนว พุทฺธํ อุปฏฺฐหิ, น อสีติมหาเถเร; "หตฺถํ ปสาเรตฺวา ตํ [วธุกํ] คณฺหิสฺสามีติ ปน จิตฺตํ อกาสิ. สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา, ยถา ตํ [อิตฺถึ] น ปสฺสติ, เอวํ อกาสิ. โส ตํ อทิสฺวา สตฺถารํ โอโลเกตฺวา อฏฺฐาสิ. สตฺถา ตสฺส โอโลเกตฺวา จิตกาเล "กุมารก น หิ ราคคฺคินา สทิโส อคฺคิ นาม โทสกลินา สทิโส กลิ นาม ขนฺธปริหรณทุกฺเขน

สทิสํ ทุกฺขํ นาม อตฺถิ, นิพฺพานสุขสทิสํ สุขํปิ นตฺถิเยวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ, นตฺถิ โทสสโม กลิ,

นตฺถิ ขนฺธสมา ทุกฺขา, นตฺถิ สนฺติปรํ สุขนฺติ.

ตตฺถ "นตฺถิ ราคสโมติ: ธูมํ วา ชาลํ วา องฺคารํ วา อทสฺเสตฺวา อนฺโตเยว ฌาเปตฺวา ภสฺมมุฏฺฐึ กาตุํ สมตฺโถ ราเคน สโม อญฺโญ อคฺคิ นาม นตฺถิ. กลีติ. โทเสน สโม อปราโธปิ นตฺถิ. ขนฺธสมาติ: ขนฺเธหิ สมา. ยถา ปริหริยมานา ขนฺธา ทุกฺขา, เอวํ อญฺโญ ทุกฺโข[๑] นาม นตฺถิ. สนฺติปรํ สุขนฺติ: นิพฺพานโต อุตฺตรึ อญฺญํ สุขํปิ นตฺถิ. อญฺญํ หิ สุขํ สุขเมว, นิพฺพานํ ปน ปรมสุขนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน กุมาริกา จ กุมารโก จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ. ตสฺมึ ขเณ ภควา เตสํ อญฺญมญฺญํ ทสฺสนาการํ อกาสีติ.

อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ.

๑. สี. ม. ยุ. อญฺญํ ทุกฺขํ.

๕. อญฺญตรอุปาสกวตฺถุ. (๑๖๑)

"ชิฆจฺฉาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อาฬวิยํ วิหรนฺโต เอกํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ ทิวเส สตฺถา เชตวเน คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต อาฬวิยํ เอกํ ทุคฺคตมนุสฺสํ ทิสฺวา ตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ญตฺวา ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร อาฬวึ อคมาสิ. อาฬวีวาสิโน สตฺถารํ นิมนฺเตสสุ. โสปิ ทุคฺคตมนุสฺโส "สตฺถา อาคโตติ สุตฺวา "สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ โสสฺสามีติ มนํ อกาสิ. ตํทิวสเมว จสฺส เอโก โคโณ ปลายิ. โส "กึ นุ โข โคณํ ปริเยสิสฺสามิ อุทาหุ ธมฺมํ สุณามีติ จินฺเตตฺวา "โคณํ ปริเยสิตฺวา โคคณํ ปเวเสตฺวา ปจฺฉา ธมฺมํ โสสฺสามีติ ปาโตว เคหา นิกฺขมิ. อาฬวีวาสิโนปิ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ปริวิสิตฺวา อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหึสุ. สตฺถา "ยํ นิสฺสาย อหํ ตึสโยชนมคฺคํ อาคโต, โส โคณํ ปริเยสิตุํ อรญฺญํ ปวิฏฺโฐ; ตสฺมึ อาคเตเยว ธมฺมํ เทเสสฺสามีติ ตุณฺหี อโหสิ. โสปิ มนุสฺโส ทิวา โคณํ ทิสฺวา โคคเณ ปกฺขิปิตฺวา "สเจปิ อญฺญํ นตฺถิ, สตฺถุ วนฺทนมตฺตํปิ กริสฺสามีติ ชิฆจฺฉาย ปีฬิโตปิ เคหํ คมนาย มนํ อกตฺวา เวเคน สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. สตฺถา ตสฺส ฐิตกาเล ทานเวยฺยาวฏิกํ อาห "อตฺถิ กิญฺจิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส

อติริตฺตนฺติ. "ภนฺเต สพฺพํ อตฺถีติ. "เตนหิ อิมํ ปริวิสาติ. โส สตฺถารา วุตฺตฏฺฐาเนเยว นํ นิสีทาเปตฺวา ยาคุขาทนียโภชนีเยหิ สกฺกจฺจํ ปริวิสิ. โส ภุตฺตภตฺโต มุขํ วิกฺขาเลสิ. ฐเปตฺวา กิร อิมํ ฐานํ ตีสุ ปิฏเกสุ อญฺญตฺถ ตถาคตสฺส ภตฺตวิจารณํ นาม นตฺถิ: ตสฺส ปสฺสทฺธทรถสฺส จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิ. อถสฺส สตฺถา อนุปุพฺพีกถํ กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ. โส เทสนาวสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สตฺถาปิ อนุโมทนํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ. มหาชโน สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติ.

ภิกฺขู สตฺถารา สทฺธึ คจฺฉนฺตาเยว อุชฺฌายึสุ "ปสฺสถาวุโส สตฺถุ กมฺมํ, อญฺเญสุ ทิวเสสุ เอวรูปํ นตฺถิ, อชฺช ปเนกํ มนุสฺสํ นิสฺสาย ยาคุอาทีนิ วิจาเรตฺวา ทาเปสีติ. สตฺถา นิวตฺติตฺวา ฐิตโกว "กึ ภิกฺขเว กเถถาติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา "อาม ภิกฺขเว, `อหํ ตึสโยชนกนฺตารํ อาคจฺฉนฺโต ตสฺส อุปาสกสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา อาคโต, โส อติวิย ชิฆจฺฉิโต, ปาโตว อุฏฺฐาย๑ โคณํ ปริเยสนฺโต อรญฺเญ วิจริ, ชิฆจฺฉาทุกฺเขน ธมฺเม เทสิยมาเนปิ ปฏิวิชฺฌิตุํ น สกฺขิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา เอวํ อกาสึ; ภิกฺขเว ชิฆจฺฉาโรคสทิโส หิ โรโค นาม นตฺถีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา, สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา,
เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺติ.

๑. สี. ม. ยุ. ปฏฺฐาย.

ตตฺถ "ชิฆจฺฉา ปรมา โรคาติ: ยสฺมา อญฺโญ โรโค สกึ ติกิจฺฉิโต วินสฺสติ วา ตทงฺควเสน วา ปหียติ, ชิฆจฺฉา ปน นิจฺจกาลํ ติกิจฺฉิตพฺพาเยวาติ เสสโรคานํ อยํ ปรมา นาม. สงฺขาราติ: ปญฺจกฺขนฺธา. เอตํ ญตฺวาติ: "ชิฆจฺฉาย สโม โรโค นตฺถิ, ขนฺธปริหรณสมํ ทุกฺขํ นาม นตฺถีติ เอตมตฺถํ ยถาภูตํ ญตฺวา ปณฺฑิโต นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ. นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺติ: ตํ หิ สพฺพสุขานํ ปรมํ อุตฺตมํ สุขนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

อญฺญตรอุปาสกวตฺถุ.

๖. ปเสนทิโกสลวตฺถุ. (๑๖๒)

"อาโรคฺยปรมา ลาภาติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ราชานํ ปเสนทิโกสลํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย ราชา ตณฺฑุลโทณสฺส โอทนํ ตทุปิเยน[๑] สูปพฺยญฺชเนน ภุญฺชติ. โส เอกทิวสํ ภุตฺตปาตราโส ภตฺตสมฺมทํ อวิโนเทตฺวา ว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กิลนฺตรูโป อิโต จิโต จ สมฺปริวตฺตนฺโต นิทฺทาย อภิภุยฺยมาโนปิ อุชุกํ นิปชฺชิตุํ อสกฺโกนฺโต เอกมนฺตํ นิสีทิ. อถ นํ สตฺถา อาห "กึ มหาราช

๑. สี. ตทนุจฺฉวิเกน.

อวิสฺสมิตฺวา ว อาคโตสีติ. "อาม ภนฺเต, ภุตฺตกาลโต ปฏฺฐาย เม มหาทุกฺขํ โหตีติ. อถ นํ สตฺถา "มหาราช อติพหุโภชนํ เอวํ ทุกฺขํ โหตีติ วตฺวา

"มิทฺธี ยทา โหติ มหคฺฆโส จ
นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี,
มหาวราโหว นิวาปปุฏฺโจ
ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มนฺโทติ

อิมาย คาถาย โอวทิตฺวา "มหาราช โภชนํ นาม มตฺตาย ภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, มตฺตโภชิโน หิ สุขํ โหตีติ อุตฺตรึ โอวทนฺโต อิมํ คาถมาห

"มนุชสฺส สทา สตีมโต
มตฺตํ ชานโต ลทฺธโภชเน
ตนุกสฺส ภวนฺติ เวทนา
สณิกํ ชีรติ อายุ ปาลยนฺติ.

ราชา คาถํ อุคฺคณฺหิตุํ นาสกฺขิ, สมีเป ฐิตํ ปน ภาคิเนยฺยํ สุทสฺสนํ นาม "อิมํ คาถํ อุคฺคณฺห ตาตาติ อาห. โส ตํ คาถํ อุคฺคณฺหิตฺวา "กึ กโรมิ ภนฺเตติ สตฺถารํ ปุจฺฉิ. อถ นํ สตฺถา อาห "รญฺโญ ภุญฺชนฺตสฺส โอสานปิณฺฑกาเล อิมํ คาถํ วเทยฺยาสิ, ราชา อตฺถํ สลฺลกฺเขตฺวา ตํ ปิณฺฑํ ฉฑฺเฑสฺสติ, ตสฺมึ ปิณฺเฑ สิตฺถคณนาย รญฺโญ ภตฺตปจนกาเล ตตฺตเก

ตณฺฑุเล หราเปยฺยาสีติ.[๑] โส "สาธุ ภนฺเตติ สายํปิ ปาโตปิ รญฺโญ ภุญฺชนฺตสฺส โอสานปิณฺฑกาเล ตํ คาถํ อุทาหริตฺวา เตน ฉฑฺฑิตปิณฺเฑ สิตฺถคณนาย ตณฺฑุเล หาเรสิ. ราชาปิสฺส คาถํ สุตฺวา สหสฺสํ สหสฺสํ ทาเปสิ. โส อปเรน สมเยน นาฬิโกทนปรมตาย สณฺฐหิตฺวา สุขปฺปตฺโต ตนุสรีโร อโหสิ. อเถกทิวสํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห "ภนฺเต อิทานิ เม สุขํ ชาตํ, มิคํปิ อสฺสํปิ อนุพนฺธิตฺวา คณฺหนสมตฺโถ ชาโตมฺหิ, ปุพฺเพ เม ภาคิเนยฺเยน สทฺธึ ยุทฺธเมว โหติ; อิทานิ เม วชิรกุมารึ นาม ธีตรํ ภาคิเนยฺยสฺส ทตฺวา โส คาโม ตสฺสาเยว นหานมูลกํ กตฺวา ทินฺโน, เตน สทฺธึ วิคฺคโห วูปสนฺโต, อิมินาปิ เม การเณน สุขเมว ชาตํ, กุสราชสนฺตกํ มณิรตนํปิ โน เคเห ปุริมทิวเส นฏฺฐํ: ตํปิ อิทานิ หตฺถปฺปตฺตํ อาคตํ, อิมินาปิ เม การเณน สุขเมว ชาตํ, ตุมฺหากํ สาวเกหิ สทฺธึ วิสฺสาสํ อิจฺฉนฺเตน ญาติธีตาปิ โว เคเห กตา, อิมินาปิ เม การเณน สุขเมว ชาตนฺติ. สตฺถา "อาโรคฺยา นาม มหาราช ปรมา ลาภา, ยถาลทฺเธน สนฺตุฏฺฐิภาวสทิสํปิ ธนํ, วิสฺสาสสทิโส จ ญาติ นาม, นิพฺพานสทิสํ ปรมํ สุขํ นาม นตฺถีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อาโรคฺยปรมา ลาภา สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ
วิสฺสาสปรมา ญาตี นิพฺพานํ ปรมํ[๒] สุขนฺติ.

๑. สี. ม. ยุ. หเรยฺยาสิ. ๒. สี. ม. นิพฺพานปรมํ.

ตตฺถ อาโรคฺยปรมาติ: อาโรคภาวปรมา, โรคิโน หิ วิชฺชมานาปิ ลาภา อลาภาเยว, ตสฺมา อโรคสฺส สพฺพลาภา อาคตา ว โหนฺติ; เตน วุตฺตํ "อาโรคฺยปรมา ลาภาติ. สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนนฺติ: คิหิโน วา ปพฺพชิตสฺส วา ยํ อตฺตนา ลทฺธํ อตฺตโน สนฺตกํ เตเนว ตุสฺสนภาโว สนฺตุฏฺฐิ นาม, โส เสสธเนหิ ปรมํ ธนํ. วิสฺสาสปรมา ญาตีติ: มาตา วา โหตุ ปิตา วา, เยน สทฺธึ วิสฺสาโส นตฺถิ, โส อญฺญาตโก ว; เยน ปน สทฺธึ วิสฺสาโส อตฺถิ, โส อสมฺพทฺโธปิ ปรโม อุตฺตโม ญาติ; เตน วุตฺตํ "วิสฺสาสปรมา ญาตีติ. นิพฺพานสทิสํ ปน สุขํ นาม นตฺถิ, เตนาห "นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺติ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ปเสนทิโกสลวตฺถุ.

๗. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ. (๑๖๓)

"ปวิเวกรสนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลิยํ วิหรนฺโต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ[๑] อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถารา หิ "ภิกฺขเว อหํ อิโต จตูหิ มาเสหิ ปรินิพฺพายิสฺสามีติ วุตฺเต, สตฺถุ สนฺติเก สตฺต ภิกฺขุสตานิ สนฺตาสํ อาปชฺชึสุ. ขีณาสวานํ ธมฺมสํเวโค อุปฺปชฺชิ. ปุถุชฺชนา อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขึสุ. ภิกฺขู วคฺควคฺคา หุตฺวา "กึ นุ โข กริสฺสามาติ มนฺเตตฺวา วิจรนฺติ. อเถโก ติสฺสตฺเถโร นาม ภิกฺขุ "สตฺถา กิร จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ, อหญฺจมฺหิ อวีตราโค, สตฺถริ ธรมาเนเยว มยา อรหตฺตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตีติ จตูสุ อิริยาปเถสุ เอกโก ว วิหาสิ. ภิกฺขูนํ สนฺติเก คมนํ วา เยนเกนจิ สทฺธึ กถาสลฺลาโป วา นตฺถิ. อถ นํ ภิกฺขู อาหํสุ "อาวุโส ติสฺส กสฺมา เอวํ กโรสีติ. โส เตสํ กถํ น สุณาติ. เต ตํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจตฺวา "ภนฺเต ตุมฺเหสุ ติสฺสตฺเถรสฺส สิเนโห นตฺถีติ อาหํสุ. สตฺถา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา "กสฺมา ติสฺส เอวํ อกาสีติ ปุจฺฉิตฺวา, เตน อตฺตโน อธิปฺปาเย อาโรจิเต, `สาธุ ติสฺสาติ สาธุการํ ทตฺวา "ภิกฺขเว มยิ สิเนหา[๒] ติสฺสสทิสา ว โหนฺตุ; คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กโรนฺตาปิ เนว มํ ปูเชนฺติ, ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชมานาเยว ปน มํ ปูเชนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

๑. ติสฺสตฺเถรนฺติ ยุตฺตตรํ. ๒. สสิเนหาติ ยุตฺตตรํ.

"ปวิเวกรสํ ปิตฺวา รสํ อุปสมสฺส จ
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ธมฺมปีติรสํ ปิวนฺติ.

ตตฺถ "ปวิเวกรสนฺติ: ปวิเวกโต อุปฺปนฺนํ รสํ, เอกีภาวสุขนฺติ อตฺโถ. ปิตฺวาติ: ทุกฺขปริญฺญาทีนิ กโรนฺโต อารมฺมณโต สจฺฉิกิริยาวเสน ปิวิตฺวา. รสํ อุปสมสฺส จาติ: กิเลสูปสมสฺส นิพฺพานสฺส จ รสํ ปิวิตฺวา. นิทฺทโร โหตีติ: เตน อุภยรสปาเนน ขีณาสโว ภิกฺขุ อพฺภนฺตเร ราคทรถาทีนํ อภาเวน นิทฺทโร เจว นิปฺปาโป จ โหติ. รสํ ปิวนฺติ: นววิธโลกุตฺตรธมฺมวเสน อุปฺปนฺนํ ปีติรสํ ปิวนฺโตปิ นิทฺทโร เจว นิปฺปาโป จ โหตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ติสฺสตฺเถโร อรหตฺตํ ปาปุณิ. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

ติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

๘. สกฺกวตฺถุ. (๑๖๔)

"สาหุ ทสฺสนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวคามเก วิหรนฺโต สกฺกํ อารพฺภ กเถสิ.

ตถาคตสฺส หิ อายุสงฺขาเร วิสฺสฏฺเฐ โลหิตปฺปกฺขนฺทิกาพาธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา สกฺโก เทวราชา "มยา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา คิลานุปฏฺฐานํ กาตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา ติคาวุตปฺปมาณํ

อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา หตฺเถหิ ปาเท ปริมชฺชิ. อถ นํ สตฺถา อาห "โก เอโสติ. "อหํ ภนฺเต สกฺโกติ. "กสฺมา อาคโตสีติ. "ตุมฺเห คิลาเน อุปฏฺฐหิตุํ ภนฺเตติ. "สกฺก เทวานํ มนุสฺสคนฺโธ โยชนสตโต ปฏฺฐาย คเล พทฺธกุณปํ วิย โหติ, คจฺฉ ตฺวํ, อตฺถิ เม คิลานุปฏฺฐาโก ภิกฺขูติ. "ภนฺเต อหํปิ จตุราสีติโยชนสหสฺสมตฺถเก ฐิโต ตุมฺหากํ สีลคนฺธํ ฆายิตฺวา อาคโต, อหเมว อุปฏฺฐหิสฺสามีติ สตฺถุ สรีรวลญฺชนภาชนํ อญฺญสฺส หตฺเถนาปิ ผุสิตุํ อทตฺวา สีเสเยว ฐเปตฺวา นีหรนฺโต มุขสงฺโกจนมตฺตํปิ น อกาสิ, คนฺธภาชนํ ปริหรนฺโต วิย อโหสิ, เอวํ สตฺถารํ ปฏิชคฺคิตฺวา สตฺถุ ผาสุกกาเลเยว อคมาสิ. ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อโห สตฺถริ สกฺกสฺส สิเนโห, เอวรูปํ นาม ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปหาย มุขสงฺโกจนมตฺตํปิ อกตฺวา คนฺธภาชนํ นีหรนฺโต วิย สตฺถุ สรีรวลญฺชนภาชนํ สีเสน นีหรนฺโต อุปฏฺฐาน-มกาสีติ. สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา "กึ วเทถ ภิกฺขเวติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิทํ นาม ภนฺเตติ วุตฺเต, "อนจฺฉริยํ ภิกฺขเว เอตํ, ยํ สกฺโก เทวราชา มยิ สิเนหํ กโรติ; อยํ หิ สกฺโก เทวราชา มํ นิสฺสาย ชรสกฺกภาวํ วิชหิตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา โสตาปนฺโน หุตฺวา ตรุณสกฺกภาวํ ปตฺโต; อหํ หิสฺส มรณภยตชฺชิตสฺส ปญฺจสิขคนฺธพฺพเทวปุตฺตํ ปุรโต กตฺวา อาคตกาเล อินฺทสาลคุหายํ เทวปริสาย มชฺเฌ นิสินฺนสฺส

"ปุจฺฉ วาสว มํ ปญฺหํ, ยงฺกิญฺจิ มนสิจฺฉสิ,
ตสฺส ตสฺเสว ปญฺหสฺส อหํ อนฺตํ กโรมิ เตติ[๑]

วตฺวา ตสฺส กงฺขํ วิโนเทนฺโต ธมฺมํ เทเสสึ, เทสนาวสาเน จุทฺทสนฺนํ ปาณโกฏีนํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, สกฺโกปิ ยถานิสินฺโนว โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา ตรุณสกฺโก ชาโต; เอวมสฺสาหํ พหูปกาโร, ตสฺส มยิ สิเนโห นาม อนจฺฉริโย; ภิกฺขเว อริยานํ หิ ทสฺสนํปิป สุขํ, เตหิ สทฺธึ เอกฏฺฐาเน สนฺนิวาโสปิ สุโข, พาเลหิ ปน สพฺพเมตํ ทุกฺขนฺติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"สาหุ ทสฺสนมริยานํ สนฺนิวาโส สทา สุโข,
อทสฺสเนน พาลานํ นิจฺจเมว สุขี สิยา,
พาลสงฺคตจารี หิ ทีฆมทฺธาน โสจติ,
ทุกฺโข พาเลหิ สํวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา.
ธีโร จ สุขสํวาโส ญาตีนํว สมาคโม,
[ตสฺมา หิ]
ธีรญฺจ ปญฺญญฺจ พหุสฺสุตญฺจ
โธรยฺหสีลํ วตวนฺตมริยํ
ตํ ตาทิสํ สปฺปุริสํ สุเมธํ
ภเชถ นกฺขตฺตปถํว จนฺทิมาติ.

ตตฺถ "สาหูติ: สาธุ สุนฺทรํ ภทฺทกํ. สนฺนิวาโสติ: น เกวลํ เตสํ ทสฺสนเมว, เตหิ ปน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน นิสีทนาทิภาโวปิ เตสํ

๑. ที. มหา. ๑๐/๓๑๐.

วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กาตุํ ลภนภาโวปิ สาธุเยว. พาลสงฺคตจารี หีติ: โย หิ พาเลน สหจารี. ทีฆมทฺธานนฺติ: โส พาลสหาเยน "เอหิ, สนฺธิจฺเฉทาทีนิ กโรมาติ วุจฺจมาโน เตน สทฺธึ เอกจฺฉนฺโท หุตฺวา ตานิ กโรนฺโต หตฺถจฺเฉทาทีนิ ปตฺวา ทีฆมทฺธานํ โสจติ. สพฺพทาติ: ยถา อสิหตฺเถน วา อมิตฺเตน อาสีวิสาทีหิ วา สทฺธึ เอกโต วาโส นาม นิจฺจํ ทุกฺโข, ตเถว พาเลหิ สทฺธินฺติ อตฺโถ. ธีโร จ สุขสํวาโสติ: เอตฺถ สุโข สํวาโส เอเตนาติ สุขสํวาโส, ปณฺฑิเตน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน วาโส สุโขติ อตฺโถ. กถํ? ญาตีนํว สมาคโมติ: ยถา ปิยญาตีนํ สมาคโม สุโข; เอวํ สุโข. ตสฺมาติ: ยสฺมา พาเลน สทฺธึ สํวาโส ทุกฺโข, ปณฺฑิเตน สทฺธึ สุโข; ตสฺมา หิ ธิติสมฺปนฺนํ ธีรญฺจ โลกิยโลกุตฺตรปฺปญฺญาสมฺปนฺนํ ปญฺญญฺจ อาคมาธิคม-สมฺปนฺนํ พหุสฺสุตญฺจ อรหตฺตปาปนสงฺขาตาย ธุรวหนสีลตาย โธรยฺห-สีลํ สีลวเตน เจว ธูตงฺควเตน จ วตวนฺตํ กิเลเสหิ อารกตาย อริยํ ตํ ตถารูปํ สปฺปุริสํ โสภนปญฺญํ, ยถา นิมฺมลํ นกฺขตฺตปถสงฺขาตํ อากาสํ จนฺทิมา ภชติ; เอวํ ภเชถ ปยิรุปาเสถาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

สกฺกวตฺถุ.

สุขวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ปณฺณรสโม วคฺโค.

๑๖. ปิยวคฺควณฺณนา

๑. ตโยปพฺพชิตวตฺถุ. (๑๖๕)

"อโยเค ยุญฺชมตฺตานนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ. สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ตโย ปพฺพชิเต อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยํ กิร เอกสฺมึ กุเล มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโกว อโหสิ ปิโย มนาโป. โส เอกทิวสํ เคเห นิมนฺติตานํ ภิกฺขูนํ อนุโมทนํ กโรนฺตานํ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา มาตาปิตโร ปพฺพชฺชํ ยาจิ. เต นานุชานึสุ. อถสฺส เอตทโหสิ "อหํ มาตาปิตูนํ อปสฺสนฺตานํเยว พหิ คนฺตฺวา ปพฺพชิสฺสามีติ. อถสฺส ปิตา พหิ นิกฺขมนฺโต "อิมํ รกฺเขยฺยาสีติ มาตรํ ปฏิจฺฉาเปสิ, มาตา พหิ นิกฺขมนฺตี ปิตรํ ปฏิจฺฉาเปสิ. อถสฺเสกทิวสํ ปิตริ พหิ คเต มาตา "ปุตฺตํ รกฺขิสฺสามีติ เอกํ ทฺวารพาหํ นิสฺสาย เอกํ ปาเทหิ อุปฺปีเฬตฺวา ฉมายํ นิสินฺนา สุตฺตํ กนฺตติ. โส "อิมํ วญฺเจตฺวา คมิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา "อมฺม โถกํ ตาว อเปหิ, สรีรวลญฺชํ กริสฺสามีติ วตฺวา ตาย ปาเท สมฺมิญฺชิเต, นิกฺขมิตฺวา เวเคน วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา "ปพฺพาเชถ มํ ภนฺเตติ ยาจิตฺวา เตสํ สนฺติเก ปพฺพชิ. อถสฺส ปิตา อาคนฺตฺวา มาตรํ ปุจฺฉิ "กหํ เม ปุตฺโตติ. "สามิ อิทานิ อิมสฺมึ ปเทเส

อโหสีติ. โส "กหํ นุ โข เม ปุตฺโตติ โอโลเกนฺโต ตํ อทิสฺวา "วิหารํ คโต ภวิสฺสตีติ วิหารํ คนฺตฺวา ปุตฺตํ ปพฺพชิตํ ทิสฺวา กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา "ตาต กึ มํ นาเสสีติ วตฺวา "มม ปุตฺเต ปพฺพชิเต อหํ อิทานิ เคเห กึ กริสฺสามีติ สยํปิ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ปพฺพชิ. อถสฺส มาตา "กึ นุ โข เม ปุตฺโต จ ปติ จ จิรายนฺติ, กจฺจิ วิหารํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตาติ เต โอโลเกนฺตี วิหารํ คนฺตฺวา อุโภปิ ปพฺพชิเต ทิสฺวา "อิเมสํ ปพฺพชิตกาเล มม เคเหน โก อตฺโถติ สยํปิ ภิกฺขุนูปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิ. เต ปพฺพชิตฺวาปิ วินา ภวิตุํ น สกฺโกนฺติ, วิหาเรปิ ภิกฺขุนูปสฺสเยปิ เอกโต ว นิสีทิตฺวา สลฺลปนฺตา ทิวสํ วีตินาเมนฺติ. เตน ภิกฺขูปิ ภิกฺขุนิโยปิ อุพฺพาฬฺหา โหนฺติ. อเถกทิวสํ ภิกฺขู เนสํ กิริยํ สตฺถุ อาโรเจสุ. สตฺถา เต ปกฺโกสาเปตฺวา "สจฺจํ กิร ตุมฺเห เอวํ กโรถาติ ปุจฺฉิตฺวา, "สจฺจนฺติ วุตฺเต, "กสฺมา เอวํ กโรถ? น หิ เอส ปพฺพชิตานํ โยโคติ. "ภนฺเต วินา ภวิตุํ น สกฺโกมาติ. "ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย เอวํ กรณํ นาม น ยุตฺตํ, ปิยานํ หิ อทสฺสนํ อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนํ ทุกฺขเมว; ตสฺมา สตฺเตสุ เจว สงฺขาเรสุ จ กญฺจิ ปิยํ วา อปฺปิยํ วา กาตุํ น วฏฺฏตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"อโยเค ยุญฺชมตฺตานํ โยคสฺมิญฺจ อโยชยํ
อตฺถํ หิตฺวา ปิยคฺคาหี ปิเหตตฺตานุโยคินํ

มา ปิเยหิ สมาคญฺฉิ   อปฺปิเยหิ กุทาจนํ,

ปิยานํ อทสฺสนํ ทุกฺขํ   อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนํ;

ตสฺมา ปิยํ น กยิราถ,   ปิยาปาโย หิ ปาปโก,

คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺติ, เยสํ นตฺถิ ปิยาปิยนฺติ.

ตตฺถ "อโยเคติ: อยุญฺชิตพฺเพ อโยนิโสมนสิกาเร. เวสิยาโคจราทิเภทสฺส หิ ฉพฺพิธสฺส อโคจรสฺส เสวนํ อิธ อโยนิโสมนสิกาโร นาม, ตสฺมึ อโยนิโสมนสิกาเร อตฺตานํ ยุญฺชนฺโตติ อตฺโถ. โยคสฺมินฺติ: ตพฺพิปริเต จ โยนิโสมนสิกาเร อยุญฺชนฺโต. อตฺถํ หิตฺวาติ: ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย อธิสีลาทิสิกฺขาตฺตยํ อตฺโถ นาม, ตํ อตฺถํ หิตฺวา. ปิยคฺคาหีติ: ปญฺจกามคุณสงฺขาตํ ปิยเมว คณฺหนฺโต. ปิเหตตฺตานุโยคินนฺติ: ตาย ปฏิปตฺติยา สาสนโต จุโต คิหิภาวํ ปตฺวา ปจฺฉา, เย อตฺตานุโยคํ อนุยุญฺชนฺตา สีลาทีนิ สมฺปาเทตฺวา เทวมนุสฺสานํ สนฺติกา สกฺการํ ลภนฺติ, เตสํ ปิเหติ "อโห วตาหํปิ เอวรูโป อสฺสนฺติ อิจฺฉตีติ อตฺโถ. มา ปิเยหีติ: ปิเยหิ สตฺเตหิ วา สงฺขาเรหิ วา กุทาจนํ เอกกฺขณํปิ น สมาคจฺเฉยฺย, ตถา อปฺปิเยหิ. กึการณา? ปิยานํ หิ วิโยควเสน อทสฺสนํ อปฺปิยานญฺจ อุปสงฺกมนวเสน ทสฺสนํ ทุกฺขํ. ตสฺมาติ: ยสฺมา อิทํ อุภยํปิ ทุกฺขํ, ตสฺมา กญฺจิ สตฺตํ วา สงฺขารํ วา ปิยํ นาม น กเรยฺย. ปิยาปาโยติ: ปิเยหิ อปาโย วิโยโค. ปาปโกติ: ลามโก. คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺตีติ: เยสํ ปิยํ นตฺถิ, เตสํ อภิชฺฌา กายคนฺโถ ปหียติ; เยสํ อปฺปิยํ นตฺถิ,

เตสํ พฺยาปาโท กายคนฺโถ ปหียติ; เตสุ ปน ทฺวีสุ ปหีเนสุ เสสคนฺถาปิ ปหีนา นาม โหนฺติ; ตสฺมา ปิยํ วา อปฺปิยํ วา น กาตพฺพนฺติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ. เต ปน ตโย ชนา "มยํ วินา ภวิตุํ น สกฺโกมาติ วิพฺภมิตฺวา เคหเมว อคมํสูติ.

ตโยปพฺพชิตวตฺถุ.

๒. อญฺญตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ. (๑๖๖)

"ปิยโต ชายเตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิ.

โส หิ อตฺตโน ปุตฺเต กาลกเต ปุตฺตโสกาภิภูโต อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ. ปุตฺตโสกํ สนฺธาเรตุํ น สกฺโกติ. สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต ตสฺส โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต เอกํ ปจฺฉาสมณํ คเหตฺวา ตสฺส เคหทฺวารํ อคมาสิ. โส สตฺถุ อาคตภาวํ สุตฺวา "มยา สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กาตุกาโม ภวิสฺสตีติ สตฺถารํ เคหํ ปเวเสตฺวา เคหมชฺเฌ อาสนํ ปญฺญเปตฺวา สตฺถริ นิสินฺเน อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. อถ นํ สตฺถา "กึ นุ โข อุปาสก ทุกฺขิโตสีติ ปุจฺฉิตฺวา,

เตน ปุตฺตวิโยคทุกฺเข อาโรจิเต "อุปาสก มา จินฺตยิ, อิทํ มรณํ นาม น เอกสฺมึ ฐาเน, น จ เอกสฺเสว โหติ; ยาวตา ปน ภวปฺปวตฺติ[๑] นาม อตฺถิ, สพฺพสตฺตานํ มรณํ โหติเยว; เอกสงฺขาโรปิ นิจฺโจ นาม นตฺถิ; ตสฺมา `มรณธมฺมํ มตํ, ภิชฺชนธมฺมํ ภินฺนนฺติ โยนิโส ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ, น โสจิตพฺพํ; โปราณกปณฺฑิตา หิ ปิยปุตฺตสฺส มตกาเล `มรณธมฺมํ มตํ, ภิชฺชนธมฺมํ ภินฺนนฺติ โสกํ อกตฺวา มรณสฺสติเมว ภาวยึสูติ วตฺวา "ภนฺเต เก ปณฺฑิตา เอวํ อกํสุ; กทา จ อกํสุ; อาจิกฺขถ เมติ ยาจิโต ตสฺสตฺถสฺส ปกาสนตฺถํ อตีตํ อาหริตฺวาh

"อุรโคว ตจํ ชิณฺณํ หิตฺวา คจฺฉติ สนฺตนน,
เอวํ สรีเร นิพฺโภเค เปเต กาลกเต สติ,
ฑยฺหมาโน น ชานาติ ญาตีนํ ปริเทวิตํ,
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตีติ

อิมํ ปญฺจกนิปาเต อุรคชาตกํ[๒] วิตฺถาเรตฺวา "เอวํ ปุพฺเพ ปณฺฑิตา ปิยปุตฺเต กาลกเต, ยถา เอตรหิ ตฺวํ กมฺมนฺเต วิสฺสชฺเชตฺวา นิราหาโร โรทนฺโต วิจรสิ, ตถา อวิจริตฺวา มรณสฺสติภาวนาวเสน โสกํ อกตฺวา อาหารํ ปริภุญฺชึสุ กมฺมนฺตญฺจ อธิฏฺฐหึสุ; ตสฺมา `ปิยปุตฺโต เม กาลกโตติ มา จินฺตยิ, อุปฺปชฺชมาโน หิ โสโก วา ภยํ วา ปิยเมว นิสฺสาย อุปฺปชฺชตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

๑. สี. ม. ยุ. ภวุปฺปตฺติ.
๒. ขุ. ชา. ปญฺจ. ๒๗/๑๖๗. ตทฏฺฐกถา. ๔/๔๓๐.

"ปิยโต ชายเต โสโก, ปิยโต ชายเต ภยํ,
ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺติ.

ตตฺถ "ปิยโตติ: วฏฺฏมูลโก หิ โสโก วา ภยํ วา อุปฺปชฺชมานํ ปิยเมว สตฺตํ วา สงฺขารํ วา นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ, ตโต ปน วิปฺปมุตฺตสฺส อุภยํเปตํ นตฺถีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตานํ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อญฺญตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ.

๓. วิสาขาอุปาสิกาวตฺถุ. (๑๖๗)

"เปมโต ชายเตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต วิสาขํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิ.

สา กิร ปุตฺตสฺส ธีตรํ สุทตฺตึ นาม กุมาริกํ อตฺตโน ฐาเน ฐเปตฺวา เคเห ภิกฺขุสงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาเรสิ. สา อปเรน สมเยน กาลมกาสิ. สา ตสฺสา สรีรนิกฺเขปํ กาเรตฺวา โสกํ สนฺธาเรตุํ อสกฺโกนฺตี ทุกฺขินี ทุมฺมนา[๑] สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. อถ นํ สตฺถา "กึ นุ โข ตฺวํ วิสาเข ทุกฺขินี ทุมฺมนา อสฺสุมุขา โรทมานา นิสินฺนาสีติ

๑. อิโต ปรํ สีหลโปตฺถเก `อสฺสุมุขา รุทมานาติ ทิสฺสติ.

อาห. สา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา "ปิยา เม ภนฺเต สา กุมาริกา วตฺตสมฺปนฺนา, อิทานิ ตถารูปี น ปสฺสามีติ อาห. "กิตฺตกา ปน วิสาเข สาวตฺถิยํ มนุสฺสาติ. "ภนฺเต ตุมฺเหหิเยว เม กถิตํ `สาวตฺถิยํ สตฺต ชนโกฏิโยติ. "สเจ ปนายํ เอตฺตโก ชโน ตว นตฺตาย๑ สทิโส ภเวยฺย, อิจฺเฉยฺยาสิ นนฺติ. "อาม ภนฺเตติ. "กตี ปน ชนา สาวตฺถิยํ เทวสิกํ กาลํ กโรนฺตีติ. "พหู ภนฺเตติ. "นนุ เอวํ สนฺเต ตว โสจนกาโล น ภเวยฺย, รตฺตินฺทิวํ โรทนฺตีเยว วิจเรยฺยาสีติ. "โหตุ ภนฺเต, ญาตํ มยาติ. อถ นํ สตฺถา "เตนหิ มา โสจิ, โสโก วา ภยํ วา เปมโต ชายตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"เปมโต ชายเต โสโก, เปมโต ชายเต ภยํ;
เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺติ.

ตตฺถ "เปมโตติ: ปุตฺตธีตาทีสุ กตํ เปมเมว นิสฺสายาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

วิสาขาอุปาสิกาวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. ทตฺตาย.

๔. ลิจฺฉวิวตฺถุ. (๑๖๘)

"รติยา ชายเตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวสาลึ นิสฺสาย กูฏาคารสาลายํ วิหรนฺโต ลิจฺฉวี อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร เอกสฺมึ ฉณทิวเส อญฺญมญฺญํ อสทิเสหิ อลงฺกาเรหิ อลงฺกตา อุยฺยานคมนตฺถาย นครา นิกฺขมึสุ. สตฺถา ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต เต ทิสฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ "ปสฺสถ ภิกฺขเว ลิจฺฉวิโน, เยหิ เทวา ตาวตึสา น ทิฏฺฐปุพฺพา, เต อิเม โอโลเกนฺตูติ วตฺวา นครํ ปาวิสิ. เตปิ อุยฺยานํ คจฺฉนฺตา เอกํ นครโสภินึ อิตฺถึ อาทาย คนฺตฺวา ตํ นิสฺสาย อิสฺสาภิภูตา อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา โลหิตํ นทึ วิย ปวตฺตยึสุ. อถ เน มญฺเจหิ อาทาย อุกฺขิปิตฺวา อาคมึสุ. สตฺถาปิ กตภตฺตกิจฺโจ นครา นิกฺขมิ. ภิกฺขู ลิจฺฉวิโน ตถา นียมาเน ทิสฺวา สตฺถารํ อาหํสุ "ภนฺเต ลิจฺฉวิราชาโน ปาโตว อลงฺกตปฺปฏิยตฺตา เทวา วิย นครา นิกฺขมิตฺวา อิทานิ เอกํ อิตฺถึ นิสฺสาย อิมํ พฺยสนํ ปตฺตาติ. สตฺถา "ภิกฺขเว โสโก วา ภยํ วา อุปฺปชฺชมานํ รตึ นิสฺสาย อุปฺปชฺชติเยวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"รติยา ชายเต โสโก, รติยา ชายเต ภยํ;
รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺติ.

ตตฺถ "รติยาติ: ปญฺจกามคุณรติโต, ตํ นิสฺสายาติ อตฺโถ. เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ลิจฺฉวิวตฺถุ.

๕. อนิตฺถิคนฺธกุมารวตฺถุ. (๑๖๘)

"กามโต ชายเตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนิตฺถิคนฺธกุมารํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร พฺรหฺมโลกา จุตสตฺโต สาวตฺถิยํ มหาโภคกุเล นิพฺพตฺโต ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย อิตฺถีสมีปํ อุปคนฺตุํ น อิจฺฉติ, อิตฺถิยา คยฺหมาโน โรทติ, วตฺถจุมฺพิตเกน[๑] นํ คเหตฺวา ถญฺญํ ปาเยติ. โส วยปฺปตฺโต มาตาปิตูหิ "ตาต อาวาหนฺเต กริสฺสามาติ วุตฺเต, "น เม อิตฺถิยา อตฺโถติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน ปญฺจสเต สุวณฺณกาเร ปกฺโกสาเปตฺวา รตฺตสุวณฺณสฺส นิกฺขสหสฺสํ ทาเปตฺวา อติวิย ปาสาทิกํ ฆนโกฏฺฏิมํ อิตฺถีรูปํ กาเรตฺวา, ปุน มาตาปิตูหิ "ตาต ตยิ อาวาหํ อกโรนฺเต กุลวํโส นปฺปติฏฺฐหิสฺสติ, กุมาริกนฺเต อาเนสฺสามาติ วุตฺเต, "เตนหิ สเจ เม เอวรูปึ กุมาริกํ อาเนสฺสถ, กริสฺสามิ โว วจนนฺติ ตํ สุวณฺณรูปกํ ทสฺเสสิ. อถสฺส มาตาปิตโร อภิญฺญาเต พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา "อมฺหากํ ปุตฺโต มหาปุญฺโญ, อวสฺสํ อิมินา สทฺธึ กตปุญฺญา กุมาริกา ภวิสฺสติ; คจฺฉถ, อิมํ สุวณฺณรูปกํ คเหตฺวา เอวรูปํ กุมาริกํ อาหรถาติ ปหิณึสุ. เต "สาธูติ จาริกํ จรนฺตา มทฺทรฏฺเฐ สาคลนครํ คตา.

ตสฺมึ จ นคเร เอกา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา อภิรูปา กุมาริกา อโหสิ. ตํ มาตาปิตโร สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส อุปริมตเล

๑. สี. ม. ยุ. วตฺถจุมฺพฏเกน.

วาเสสส. เตปิ โข พฺราหฺมณา "สเจ อิธ เอวรูปา กุมาริกา ภวิสฺสติ, อิมํ ทิสฺวา `อยํ อสุกกุลสฺส ธีตา วิย อภิรูปาติ วกฺขนฺตีติ ตํ สุวณฺณรูปกํ ติตฺถมคฺเค ฐเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. อถสฺสา กุมาริกาย ธาตี ตํ กุมาริกํ นหาเปตฺวา สยํปิ นหายิตุกามา หุตฺวา ติตฺถํ[๑] อาคตา ตํ รูปกํ ทิสฺวา "ธีตา เมติ สญฺญาย "อโห ทุพฺพินีตาสิ, อิทาเนวาหํ ตํ นหาเปตฺวา นิกฺขนฺตา, ตฺวํ มยา ปุเรตรํ อิธาคตาสีติ หตฺเถน ปหริตฺวา ถทฺธภาวญฺเจว นิพฺพิการญฺจ ญตฺวา "อยํ มม ธีตาติ สญฺญํ อกาสึ, กินฺนาเมตนฺติ อาห. อถ นํ เต พฺราหฺมณา "เอวรูปา เต อมฺม ธีตาติ ปุจฺฉึสุ. "อยํ มม ธีตุ สนฺติเก กึ อคฺฆตีติ. "เตนหิ เต ธีตรํ อมฺหากํ ทสฺเสหีติ. สา เตหิ สทฺธึ เคหํ คนฺตฺวา สามิกานํ อาโรเจสิ. เต พฺราหฺมเณหิ สทฺธึ กตปฺปฏิสมฺโมทนา ธีตรํ โอตาเรตฺวา เหฏฺฐาปาสาเท สุวณฺณรูปกสฺส สนฺติเก ฐเปสส. สุวณฺณรูปกํ นิปฺปภํ อโหสิ. พฺราหฺมณา ตํ เตสํ ทตฺวา กุมาริกํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา คนฺตฺวา อนิตฺถิคนฺธกุมารสฺส มาตาปิตูนํ อาโรจยึสุ. เต ตุฏฺฐมานสา "คจฺฉถ, ตํ สีฆํ อาเนถาติ มหนฺเตน สกฺกาเรน ปหิณึสุ. กุมาโรปิ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา "กาญฺจนรูปกโตปิ กิร อภิรูปตรา ทาริกา อตฺถีติ สวนวเสน สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา "สีฆํ อาเนถาติ อาห. สาปิ โข ยานํ อาโรเปตฺวา อานียมานา อติสุขุมาลตาย ยานานุฆาเตน สมุปฺปาทิตวาตโรคา อนฺตรามคฺเคเยว

๑. สี. ยุ. ตตฺถ.

กาลมกาสิ. กุมาโรปิ "อาคตาติ นิรนฺตรํ ปุจฺฉติ. ตสฺส อติสิเนเหน ปุจฺฉนฺตสฺส สหสาว อนาโรเจตฺวา กติปาหํ วิกฺเขปํ กตฺวา ตมตฺถํ อาโรจยึสุ. โส "ตถารูปาย นาม อิตฺถิยา สทฺธึ สมาคมํ นาลตฺถนฺติ อุปฺปนฺนโทมนสฺโส ปพฺพเตน วิย โสกทุกฺเขน อชฺโฌตฺถโฏ อโหสิ. สตฺถา ตสฺส อุปฺนิสฺสยํ ทิสฺวา ปิณฺฑาย จรนฺโต ตํ เคหทฺวารํ อคมาสิ. อถสฺส มาตาปิตโร สตฺถารํ อนฺโตเคหํ ปเวเสตฺวา สกฺกจฺจํ ปริวิสึสุ. สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน "กหํ อนิตฺถิคนฺธกุมาโรติ ปุจฺฉิ. "เอส ภนฺเต อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา อนฺโตคพฺเภ นิปนฺโนติ. "ปกฺโกสถ นนฺติ. โส อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา, สตฺถารา "กึ นุ โข เต กุมาร พลวโสโก อุปฺปนฺโนติ วุตฺเต, "อาม ภนฺเต, `เอวรูปา นาม อิตฺถี อนฺตรามคฺเค กาลกตาติ สุตฺวา พลวโสโก เม อุปฺปนฺโน, ภตฺตํปิ เม นจฺฉาเทตีติ อาห. อถ นํ สตฺถา อาห "ชานาสิ ปน ตฺวํ กุมาร `กินฺเต นิสฺสาย โสโก อุปฺปนฺโนติ. "น ชานามิ ภนฺเตติ. "กามํ นิสฺสาย เต กุมาร พลวโสโก อุปฺปนฺโน, โสโก วา หิ ภยํ วา กามํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"กามโต ชายเต โสโก, กามโต ชายเต ภยํ;
กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺติ.

ตตฺถ "กามโตติ: วตฺถุกามกฺกิเลสกามโต, ทุพฺพิธํเปตํ กามํ นิสฺสาย ชายตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน อนิตฺถิคนฺธกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ.

อนิตฺถิคนฺธกุมารวตฺถุ.

๖. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ. (๑๗๐)

"ตณฺหาย ชายเตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร มิจฺฉาทิฏฺฐิโก เอกทิวสํ นทีตีรํ คนฺตฺวา เขตฺตํ โสเธติ. สตฺถา ตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิ. โส สตฺถารํ ทิสฺวาปิ สามีจิกมฺมํ อกตฺวาว ตุณฺหี อโหสิ. อถ นํ สตฺถา ปุเรตรํ อาลปิตฺวา "พฺราหฺมณ กึ กโรสีติ อาห. "เขตฺตํ โภ โคตม โสเธมีติ. สตฺถา เอตฺตกเมว วตฺวา คโต, ปุนทิวเสปิ ตสฺส เขตฺตํ กสิตุํ อาคตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "พฺราหฺมณ กึ กโรสีติ ปุจฺฉิตฺวา "เขตฺตํ กสามิ โภ โคตมาติ สุตฺวา ปกฺกามิ, ปุนทิวสาทีสุปิ ตเถว คนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา "โภ โคตม เขตฺตํ วปามิ นิทฺเทมิ รกฺขามีติ สุตฺวา ปกฺกามิ. อถ นํ เอกทิวสํ พฺราหฺมโณ อาห "โภ โคตม ตฺวํ เขตฺตํ โสธนทิวสโต ปฏฺฐาย อาคโต, สเจ เม สสฺสํ สมฺปชฺชิสฺสติ, ตุยฺหํปิ สํวิภาคํ กริสฺสามิ, ตุยฺหํ อทตฺวา สยํ น ขาทิสฺสามิ; อิโตทานิ ปฏฺฐาย ตฺวํ มม สหาโยติ. อถสฺส อปเรน สมเยน สสฺสํ สมฺปชฺชิ. ตสฺส "สมฺปนฺนํ เม สสฺสํ, เสฺวทานิ ลายาเปสฺสามีติ ลายนตฺถํ กตสพฺพกิจฺจสฺส รตฺตึ มหาเมโฆ วสฺสิตฺวา สพฺพํ สสฺสํ หริ. เขตฺตํ ตจฺเฉตฺวา ฐปิตสทิสํ อโหสิ. สตฺถา ปน ปฐมทิวสํเยว "ตํ สสฺสํ น สมฺปชฺชิสฺสตีติ อญฺญาสิ.

พฺราหฺมโณ ปาโตว "เขตฺตํ โอโลเกสฺสามีติ คโต ตุจฺฉํ เขตฺตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนพลวโสโก จินฺเตสิ "สมโณ โคตโม มม เขตฺตํ โสธนกาลโต ปฏฺฐาย อาคโต, อหํปิ ตํ `อิมสฺมึ สสฺเส นิปฺผนฺเน ตุยฺหํปิ สํวิภาคํ กริสฺสามิ, ตุยฺหํ อทตฺวา สยํ น ขาทิสฺสามิ, อิโตทานิ ตฺวํ มม สหาโยติ อวจํ, โสปิ เม มโนรโถ มตฺถกํ น ปาปุณีติ. โส อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา มญฺจเก นิปชฺชิ. อถสฺส สตฺถา เคหทฺวารํ อคมาสิ. โส สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา "สหายํ เม อาเนตฺวา อิธ นิสีทาเปถาติ อาห. ปริชโน ตถา อกาสิ. สตฺถา นิสีทิตฺวา "กหํ พฺราหฺมโณติ ปุจฺฉิตฺวา, "คพฺเภ นิปนฺโนติ วุตฺเต, "ปกฺโกสถ นนฺติ ปกฺโกสาเปตฺวา, อาคนฺตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนํ อาห "กึ พฺราหฺมณาติ. "โภ โคตม ตุมฺเห มม เขตฺตํ โสธนทิวสโต ปฏฺฐาย อาคตา, อหํปิ `สสฺเส นิปฺผนฺเน ตุมฺหากํปิ สํวิภาคํ กริสฺสามีติ อวจํ, โส เม มโนรโถ น นิปฺผนฺโน, เตน เม โสโก อุปฺปนฺโน, ภตฺตํปิ เม นจฺฉาเทตีติ. อถ นํ สตฺถา "ชานาสิ ปน พฺราหฺมณ `กินฺเต นิสฺสาย โสโก อุปฺปนฺโนติ ปุจฺฉิตฺวา, "น ชานามิ โภ โคตม, ตฺวํ ปน ชานาสีติ วุตฺเต, "อาม พฺราหฺมณ, อุปฺปชฺชมาโน หิ โสโก วา ภยํ วา ตณฺหํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ตณฺหาย ชายเต โสโก, ตณฺหาย ชายเต ภยํ;
ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺติ.

ตตฺถ "ตณฺหายาติ: ฉทฺวาริกตณฺหาย, เอตํ ตณฺหํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พฺราหฺมโณ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ.

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ.

๗. ปญฺจสตทารกวตฺถุ. (๑๗๑)

"สีลทสฺสนสมฺปนฺนนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อนฺตรามคฺเค ปญฺจสเต ทารเก อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ สตฺถา อสีติมหาเถเรหิ สทฺธึ ปญฺจสตภิกฺขุ-ปริวาโร ราชคหํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต เอกสฺมึ ฉณทิวเส ปญฺจสเต ทารเก ปูวปจฺฉิโย อุกฺขิปาเปตฺวา[๑] นครา นิกฺขมฺม อุยฺยานํ คจฺฉนฺเต อทฺทส. เตปิ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปกฺกมึสุ. เอกํ ภิกฺขุปิ "ปูวํ คณฺหถาติ น วทึสุ. สตฺถา เตสํ คตกาเล ภิกฺขู อาห "ขาทิสฺสถ ภิกฺขเว ปูเวติ. "กหํ ภนฺเต ปูวาติ. "กึ น ปสฺสถ ทารเก ปูวปจฺฉิโย อุกฺขิปาเปตฺวา[๒] อติกฺกนฺเตติ. "ภนฺเต เอวรูปา นาม ทารกา กสฺสจิ ปูวํ น เทนฺตีติ. "ภิกฺขเว กิญฺจาปิ เอเต มํ วา ตุมฺเห วา ปูเวหิ น นิมนฺตยึสุ, ปูวสามิโก ปน ภิกฺขุ ปจฺฉโต อาคจฺฉติ, ปูเว ขาทิตฺวาว คนฺตุํ วฏฺฏตีติ. พุทฺธานํ หิ เอกปุคฺคเลปิ อิสฺสา วา ปโทโส วา นตฺถิ; ตสฺมา อิมํ

๑-๒. "อุกฺขิปิตฺวาติ ปเทน ภวิตพฺพํ.

วตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย เอกสฺมึ รุกฺขมูเล ฉายาย นิสีทิ. ทารกา มหากสฺสปตฺเถรํ ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนหา ปีติเวเคน ปริปุณฺณสรีรา หุตฺวา ปจฺฉิโย โอตาเรตฺวา เถรํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปูเว ปจฺฉีหิ สทฺธึเยว อุกฺขิปิตฺวา "คณฺหถ ภนฺเตติ เถรํ วทึสุ. อถ เน เถโร อาห "เอส สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา รุกฺขมูเล นิสินฺโน, ตุมฺเห เทยฺยธมฺมํ อาทาย คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส สํวิภาคํ กโรถาติ. เต "สาธุ ภนฺเตติ นิวตฺติตฺวา เถเรน สทฺธึเยว คนฺตฺวา ปูเว ทตฺวา โอโลกยมานา เอกมนฺเต ฐตฺวา ปริโภคาวสาเน อุทกํ อทํสุ. ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ "ทารเกหิ มุโขโลกเนน ภิกฺขา ทินฺนา, สมฺมาสมฺพุทฺธํ วา มหาเถเร วา ปูเวหิ อปุจฺฉิตฺวา มหากสฺสปตฺเถรํ ทิสฺวา ปูเว ปจฺฉีหิ สทฺธึเยว อาทาย อาคมึสูติ. สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา "ภิกฺขเว มม ปุตฺเตน มหากสฺสเปน สทิโส ภิกฺขุ เทวมนุสฺสานํ ปิโย โหติ, ตสฺส จตุปฺปจฺจยปูชํ กโรนฺติเยวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ ธมฺมฏฺฐํ สจฺจวาทินํ
อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ ตํ ชโน กุรุเต ปิยนฺติ.

ตตฺถ สีลทสฺสนสมฺปนฺนนฺติ: จตุปฺปาริสุทฺธิสีเลน เจว มคฺคผลสมฺปยุตฺเตน จ สมฺมาทสฺสเนน สมฺปนฺนํ. ธมฺมฏฺฐนฺติ: นววิเธ โลกุตฺตรธมฺเม ฐิตํ, สจฺฉิกตโลกุตฺตรธมฺมนฺติ อตฺโถ. สจฺจวาทินนฺติ: จตุนฺนํ สจฺจานํ โสฬสหากาเรหิ สจฺฉิกตตฺตา สจฺจญาเณน สจฺจวาทินํ. อตฺตโน กมฺมกุพฺพานนฺติ: อตฺตโน

กมฺมํ นาม ติสฺโส สิกฺขา, ตา ปูรยมานนฺติ อตฺโถ. ตํ ชโนติ: ตํ ปุคฺคลํ โลกิยมหาชโน ปิยํ กโรติ ทฏฺฐุกาโม วนฺทิตุกาโม จตุปฺปจฺจเยน ปูเชตุกาโม โหติเยวาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน สพฺเพปิ เต ทารกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

ปญฺจสตทารกวตฺถุ.

๘. อนาคามิตฺเถรวตฺถุ. (๑๗๒)

"ฉนฺทชาโตติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนาคามิตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ ตํ เถรํ สทฺธิวิหาริกา ปุจฺฉึสุ "อตฺถิ ปน โว ภนฺเต วิเสสาธิคโมติ. เถโร "อนาคามิผลํ นาม คหฏฺฐาปิ ปาปุณนฺติ, อรหตฺตํ ปตฺตกาเลเยว เตหิ สทฺธึ กเถสฺสามีติ หรายมาโน กิญฺจิ อกเถตฺวาว กาลกโต สุทฺธาวาสเทวโลเก นิพฺพตฺติ. อถสฺส สทฺธิวิหาริกา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา โรทนฺตาว เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. อถ เน สตฺถา "กึ ภิกฺขเว โรทถาติ อาห. "อุปชฺฌาโย โน ภนฺเต กาลกโตติ. "โหตุ ภิกฺขเว, มา จินฺตยิตฺถ, ธุวธมฺโม นาเมโสติ. "อาม ภนฺเต, มยํปิ ชานาม; อปิจ มยํ อุปชฺฌายํ วิเสสาธิคมํ อปุจฺฉิมฺหา, โส กิญฺจิ อกเถตฺวาว กาลกโต,

เตนมฺห ทุกฺขิตาติ. สตฺถา "ภิกฺขเว มา จินฺตยิตฺถ, อุปชฺฌาเยน โว อนาคามิผลํ ปตฺตํ, โส `คิหีเปตํ ปาปุณนฺติ, อรหตฺตํ ปตฺวาว เนสํ กเถสฺสามีติ หรายนฺโต ตุมฺหากํ กิญฺจิ อกเถตฺวาว กาลํ กตฺวา สุทฺธาวาเสสุ นิพฺพตฺโต; อสฺสาสถ ภิกฺขเว, อุปชฺฌาโย โว กาเมสุ อปฺปฏิพทฺธจิตฺตํ ปตฺโต อุทฺธํโสโตติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"ฉนฺทชาโต อนกฺขาเต มนสา จ ผุโฏ สิยา
กาเมสุ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต `อุทฺธํโสโตติ วุจฺจตีติ.

ตตฺถ "ฉนฺทชาโตติ: กตฺตุกมฺยตาฉนฺทวเสน ชาตฉนฺโท อุสฺสาหปฺปตฺโต. อนกฺขาเตติ: นิพฺพาเน. ตญฺหิ "อสุเกน กตํ วา นีลาทีสุ เอวรูปํ วาติ อวตฺตพฺพตาย อนกฺขาตํ นาม. มนสา จ ผุโฏ สิยาติ: เหฏฺฐิเมหิ ตีหิ มคฺคผลจิตฺเตหิ ผุโฏ[1] ปูริโต ภเวยฺย. อปฺปฏิพทฺธจิตฺโตติ: อนาคามิมคฺควเสน กาเมสุ จ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต. อุทฺธํโสโตติ: เอวรูโป ภิกฺขุ อวิเหสุ นิพฺพตฺติตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ปฏิสนฺธิวเสน อกนิฏฺฐํ คจฺฉนฺโต `อุทฺธํโสโตติ วุจฺจติ, ตาทิโส โว อุปชฺฌาโยติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน เต ภิกฺขู อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหึสุ. มหาชนสฺสาปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อนาคามิตฺเถร วตฺถุ.

๑. สี. ผุฏฺโฐ.

๙. นนฺทิยวตฺถุ. (๑๗๓)

"จิรปฺปวาสินฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อิสิปตเน วิหรนฺโต นนฺทิยํ อารพฺภ กเถสิ.

พาราณสิยํ กิร สทฺธาสมฺปนฺนสฺส กุลสฺส นนฺทิโย นาม ปุตฺโต อโหสิ. โส มาตาปิตูนํ อนุรูโป สทฺธาสมฺปนฺโน สงฺฆุปฏฺฐาโก ว อโหสิ. อถสฺส มาตาปิตโร วยปฺปตฺตกาเล สมฺมุขเคหโต มาตุลธีตรํ เรวตึ นาม อาเนตุกามา อเหสส. สา ปน อสฺสทฺธา อทานสีลา, นนฺทิโย ตํ น อิจฺฉิ. อถสฺส มาตา เรวตึ อาห "อมฺม ตฺวํ อิมสฺมึ เคเห ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสชฺชนฏฺฐานํ อุปลิมฺปิตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปหิ, อาธารเก ฐเปหิ, ภิกฺขูนํ อาคตกาเล ปตฺเต คเหตฺวา นิสีทาเปตฺวา ธมฺมกรเกน[๑] ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ภุตฺตกาเล ปตฺเต โธว; เอวํ เม ปุตฺตสฺส อาราธิกา ภวิสฺสตีติ. สา ตถา อกาสิ. อถ นํ "โอวาทกฺขมา ชาตาติ ปุตฺตสฺส อาโรเจตฺวา, เตน "สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิเต, ทิวสํ ฐเปตฺวา อาวาหํ กรึสุ. อถ นํ นนฺทิโย อาห "สเจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ มาตาปิตโร จ เม อุปฏฺฐหิสฺสสิ, เอวํ อิมสฺมึ เคเห วตฺถุํ ลภิสฺสสิ, อปฺปมตฺตา โหหีติ. สา "สาธูติ ปฏิสฺสุณิตฺวา กติปาหํ สทฺธา วิย หุตฺวา อุปฏฺฐหนฺตี เทฺว ปุตฺเต วิชายิ. นนฺทิยสฺสปิ มาตาปิตโร กาลมกํสุ. เคเห สพฺพิสฺสริยํ ตสฺสาเยว อโหสิ. นนฺทิโยปิ มาตาปิตูนํ

๑. ธมกรเกนาติปิ ปาโฐ.

กาลกิริยโต ปฏฺฐาย มหาทานปติ หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ปฏฺฐเปสิ, กปณทฺธิกาทีนํปิ เคหทฺวาเร ปากวตฺตํ ปฏฺฐเปสิ. โส อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อาวาสทาเน อานิสํสํ สลฺลกฺเขตฺวา อิสิปตเน มหาวิหาเร จตูหิ คพฺเภหิ ปฏิมณฺฑิตํ จตุสฺสาลํ กาเรตฺวา มญฺจปีฐาทีนิ อตฺถราเปตฺวา ตํ อาวาสํ นิยฺยาเทนฺโต พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ทตฺวา ตถาคตสฺส ทกฺขิโณทกํ อทาสิ. สตฺถุ ทกฺขิโณทกปฺปติฏฺฐาเนน สทฺธึเยว ตาวตึสเทวโลเก สพฺพทิสาสุ ทฺวาทสโยชนิโก อุทฺธํ โยชนสตุพฺเพโธ สตฺตรตนมโย นารีคณสมฺปนฺโน ทิพฺพปฺปาสาโท อุคฺคจฺฉิ.

อเถกทิวสํ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร เทวจาริกํ คนฺตฺวา ตสฺส ปาสาทสฺส อวิทูเร ฐิโต อตฺตโน สนฺติกํ อาคเต เทวปุตฺเต ปุจฺฉิ "กสฺเสโส อจฺฉราคณปริปุณฺโณ ทิพฺพปฺปาสาโท นิพฺพตฺโตติ. อถสฺส เต เทวปุตฺตา วิมานสามิกํ อาจิกฺขนฺตา อาหํสุ "ภนฺเต เยน นนฺทิเยน นาม คหปติปุตฺเตน อิสิปตเน สตฺถุ วิหาโร กาเรตฺวา ทินฺโน, ตสฺสตฺถาย เอตํ วิมานํ นิพฺพตฺตนฺติ. อจฺฉราสงฺโฆปิ นํ ทิสฺวา ปาสาทโต โอตริตฺวา อาห "ภนฺเต มยํ `นนฺทิยสฺส ปริจาริกา ภวิสฺสามาติ อิธ นิพฺพตฺตา, ตํ ปน อปสฺสนฺตา อติวิย อุกฺกณฺฐิตมฺห; มตฺติกปาตึ ภินฺทิตฺวา สุวณฺณปาตึ คหณสทิสํ หิ มนุสฺสสมฺปตฺตึ หิตฺวา ทิพฺพสมฺปตฺตึ คหณํ, อิธาคมนตฺถาย นํ วเทยฺยาถาติ. เถโร ตโต อาคนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ "นิพฺพตฺตติ นุ โข ภนฺเต มนุสฺสโลเก ฐิตานญฺเญว

กตกลฺยาณานํ ทิพฺพสมฺปตฺตีติ. "โมคฺคลฺลาน นนุ เต เทวโลเก นนฺทิยสฺส นิพฺพตฺตา ทิพฺพสมฺปตฺติ สามํ ทิฏฺฐา, กสฺมา มํ ปุจฺฉสีติ. "เอวํ ภนฺเต นิพฺพตฺตตีติ. อถ นํ สตฺถา "โมคฺคลฺลาน กึ นาเมตํ กเถสิ; ยถา หิ จิรปฺปวุตฺถํ ปุตฺตํ วา ภาตรํ วา ปวาสโต อาคจฺฉนฺตํ คามทฺวาเร ฐิโต โกจิเทว ทิสฺวา เวเคน เคหํ อาคนฺตฺวา `อสุโก นาม อาคโตติ อาโรเจยฺย, อถสฺส ญาตกา หฏฺฐปฺปหฏฺฐา เวเคน นิกฺขมิตฺวา `อาคโตสิ ตาต, อาคโตสิ ตาตาติ ตํ อภินนฺเทยฺยํ; เอวเมว อิธ กตกลฺยาณํ อิตฺถึ วา ปุริสํ วา อิมํ โลกํ หิตฺวา ปรโลกํ คตํ ทสวิธํ ทิพฺพปณฺณาการํ อาทาย `อหํ ปุรโต, อหํ ปุรโตติ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา เทวตา อภินนฺทนฺตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

> "จิรปฺปวาสึ ปุริสํ ทูรโต โสตฺถิมาคตํ
> ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ อภินนฺทนฺติ อาคตํ,
> ตเถว กตปุญฺญํปิ อสฺมา โลกา ปรํ คตํ
> ปุญฺญานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ; ปิยํ ญาตีว อาคตนฺติ.

ตตฺถ "จิรปฺปวาสินฺติ: จิรปฺปวุตฺถํ. ทูรโต โสตฺถิมาคตนฺติ: วณิชฺชํ วา ราชโปริสํ วา กตฺวา ลทฺธลาภํ นิปฺผนฺนสมฺปตฺตึ อนุปทฺทเวน ทูรฏฺฐานโต อาคตํ. ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จาติ: กุลสมฺพนฺธวเสน ญาตี จ สนฺทิฏฺฐาทิภาเวน มิตฺตา จ สุหทยภาเวน สุหชฺชา จ. อภินนฺทนฺติ อาคตนฺติ: นํ ทิสฺวา "สฺวาคตนฺติ วจนมตฺเตน วา อญฺชลิกรณมตฺเตน วา, เคหํ สมฺปตฺตํ ปน

นานปฺปการปณฺณาการาภิหรณวเสน อภินนฺทนฺติ. ตเถวาติ: เตเนว การเณน กตปุญฺญํปิ ปุคฺคลํ อิมมฺหา โลกา ปรโลกํ คตํ "ทิพฺพํ อายย, วณฺณํ สุขํ ยสํ อธิปเตยฺยํ; ทิพฺพํ รูปํ สทฺทํ คนฺธํ รสํ โผฏฺฐพฺพนฺติ อิมํ ทสวิธํ ปณฺณาการํ อาทาย มาตาปิตุฏฺฐาเน ฐิตานิ ปุญฺญานิ อภินนฺทนฺตานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ. ปิยํ ญาตีวาติ: อิธ โลเก ปิยํ ญาตกํ อาคตํ เสสญาตกา วิยาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

นนฺทิยวตฺถุ.

ปิยวคฺควณฺณนานิฏฺฐิตา.

โสฬสโม วคฺโค.

๑๗. โกธวคฺควณฺณนา

๑. โรหิณีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ. (๑๗๔)

"โกธํ ชเหติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรนฺโต โรหิณึ ขตฺติยกญฺญํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ กิร สมเย อายสฺมา อนุรุทฺโธ ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ กปิลวตฺถุํ อคมาสิ. อถสฺส ญาตกา "เถโร อาคโตติ สุตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ อคมํสุ ฐเปตฺวา โรหิณึ นาม เถรสฺส ภคินึ. เถโร ญาตเก ปุจฺฉิ "กหํ โรหิณีติ. "เคเห ภนฺเตติ. "กสฺมา นาคตาติ. "สรีเร เม ฉวิโรโค อุปฺปนฺโนติ ลชฺชาย นาคตา ภนฺเตติ. เถโร "ปกฺโกสถ นนฺติ ปกฺโกสาเปตฺวา ปฏกญฺจุกํ ปฏิมุญฺจิตฺวา อาคตํ เอวมาห "โรหิณิ กสฺมา นาคตาสีติ. "สรีเร เม ภนฺเต ฉวิโรโค อุปฺปนฺโน; ตสฺมา ลชฺชาย นาคตมฺหีติ. "กึ ปน เต ปุญฺญํ กาตุํ น วฏฺฏตีติ. "กึ กโรมิ ภนฺเตติ. "อาสนสาลํ กาเรหีติ. "กึ คเหตฺวาติ. "กินฺเต ปสาธนภณฺฑกํ นตฺถีติ. "อตฺถิ ภนฺเตติ. "กึมูลนฺติ. "ทสสหสฺสมูลํ ภวิสฺสตีติ. "เตนหิ ตํ วิสฺสชฺเชตฺวา อาสนสาลํ กาเรหีติ. "โก เม ภนฺเต กาเรสฺสตีติ. เถโร สมีเป ฐิเต ญาตเก โอโลเกตฺวา "ตุมฺหากํ ภาโร โหตูติ อาห. "ตุมฺเห ปน ภนฺเต กึ กริสฺสถาติ. "อหํปิ

อิเธว ภวิสฺสามิ, เตนหิ เอติสฺสา ทพฺพสมฺภาเร อาหรถาติ. เต "สาธุ ภนฺเตติ อาหรึสุ. เถโร อาสนสาลํ สํวิทหนฺโต โรหิณึ อาห "ทฺวิภูมิกํ อาสนสาลํ กาเรตฺวา อุปริ ปทรานํ ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย เหฏฺฐา นิพทฺธํ สมฺมชฺชิตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปหิ, นิพทฺธํ ปานียฆเฏ อุปฏฺฐาเปหีติ. สา "สาธุ ภนฺเตติ ปสาธนภณฺฑกํ วิสฺสชฺเชตฺวา ทฺวิภูมิกํ อาสนสาลํ กาเรตฺวา อุปริ ปทรานํ ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย เหฏฺฐา นิพทฺธํ สมฺมชฺชนาทีนิ อกาสิ. นิพทฺธํ ภิกฺขู นิสีทนฺติ. อถสฺสา อาสนสาลํ สมฺมชฺชนฺติยาว ฉวิโรโค มิลายิ. สา อาสนสาลาย นิฏฺฐิตาย พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา อาสนสาลํ ปูเรตฺวา นิสินฺนสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ อทาสิ. สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ "กสฺเสตํ ทานนฺติ ปุจฺฉิ. "ภคินิยา เม ภนฺเต โรหิณิยาติ. "สา ปน กหนฺติ. "เคเห ภนฺเตติ. "ปกฺโกสถ นนฺติ. สา อาคนฺตุํ น อิจฺฉิ. อถ นํ สตฺถา อนิจฺฉมานํปิ ปกฺโกสาเปสิเยว, อาคนฺตฺวา จ ปน วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ อาห "โรหิณิ กสฺมา นาคมีติ. "สรีเร เม ภนฺเต ฉวิโรโค อตฺถิ, เตน ลชฺชมานา นาคตมฺหีติ. "ชานาสิ ปน `กึ เต นิสฺสาย เอส อุปฺปนฺโนติ. "น ชานามิ ภนฺเตติ. "ตว โกธํ นิสฺสาย อุปฺปนฺโน เอโสติ. "กึ ปน เม ภนฺเต กตนฺติ. [เตนหิ สุณาหีติ.] อถสฺสา สตฺถา อตีตํ อาหริ:

อตีเต พาราณสีรญฺโญ อคฺคมเหสี เอกิสฺสา รญฺโญ นาฏกิตฺถิยา อาฆาตํ พนฺธิตฺวา "ทุกฺขมสฺสา อุปฺปาเทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา

มหากจฺฉุผลานิ อาหราเปตฺวา ตํ นาฏกิตฺถึ อตฺตโน สนฺติกํ ปกฺโกสาเปตฺวา, ยถา สา น ชานาติ, เอวมสฺสา สยเน จ ปารุปเน จ ปจฺจตฺถรณาทีนญฺจ อนฺตเรสุ กจฺฉุจุณฺณานิ ฐปาเปสิ, เกฬึ กุรุมานา วิย อสฺสา สรีเรปิ โอกิริ. ตํขณญฺเญว ตสฺสา สรีรํ อุปฺปกฺกุปฺปกฺกํ คณฺฑาคณฺฑชาตํ อโหสิ. สา กณฺฑุวนฺตี คนฺตฺวา สยเน นิปชฺชิ. ตตฺราปิสฺสา กจฺฉุจุณฺเณหิ ขาทิยมานาย ขรตรา เวทนา อุปฺปชฺชิ. ตทา อคฺคมเหสี โรหิณี อโหสิ.

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา "โรหิณิ ตทา ตยา เจตํ กมฺมํ กตํ, อปฺปมตฺตโกปิ หิ โกโธ วา อิสฺสา วา กาตุํ น ยุตฺตรูปาเยวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"โกธํ ชเห, วิปฺปชเหยฺย มานํ,
สํโยชนํ สพฺพมติกฺกเมยฺย,
ตํ นามรูปสฺมิมสชฺชมานํ,
อกิญฺจนํ นานุตปนฺติ ทุกฺขาติ.

ตตฺถ "โกธนฺติ: สพฺพาการํปิ โกธํ นววิธํปิ มานํ ชเหยฺย. สํโยชนนฺติ: กามราคสํโยชนาทิกํ ทสวิธํปิ สพฺพํ สํโยชนํ อติกฺกเมยฺย. อสชฺชมานนฺติ: อลคฺคมานํ. โย หิ "มม รูปํ, มม เวทนาติอาทินา นเยน นามรูปํ คณฺหาติ, ตสฺมิญฺจ ภิชฺชมาเน โสจติ วิหญฺญติ; อยํ นามรูปสฺมึ สชฺชติ นาม; เอวํ อคฺคณฺหนฺโต ปน น สชฺชติ นาม; ตํ ปุคฺคลํ เอวํ อสชฺชมานํ ราคาทีนํ อภาเวน อกิญฺจนํ ทุกฺขา นาม นานุปตนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ. โรหิณีปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺจหิ. ตํขณํเยวสฺสา สรีรํ สุวณฺณวณฺณํ อโหสิ. สา ตโต จุตา ตาวตึสภวเน จตุนฺนํ เทวปุตฺตานํ สีมนฺตเร นิพฺพตฺติตฺวา ปาสาทิกา รูปโสภคฺคปฺปตฺตา อโหสิ. จตฺตาโรปิ เทวปุตฺตา ตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนหา หุตฺวา "มม สีมาย อนฺโต นิพฺพตฺตา, มม สีมาย อนฺโต นิพฺพตฺตาติ วิวทนฺตา สกฺกสฺส เทวรญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา "เทว อิมํ โน นิสฺสาย อฏฺโฏ อุปฺปนฺโน, ตํ วินิจฺฉินถาติ[๑] อาหํสุ. สกฺโกปิ ตํ โอโลเกตฺวาว อุปฺปนฺนสิเนโห หุตฺวา เอวมาห "อิมาย โว ทิฏฺจกาลโต ปฏฺจาย กถํ จิตฺตานิ อุปฺปนฺนานีติ; อเถโก อาห "มม ตาว อุปฺปนฺนํ จิตฺตํ สงฺคามเภริ วิย สนฺนิสีทิตุํ นาสกฺขีติ. ทุติโย "มม จิตฺตํ ปพฺพตนที วิย สีฆํ ปวตฺตติเยวาติ. ตติโย "มม อิมิสฺสา ทิฏฺจกาลโต ปฏฺจาย กกฺกฏกสฺส วิย อกฺขีนิ นิกฺขมึสูติ. จตุตฺโถ "มม จิตฺตํ เจติเย อุสฺสาปิตทฺธโช วิย นิจฺจลํ ฐาตุํ นาสกฺขีติ. อถ เน สกฺโก อาห "ตาตา ตุมฺหากํ ตาว จิตฺตานิ ปสยฺหรูปานิ;[๒] อหํ ปน อิมํ ลภนฺโต ชีวิสฺสามิ, อลภนฺตสฺส เม มรณํ ภวิสฺสตีติ. เทวปุตฺตา "มหาราช ตุมฺหากํ มรเณน อตฺโถ นตฺถีติ ตํ สกฺกสฺส วิสฺสชฺเชตฺวา ปกฺกมึสุ. สา สกฺกสฺส ปิยา อโหสิ มนาปา. "อสุกกีฬํ นาม คจฺฉามาติ วุตฺเต, สกฺโก ตสฺสา วจนํ ปฏิกฺขิปิตุํ นาสกฺขิเยวาติ.

โรหิณีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ.

๑. สี. ยุ. ปจฺฉินฺทถาติ. ม. วินิจฺฉถาติ. ๒. สี. ยุ. ฑยฺหมานานิ.

๒. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ. (๑๗๕)

"โย เว อุปฺปติตํ โกธนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺโต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถารา หิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส เสนาสเน อนุญฺญาเต ราชคหเสฏฺฐิอาทีหิ เสนาสเนสุ การิยมาเนสุ เอโก อาฬวิโก ภิกฺขุ อตฺตโน เสนาสนํ กโรนฺโต เอกํ มนาปํ รุกฺขํ ทิสฺวา ฉินฺทิตุํ อารภิ. ตตฺถ ปน นิพฺพตฺตา เอกา ตรุณปุตฺตา เทวตา ปุตฺตํ องฺเกนาทาย ฐิตา ยาจิ "มา เม สามิ วิมานํ ฉินฺท, น สกฺขิสฺสามิ ปุตฺตกํ อาทาย อนาวาสา วิจริตุนฺติ. โส "อหํ อญฺญตฺถ อีทิสํ รุกฺขํ น ลภิสฺสามีติ ตสฺสา วจนํ อนาทยิ. สา "อิมํ ตาว ทารกํ โอโลเกตฺวา โอรมิสฺสตีติ ปุตฺตํ รุกฺขสาขาย ฐเปสิ. โสปิ ภิกฺขุ อุกฺขิตฺตผรสุํ สนฺธาเรตุํ อสกฺโกนฺโต ทารกสฺส พาหุํ ฉินฺทิ. เทวตา อุปฺปนฺนพลวโกธา "ปหริตฺวา นํ มาเรสฺสามีติ อุโภ หตฺเถ อุกฺขิปิตฺวา เอวนฺตาว จินฺเตสิ "อยํ ภิกฺขุ สีลวา, สจาหํ อิมํ มาเรสฺสามิ, นิรยคามินี ภวิสฺสามิ: เสสเทวตาปิ อตฺตโน รุกฺขํ ฉินฺทนฺเต ภิกฺขู ทิสฺวา `อสุกเทวตาย เอวนฺนาม มาริโต ภิกฺขูติ มํปิ ปมาณํ กตฺวา ภิกฺขู มาเรสฺสนฺตีติ; อยญฺจ สสฺสามิโก [ภิกฺขุ], สามิกสฺเสว นํ กเถสฺสามีติ อุกฺขิตฺเต หตฺเถ อปเนตฺวา โรทมานา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ. อถ นํ สตฺถา "กึ เทวเตติ อาห. สา "ภนฺเต

ตุมฺหากเมว สาวเกน อิทํ นาม กตํ, อหํปิ ตํ มาเรตุกามา หุตฺวา อิทํ นาม จินฺเตตฺวา อมาเรตฺวาว อิธาคตาติ สพฺพนฺตํ ปวตฺตึ วิตฺถารโต อาโรเจสิ. สตฺถา ตํ สุตฺวา "สาธุ สาธุ เทวเต, สาธุ เต กตํ เอวํ อุปฺปนฺนํ โกธํ ภนฺตํ รถํ วิย นิคฺคยฺหมานายาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"โย เว อุปฺปติตํ โกธํ รถํ ภนฺตํว ธารเย,
ตมหํ สารถึ พฺรูมิ, รสฺมิคฺคาโห อิตโร ชโนติ.

ตตฺถ "อุปฺปติตนฺติ: อุปฺปนฺนํ. รถํ ภนฺตํ วาติ: ยถา นาม เฉโก สารถิ อติเวเคน ธาวนฺตํ รถํ นิคฺคณฺหิตฺวา ยถิจฺฉกํ ฐเปสิ; เอวํ โย ปุคฺคโล อุปฺปนฺนํ โกธํ ธารเย นิคฺคณฺหิตุํ สกฺโกติ. ตมหนฺติ: ตํ อหํ สารถึ พฺรูมิ. อิตโร ชโนติ: อิตโร ปน ราชอุปราชาทีนํ รถสารถิ ชโน รสฺมิคฺคาโห นาม โหติ น อุตฺตมสารถีติ.

เทสนาวสาเน เทวตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ, สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

เทวตา ปน โสตาปนฺนา หุตฺวาปิ โรทมานา อฏฺฐาสิ. อถ นํ สตฺถา "กึ เทวเตติ ปุจฺฉิตฺวา, "ภนฺเต วิมานํ เม นฏฺฐํ, อิทานิ กึ กริสฺสามีติ วุตฺเต "อลํ เทวเต, มา จินฺตยิ, อหนฺเต วิมานํ ทสฺสามีติ เชตวเน คนฺธกุฏิสมีเป ปุริมทิวเส จุตเทวตํ เอกํ รุกฺขํ อปทิสนฺโต "อสุกสฺมึ โอกาเส อสุโก รุกฺโข วิวิตฺโต, ตตฺถ อุปคจฺฉาติ อาห. สา ตตฺถ อุปคญฺฉิ. ตโต ปฏฺฐาย

"พุทฺธทตฺติยํ อิมิสฺสา วิมานนฺติ มเหสกฺขา เทวตาปิ อาคนฺตฺวา ตํ จาเลตุํ นาสกฺขึสุ: สตฺถา ตํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา ภิกฺขูนํ ภูตคามสิกฺขาปทํ ปญฺญเปสีติ.

อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ.

๓. อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ. (๑๗๖)

"อกฺโกเธน ชิเน โกธนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อุตฺตราย เคเห กตภตฺตกิจฺโจ อุตฺตรํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิ.

ตตฺรายํ อนุปุพฺพีกถา: ราชคเห กิร สุมนเสฏฺฐึ นิสฺสาย ปุณฺโณ นาม ทลิทฺโท ภตึ กตฺวา ชีวติ. "ตสฺส ภริยา จ อุตฺตรา นาม จ ธีตาติ เทฺวเยว เคเห มานุสกา. อเถกทิวสํ "สตฺตาหํ นกฺขตฺตํ กีฬิตพฺพนฺติ ราชคเห โฆสนํ กรึสุ. ตํ สุตฺวา สุมนเสฏฺฐี ปาโตว อาคตํ ปุณฺณํ อามนฺเตตฺวา "ตาต อมฺหากํ ปริชโน นกฺขตฺตํ กีฬิตุกาโม, ตฺวํ กึ นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสสิ อุทาหุ ภตึ กริสฺสสีติ อาห. "สามิ นกฺขตฺตกีฬนนฺนาม สธนานํ โหติ, มม ปน เคเห สฺวาตนาย ยาคุตณฺฑุลํปิ นตฺถิ, กึ เม นกฺขตฺเตน, โคเณ ลภนฺโต กสิตุํ คมิสฺสามีติ. "เตนหิ โคเณ คณฺหสฺสูติ. โส พลวโคเณ จ นงฺคลญฺจ คเหตฺวา "ภทฺเท นาครา นกฺขตฺตํ

กีฬนฺติ, อหํ ทลิทฺทตาย ภตึ กาตุํ คมิสฺสามิ, มยฺหํปิ ตาว อชฺช ทฺวิคุณํ นิวาปํ ปจิตฺวา ภตฺตํ อาหเรยฺยาสีติ ภริยํ วตฺวา เขตฺตํ อคมาสิ.

ตทา สารีปุตฺตตฺเถโร สตฺตาหํ นิโรธสมาปนฺโน ตํทิวสํ วุฏฺฐาย "กสฺส นุ โข อชฺช มยา สงฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตีติ โอโลเกนฺโต ปุณฺณํ อตฺตโน ญาณชาลสฺส อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา "สทฺโธ นุ โข เอส, สกฺขิสฺสติ วา เม สงฺคหํ กาตุนฺติ โอโลเกนฺโต ตสฺส สทฺธภาวญฺจ สงฺคหํ กาตุํ สมตฺถภาวญฺจ ตปฺปจฺจยา จสฺส มหาสมฺปตฺติปฺปฏิลาภํ ญตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ตสฺส กสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา อาวาฏตีเร เอกํ คุมฺพํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิ. ปุณฺโณ เถรํ ทิสฺวา กสึ ฐเปตฺวา ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน เถรํ วนฺทิตฺวา "ทนฺตกฏฺเฐน อตฺโถ ภวิสฺสตีติ ทนฺตกฏฺฐํ กปฺปิยํ กตฺวา อทาสิ. อถสฺส เถโร ปตฺตญฺจ ปริสฺสาวนญฺจ นีหริตฺวา อทาสิ. โส "ปานีเยน อตฺโถ ภวิสฺสตีติ ตํ อาทาย ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิ. เถโร จินฺเตสิ "อยํ ปเรสํ ปจฺฉิมเคเห วสติ, สจสฺส เคหทฺวารํ คมิสฺสามิ, อิมสฺส ภริยา มํ ทฏฺฐุํ น ลภิสฺสติ; ยาวสฺส ภตฺตํ อาทาย มคฺคํ ปฏิปชฺชติ, ตาว อิเธว ภวิสฺสามีติ. โส ตตฺเถว โถกํ วีตินาเมตฺวา ตสฺสา มคฺคารุฬฺหภาวํ ญตฺวา อนฺโตนคราภิมุโข ปายาสิ. สา อนฺตรามคฺเค เถรํ ทิสฺวา จินฺเตสิ "อปฺเปกทาหํ เทยฺยธมฺเม สติ อยฺยํ น ปสฺสามิ, อปฺเปกทา เม อยฺยํ ปสฺสนฺติยา เทยฺยธมฺโม น โหติ, อชฺช ปน

อยฺโย จ ทิฏฺโฐ, เทยฺยธมฺโม จายํ[1] อตฺถิ, กริสฺสติ นุ โข เม สงฺคหนฺติ. สา ภตฺตภาชนํ โอตาเรตฺวา เถรํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา "ภนฺเต `อิทํ ลูขํ วา ปณีตํ วาติ อจินฺเตตฺวา ทาสสฺส โว สงฺคหํ กโรถาติ อาห. เถโร ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา ตาย เอเกน หตฺเถน ภาชนํ ธาเรตฺวา เอเกน หตฺเถน ภตฺตํ ททมานาย อุปฑฺฒภตฺเต ทินฺเน "อลนฺติ หตฺเถน ปตฺตํ ปิทหิ. สา "ภนฺเต เอโกว ปฏิวีโส น สกฺกา ทฺวิธา กาตุ, ตุมฺหากํ ทาสสฺส อิธโลกสงฺคหํ อกตฺวา ปรโลกสงฺคหํ กโรถ, นิรวเสสเมว ทาตุกามามฺหีติ วตฺวา สพฺพํ เถรสฺส ปตฺเต ปติฏฺฐเปตฺวา[2] "ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺเสว ภาคินี อสฺสนฺติ ปตฺถนํ อกาสิ. เถโร "เอวํ โหตูติ วตฺวา ฐิตโกว อนุโมทนํ กตฺวา เอกสฺมึ อุทกผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจํ อกาสิ. สาปิ นิวตฺติตฺวา ตณฺฑุเล ปริเยสิตฺวา ภตฺตํ ปจิ. ปุณฺโณปิ อฑฺฒกรีสมตฺตํ ฐานํ กสิตฺวา ชิฆจฺฉํ สหิตุํ อสกฺโกนฺโต โคเณ วิสฺสชฺเชตฺวา เอกํ รุกฺขจฺฉายํ ปวิสิตฺวา มคฺคํ โอโลเกนฺโต นิสีทิ. อถสฺส ภริยา ภตฺตํ อาทาย คจฺฉมานา ตํ ทิสฺวาว "เอส ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต มํ โอโลเกนฺโต นิสินฺโน: สเจ มํ `อติวิย เต จิรายิตนฺติ ตชฺเชตฺวา ปโตทยฏฺฐิยา ปหริสฺสติ, มยา กตกมฺมํ นิรตฺถกํ ภวิสฺสติ, ปฏิกจฺเจวสฺส อาโรเจสฺสามีติ จินฺเตตฺวา เอวมาห "สามิ อชฺเชกทิวสํ จิตฺตํ ปสาเทหิ, มา มยา กตกมฺมํ นิรตฺถกํ อกาสิ; อหํ หิ ปาโตว เต ภตฺตํ

๑. จ. (?). ๒. สี. ปติฏฺฐาเปตฺวา.

อาหรนฺตี อนฺตรามคฺเค ธมฺมเสนาปตึ ทิสฺวา ตว ภตฺตํ ตสฺส ทตฺวา ปุน คนฺตฺวา ภตฺตํ ปจิตฺวา อาคตา, ปสาเทหิ สามิ จิตฺตนฺติ. โส "กึ วเทสิ ภทฺเทติ ปุจฺฉิตฺวา ปุน ตมตฺถํ สุตฺวา "ภทฺเท สาธุ วต เต กตํ มม ภตฺตํ อยฺยสฺส ททมานาย, มยาปิสฺส อชฺช ปาโตว ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ ทินฺนนฺติ ปสนฺนมานโส ตํ วจนํ อภินนฺทิตฺวา อุสฺสูเร ลทฺธภตฺตตาย กิลนฺตกาโย ตสฺสา องฺเก สีสํ กตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิ. อถสฺส ปาโตว กสิตฏฺฐานํ ปํสุจุณฺณํ อุปาทาย สพฺพํ รตฺตสุวณฺณํ กณิการปุปฺผราสิ วิย โสภมานํ อฏฺฐาสิ. โส ปพุทฺโธ โอโลเกตฺวา ภริยมาห "ภทฺเท เอตํ กสิตฏฺฐานํ สพฺพํ มม สุวณฺณํ หุตฺวา ปญฺญายติ, กินฺนุ โข เม อติอุสฺสูเร ลทฺธภตฺตตาย อกฺขีนิ ภมนฺตีติ. [สาปิ] "มยฺหํปิ เอวเมว ปญฺญายตีติ. โส อุฏฺฐาย ตตฺถ คนฺตฺวา เอกํ ปิณฺฑํ คเหตฺวา นงฺคลสีเส ปหริตฺวา สุวณฺณภาวํ ญตฺวา "อโห อยฺยสฺส ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทาเนน อชฺเชว วิปาโก ทสฺสิโต, น โข ปน สกฺกา เอตฺตกํ ธนํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปริภุญฺชิตุนฺติ ภริยาย อาภตํ ภตฺตปาตึ สุวณฺณสฺส ปูเรตฺวา ราชกุลํ คนฺตฺวา รญฺญา กโตกาโส ปวิสิตฺวา ราชานํ อภิวาเทตฺวา, "กึ ตาตาติ วุตฺเต, "เทว อชฺช มยา กสิตฏฺฐานํ สพฺพํ สุวณฺณภริตเมว หุตฺวา ฐิตํ, สุวณฺณํ อาหราเปตุํ วฏฺฏตีติ. "โกสิ ตฺวนฺติ. "ปุณฺโณ นามาหนฺติ. "กึ ปน เต อชฺช กตนฺติ. "ธมฺมเสนาปติสฺส เม อชฺช ปาโตว ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ

ทินฺนํ, ภริยายปิ เม มยฺหํ อาหรณภตฺตํ ตสฺเสว ทินฺนนฺติ. ตํ สุตฺวา ราชา "อชฺเชว กิร โภ ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทาเนน วิปาโก ทสฺสิโตติ วตฺวา "ตาต กึ กโรมีติ ปุจฺฉิ. "พหูนิ สกฏสหสฺสานิ ปหิณิตฺวา สุวณฺณํ อาหราเปถาติ. ราชา สกฏานิ ปหิณิ. ราชปุริเสสุ "รญฺโญ สนฺตกนฺติ คณฺหนฺเตสุ คหิตคฺคหิตํ มตฺติกาว โหติ. เต คนฺตฺวา รญฺโญ อาโรเจตฺวา "ตุมฺเหหิ `กินฺติ วตฺวา คหิตนฺติ ปุฏฺฐา "ตุมฺหากํ สนฺตกนฺติ อาหํสุ. "น มยฺหํ [ตาตา] สนฺตกํ, คจฺฉถ, `ปุณฺณสฺส สนฺตกนฺติ วตฺวา คณฺหถาติ. เต ตถา กรึสุ. คหิตคฺคหิตํ สุวณฺณเมว อโหสิ. ตํ สพฺพํ อาหริตฺวา ราชงฺคเณ ราสึ อกํสุ. อสีติหตฺถุพฺเพโธ ราสิ อโหสิ. ราชา นาคเร สนฺนิปาเตตฺวา "อิมสฺมึ นคเร อตฺถิ กสฺสจิ เอตฺตกํ สุวณฺณนฺติ. "นตฺถิ เทวาติ. "กึ ปนสฺส ทาตุํ วฏฺฏตีติ. "เสฏฺฐิจฺฉตฺตํ เทวาติ. ราชา "พหุธนเสฏฺฐี นาม โหตูติ มหนฺเตน โภเคน สทฺธึ ตสฺส เสฏฺฐิจฺฉตฺตํ อทาสิ. อถ นํ โส อาห "มยํ เทว เอตฺตกํ กาลํ ปรกุเล วสิมฺหา, วสนฏฺฐานํ โน เทถาติ. "เตนหิ ปสฺส, ทกฺขิณโต เอส คุมฺโพ ปญฺญายติ, เอตํ หราเปตฺวา เคหํ กาเรหีติ ปุราณเสฏฺฐิสฺส เคหฏฺฐานํ อาจิกฺขิ. โส ตสฺมึ ฐาเน กติปาเหเนว เคหํ กาเรตฺวา เคหปฺปเวสนมงฺคลญฺจ ฉตฺตมงฺคลญฺจ เอกโตว กโรนฺโต สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ อทาสิ. อถสฺส สตฺถา ทานานุโมทนํ กโรนฺโต อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ. ธมฺมกถาวสาเน

"ปุณฺณเสฏฺฐี จ ภริยา จสฺส ธีตา จ อุตฺตราติ ตโยปิ ชนา โสตาปนฺนา อเหสส.

อปรภาเค ราชคหเสฏฺฐี ปุณฺณเสฏฺฐิโน ธีตรํ อตฺตโน ปุตฺตสฺส วาเรสิ. โส "นาหํ ทสฺสามีติ วตฺวา, "มา เอวํ กโรตุ, เอตฺตกํ กาลํ อมฺเห นิสฺสาย วสนฺเตเนว เต สมฺปตฺติ ลทฺธา, เทตุ เม ปุตฺตสฺส ธีตรนฺติ วุตฺเต, "โส มิจฺฉาทิฏฺฐิโก,๘ มม ธีตา ตีหิ รตเนหิ วินา วตฺติตุํ น สกฺโกติ, เนวสฺส ธีตรํ ทสฺสามีติ อาห. อถ นํ พหู เสฏฺฐิคหปติกาทโย กุลปุตฺตา "มา เตน สทฺธึ วิสฺสาสํ ภินฺทิ, เทหิสฺส ธีตรนฺติ ยาจึสุ. โส เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อาสาฬฺหปุณฺณมายํ ธีตรํ อทาสิ. สา ปติกุลํ คตกาลโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนึ วา อุปสงฺกมิตุํ ทานํ วา ทาตุํ ธมฺมํ วา โสตุํ นาลตฺถ. เอวํ อฑฺฒติเยสุ มาเสสุ วีติวตฺเตสุ สา สนฺติเก จิตํ ปริจาริกํ ปุจฺฉิ "อิทานิ กิตฺตกํ อนฺโตวสฺสํ อวสิฏฺฐนฺติ. "อฑฺฒมาโส อยฺเยติ. สา ปิตุ สาสนํ ปหิณิ "กสฺมา มํ เอวรูเป พนฺธนาคาเร ปกฺขิปึสุ? วรํ มํ ลกฺขณาหตํ กตฺวา ปเรสํ ทาสึ สาเวตต, น เอวรูปสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิกกุลสฺส ทาตุํ [วรํ], อาคตกาลโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุทสฺสนาทีสุ เอกํปิ ปุญฺญํ กาตุํ น ลภามีติ. อถสฺสา ปิตา "ทุกฺขิตา วต เม ธีตาติ อนตฺตมนตํ ปเวเทตฺวา ปญฺจทส กหาปณสหสฺสานิ เปเสสิ "อิมสฺมึ นคเร สิริมา นาม คณิกา อตฺถิ, `เทวสิกํ สหสฺสํ คณฺหาติ อิเมหิ กหาปเณหิ ตํ อาเนตฺวา

สามิกสฺส ปทปริจาริกํ กตฺวา สยํ ปุญฺญานิ กโรตูติ. สา สิริมํ ปกฺโกสาเปตฺวา "สหายิเก อิเม กหาปเณ คเหตฺวา อิมํ อฑฺฒมาสํ ตว สหายกํ ปริจราหีติ อาห. สา "สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิ. สา ตํ อาทาย สามิกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, เตน สิริมํ ทิสฺวา "กิมิทนฺติ วุตฺเต, "สามิ อิมํ อฑฺฒมาสํ มม สหายิกา ตุมฺเห ปริจรตุ, อหํ ปน อิมํ อฑฺฒมาสํ ทานญฺเจว ทาตุกามา ธมฺมญฺจ โสตุกามาติ อาห. โส ตํ อภิรูปํ [อิตฺถึ] ทิสฺวา อุปฺปนฺนสิเนโห "สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิ. อุตฺตราปิ โข พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตตฺวา "ภนฺเต อิมํ อฑฺฒมาสํ อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา อิเธว ภิกฺขา คเหตพฺพาติ สตฺถุ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา "อิโตทานิ ปฏฺฐาย ยาว มหาปวารณา, ตาว สตฺถารํ อุปฏฺฐาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ ลภิสฺสามีติ ตุฏฺฐมานสา "เอวํ ยาคุํ ปจถ, เอวํ ปูเว ปจถาติ มหานเส สพฺพกิจฺจานิ สํวิทหนฺตี วิจรติ. อถสฺสา สามิโก "เสฺว ปวารณา ภวิสฺสตีติ มหานสาภิมุโข วาตปาเน ฐตฺวา "กินฺนุ โข กโรนฺตี สา อนฺธพาลา วิจรตีติ โอโลเกนฺโต ตํ เสฏฺฐิธีตรํ เสทกิลินฺนํ ฉาริกาย โอกิณฺณํ องฺคารมสิมกฺขิตํ ตถา สํวิทหิตฺวา วิจรมานํ ทิสฺวา "อโห อนฺธพาลา เอวรูเป ฐาเน อิมํ สิริสมฺปตฺตึ นานุโภติ, `มุณฺฑกสมเณ อุปฏฺฐหิสฺสามีติ ตุฏฺฐจิตฺตา วิจรตีติ หสิตฺวา อปคญฺฉิ. ตสฺมึ อปคเต ตสฺส สนฺติเก ฐิตา สิริมา "กินฺนุ โข โอโลเกตฺวา เอส หสีติ เตเนว วาตปาเนน โอโลเกนฺตี อุตฺตรํ ทิสฺวา "อิมํ โอโลเกตฺวา อิมินา หสิตํ,

อทฺธา อิมสฺส เอตาย สทฺธึ สนฺถโว อตฺถีติ จินฺเตสิ. สา กิร อตฺตมาสํ ตสฺมึ เคเห พาหิรกอิตฺถี หุตฺวา วสมานาปิ ตํ สมฺปตฺตึ อนุภวมานา อตฺตโน พาหิรกอิตฺถีภาวํ อชานิตฺวา "อหํ ฆรสามินีติ สญฺญมกาสิ. สา อุตฺตราย อาฆาตํ พนฺธิตฺวา "ทุกฺขมสฺสา อุปฺปาเทสฺสามีติ ปาสาทา โอรุยฺห มหานสํ ปวิสิตฺวา ปูวปจนฏฺฐาเน ปกฺกุฏฺฐิตํ สปฺปึ กฏจฺฉุนา อาทาย อุตฺตราภิมุขี[๑] ปายาสิ. อุตฺตรา ตํ อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา "มม สหายิกาย มยฺหํ มหาอุปกาโร กโต; จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ, พฺรหฺมโลโก อตินีโจ, มม ปน สหายิกาย คุโณว มหนฺโต; อหญฺหิ เอตํ นิสฺสาย ทานญฺจ ทาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ ลภึ; สเจ มม เอติสฺสา อุปริ โกโธ อตฺถิ, อิทํ สปฺปิ มํ ฑหตุ; สเจ นตฺถิ, มา ฑหตูติ ตํ เมตฺตาย ผริ. ตาย ตสฺสา มตฺถเก อาสิตฺตํ ปกฺกุฏฺฐิตสปฺปิ สีตุทกํ วิย อโหสิ. อถ นํ "อิทํ สีตลํ ภวิสฺสตีติ ปุน กฏจฺฉุ ปูเรตฺวา อาทาย อาคจฺฉนฺตึ อุตฺตราย ทาสิโย ทิสฺวา "อเปหิ ทุพฺพินีเต, น ตฺวํ อมฺหากํ อยฺยาย อุปริ ปกฺกุฏฺฐิตํ สปฺปึ อาสิญฺจิตุํ อนุจฺฉวิกาติ สนฺตชฺเชนฺติโย อิโต จิโต จ อุฏฺฐาย หตฺเถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตฺวา ภูมิยํ ปาเตสส. อุตฺตรา ตา วาเรตุํ นาสกฺขิ, อถสฺสา อุปริ จิตา สพฺพา ทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา "กิสฺส เต เอวรูปํ ภาริยํ กมฺมํ กตนฺติ สิรึมํ โอวทิตฺวา อุณฺโหทเกน นหาเปตฺวา สตปากเตเลน อพฺภญฺชิ. ตสฺมึ ขเณ

๑. "อุตฺตราภิมุขินีติ ยุตฺตตรํ ณ. ว.

สา อตฺตโน พาหิริตฺถีภาวํ ญตฺวา จินฺเตสิ "มยา ภาริยํ กมฺมํ กตํ สามิกสฺส หสิตมตฺตการณา อิมิสฺสา อุปริ ปกฺกุฏฺฐิตํ สปฺปึ อาสิญฺจนฺติยา, อยํ `คณฺหถ นนฺติ ทาสิโย น อาณาเปตฺวา มํ วิเหจนกาเลปิ สพฺพา ทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา มยฺหํ กตฺตพฺพเมว อกาสิ; สจาหํ อิมํ น ขมาเปสฺสามิ, มุทฺธา เม สตฺตธา ผเลยฺยาติ ตสฺสา ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา "อยฺเย ขมาหิ เมติ อาห. "อหํ สปิติกา ธีตา ปิตริ ขมนฺเต ขมิสฺสามีติ. "โหตุ อยฺเย, ปิตรํปิ เต ปุณฺณเสฏฺฐึ ขมาเปสฺสามีติ. "ปุณฺโณ มม วฏฺเฏ ชนกปิตา, วิวฏฺเฏ ชนกปิตริ ขมนฺเต ปนาหํ ขมิสฺสามีติ. "โก ปน เต วิวฏฺเฏ ชนกปิตาติ. "สมฺมาสมฺพุทฺโธติ. "มยฺหํ เตน สทฺธึ วิสฺสาโส นตฺถีติ. "อหํ กริสฺสามิ,๑ สตฺถา เสฺว ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย อิธาคมิสฺสติ; ตฺวํ ยถาลทฺธํ สกฺการํ คเหตฺวา อิเธว อาคนฺตฺวา ตํ ขมาเปหีติ. สา "สาธุ อยฺเยติ อุฏฺฐาย อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา ปญฺจสตา ปริวาริตฺถิโย อาณาเปตฺวา นานาวิธานิ ขาทนียานิ เจว สูเปยฺยานิ จ สมฺปาเทตฺวา ปุนทิวเส ตํ สกฺการํ อาทาย อุตฺตราย เคหํ อาคนฺตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปตฺเต ปติฏฺฐาเปตุํ อวิสหนฺตี อฏฺฐาสิ. ตํ สฺพพํ คเหตฺวา อุตฺตรา สํวิทหิ. สิริมา ภตฺตกิจฺจาวสาเน สทฺธึ ปริวาเรน สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิ. อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ "โก เต อปราโธติ. "ภนฺเต มยา หีโย อิทนฺนาม กตํ, อถ เม สหายิกา มํ วิเหจยมานา ทาสิโย นิวาเรตฺวา มยฺหํ อุปการเมว อกาสิ,

๑. อิโต ปรํ "ยถาติ ปเทน ภวิตพฺพํ.

สาหํ อิมิสฺสา คุณํ ชานิตฺวา อิมํ ขมาเปสึ, อถ มํ เอสา `ตุมฺเหสุ ขมนฺเตสุ ขมิสฺสามีติ อาหาติ. "เอวํ กิร อุตฺตเรติ. "อาม ภนฺเต, หีโย สีเส เม สหายิกาย ปกฺกุฏฺฐิตสปฺปิ อาสิตฺตนฺติ. "อถ ตยา กึ จินฺติตนฺติ. "จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ, พฺรหฺมโลโก อตินีโจ, มม สหายิกาย คุโณว มหนฺโต; อหญฺหิ เอตํ นิสฺสาย ทานญฺจ ทาตุํ ธมฺมญฺจ โสตุํ อลตฺถํ; สเจ เม อิมิสฺสา อุปริ โกโธ อตฺถิ, อิทํ มํ ฑหตุ, โน เจ, มา ฑหตูติ เอวํ จินฺเตตฺวา อิมํ เมตฺตาย ผรึ ภนฺเตติ. สตฺถา "สาธุ สาธุ อุตฺตเร, เอวํ โกธํ ชินิตุํ วฏฺฏติ; โกโธ หิ นาม อกฺโกเธน, อกฺโกสกปริภาสโก อนกฺโกสเนน อปริภาสเนน, ถทฺธมจฺฉรี อตฺตโน สนฺตกสฺส ทาเนน ชินิตพฺโพ, มุสาวาที สจฺจวจเนน ชินิตพฺโพติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อกฺโกเธน ชิเน โกธํ, อสาธุํ สาธุนา ชิเน,
ชิเน กทริยํ ทาเนน, สจฺเจนาลิกวาทินนฺติ.

ตตฺถ "อกฺโกเธนาติ: โกธโน หิ ปุคฺคโล อกฺโกเธน หุตฺวา ชินิตพฺโพ. อสาธุ อภทฺทโก ภทฺทเกน หุตฺวา, กทริโย ถทฺธมจฺฉรี อตฺตโน สนฺตกสฺส จาคจิตฺเตน, อลิกวาที สจฺจวจเนน ชินิตพฺโพ; ตสฺมา เอวมาห "อกฺโกเธน ชิเน โกธํ ฯเปฯ สจฺเจนาลิกวาทินนฺติ.

เทสนาวสาเน สิริมา สทฺธึ ปญฺจสตาหิ อิตฺถีหิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ.

อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ.

๔. โมคฺคลฺลานตฺเถรปญฺหวตฺถุ. (๑๗๗)

"สจฺจํ ภเณติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ.

เอกสฺมึ หิ สมเย เถโร เทวจาริกํ คนฺตฺวา มเหสกฺขาย เทวธีตาย วิมานทฺวาเร ฐตฺวา ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ฐิตํ เอวมาห "เทวธีเต มหตี เต สมฺปตฺติ, กึ กมฺมํ กตฺวา ลทฺธาติ. "มา มํ ภนฺเต ปุจฺฉถาติ. เทวธีตา กิร อตฺตโน ปริตฺตกมฺเมน ลชฺชมานา เอวํ วทติ. สา ปน เถเรน "กเถหิเยวาติ วุจฺจมานา อาห "ภนฺเต มยา เนว ทานํ ทินฺนํ, น ปูชา กตา, น ธมฺโม สุโต; เกวลํ สจฺจมตฺตํ รกฺขิตนฺติ. เถโร อญฺญานิปิ วิมานทฺวารานิ คนฺตฺวา อาคตาคตา อปราปิ เทวธีตโร ปุจฺฉิ. ตาสุปิ ตเถว นิคูหิตฺวา เถรํ ปฏิพาหิตุํ อสกฺโกนฺตีสุ เอกา ตาว อาห "ภนฺเต มยา ทานาทีสุ กตํ นาม นตฺถิ, อหํ ปน กสฺสปพุทฺธกาเล ปรสฺส ทาสี อโหสึ. ตสฺสา เม สามิโก อติวิย จณฺโฑ ผรุโส คหิตคฺคหิเตเนว กฏฺเฐน วา กลิงฺคเรน วา สีสํ ภินฺทติ, สาหํ อุปฺปนฺเน โกเป `เอส ตว สามิโก ลกฺขณาหตํ วา ตํ กาตุํ นาสาทีนิ วา เต ฉินฺทิตุํ อิสฺสโร, มา กุชฺฌีติ อตฺตานเมว ปริภาสิตฺวา โกปํ นาม นากาสึ; เตน เม อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธาติ. อปรา อาห "อหํ ภนฺเต อุจฺฉุกฺเขตฺตํ

รกฺขมานา เอกสฺส ภิกฺขุโน เอกํ อุจฺฉุยฏฺฐึ อทาสึ; อปรา `เอกํ ติมฺพรุสกํ อทาสึ; อปรา `เอกํ เอลาฬุกํ อทาสึ; อปรา `เอกํ ผารุสกํ อทาสึ; อปรา `เอกํ มูลกมุฏฺฐึ อทาสึ; อปรา `เอกํ นิมฺพมุฏฺฐึ อทาสินฺติ อาทินา นเยน อตฺตนา อตฺตนา กตํ ปริตฺตกํ ทานํ อาโรเจตฺวา "อิมินา การเณน อมฺเหหิ อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธาติ อาหํสุ. เถโร ตาหิ กตกมฺมํ สุตฺวา สตฺถุ โอตริตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ "สกฺกา นุ โข ภนฺเต สจฺจกถนมตฺเตน โกปนิพฺพาปนมตฺเตน อติปริตฺตเกน ติมฺพรุสกาทิ-ทานมตฺเตน ทิพฺพสมฺปตฺตึ ลทฺธุนฺติ. "กสฺมา มํ โมคฺคลฺลาน ปุจฺฉสิ? นนุ เต เทวธีตาหิ อยมตฺโถ กถิโตติ. "อาม ภนฺเต, ลพฺภติ มญฺเญ เอตฺตเกน ทิพฺพสมฺปตฺตีติ. อถ นํ สตฺถา "โมคฺคลฺลาน สจฺจมตฺตํ กเถตฺวาปิ โกปมตฺตํ ชหิตฺวาปิ ปริตฺตกํ ทานํ ทตฺวาปิ เทวโลกํ คจฺฉติเยวาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สจฺจํ ภเณ, น กุชฺเฌยฺย, ทชฺชา อปฺปํปิ ยาจิโต,
เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ คจฺเฉ เทวาน สนฺติเกติ.

ตตฺถ "สจฺจํ ภเณติ: สจฺจํ ทีเปยฺย โวหเรยฺย, สจฺเจ ปติฏฺฐเหยฺยาติ อตฺโถ. น กุชฺเฌยฺยาติ: ปรสฺส น กุชฺเฌยฺย. ยาจิโตติ: ยาจกา นาม สีลวนฺโต ปพฺพชิตา. เต หิ กิญฺจาปิ "เทถาติ อยาจิตฺวาว ฆรทฺวาเร ติฏฺฐนฺติ, อตฺถโต ปน ยาจนฺติเยว นาม; เอวํ สีลวนฺเตหิ ยาจิโต อปฺปสฺมึปิ เทยฺยธมฺเม วิชฺชมาเน

อปฺปมตฺตกมฺปิ ทเทยฺย. เอเตหิ ตีหีติ: เอเตสุ เอเกนาปิ การเณน เทวโลกํ คจฺเฉยฺยาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

โมคฺคลฺลานตฺเถรปญฺหวตฺถุ.

๕. ภิกฺขูหิปุฏฺฐปญฺหวตฺถุ. (๑๗๘)

"อหึสกา เยติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา สาเกตํ นิสฺสาย อญฺชนวเน วิหรนฺโต ภิกฺขูหิ ปุฏฺฐปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ.

ภควโต กิร ภิกฺขุสงฺฆปริวุตสฺส สาเกตํ ปิณฺฑาย ปวิสนกาเล เอโก สาเกตวาสี มหลฺลกพฺราหฺมโณ นครโต นิกฺขมนฺโต อนฺตรทฺวาเร ทสพลํ ทิสฺวา ปาเทสุ นิปติตฺวา โคปฺผเกสุ ทฬฺหํ คเหตฺวา "ตาต นนุ นาม ปุตฺเตหิ ชิณฺณกาเล มาตาปิตโร ปฏิชคฺคิตพฺพา; กสฺมา เอตฺตกํ กาลํ อมฺหากํ อตฺตานํ น ทสฺเสสิ? มยา ตาว ทิฏฺโฐสิ, มาตรํปิ ปสฺสิตุํ เอหีติ สตฺถารํ คเหตฺวา อตฺตโน เคหํ อคมาสิ. สตฺถา ตตฺถ คนฺตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน. พฺราหฺมณีปิ อาคนฺตฺวา สตฺถุ ปาเทสุ นิปติตฺวา "ตาต เอตฺตกํ กาลํ กหํ คโตสิ? นนุ นาม มาตาปิตโร มหลฺลกกาเล อุปฏฺฐาตพฺพาติ วตฺวา ปุตฺตธีตโร "เอถ, ภาตรํ วนฺทถาติ วนฺทาเปสิ. เต อุโภปิ ตุฏฺฐมานสา

พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา "ภนฺเต อิเธว นิพทฺธํ ภิกฺขํ คณฺหถาติ วตฺวา, "พุทฺธา นาม เอกฏฺฐาเนเยว นิพทฺธํ ภิกฺขํ น คณฺหนฺตีติ วุตฺเต, "เตนหิ ภนฺเต เย โว นิมนฺเตตุํ อาคจฺฉนฺติ,ร เต อมฺหากํ สนฺติเก ปหิเณยฺยาถาติ อาหํสุ. สตฺถา ตโต ปฏฺฐาย นิมนฺเตตุํ อาคเต "คนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส อาโรเจถาติ เปเสสิ. เต คนฺตฺวา "มยํ สฺวาตนาย สตฺถารํ นิมนฺเตมาติ พฺราหฺมณํ วทนฺติ. พฺราหฺมโณ ปุนทิวเส อตฺตโน เคหโต ภตฺตภาชนสูเปยฺย-ภาชนานิ อาทาย สตฺถุ นิสีทนฏฺฐานํ คจฺฉติ. อญฺญตฺถ ปน นิมนฺตเน อสติ สตฺถา พฺราหฺมณสฺเสว เคเห ภตฺตกิจฺจํ กโรติ. เต อุโภปิ อตฺตโน เทยฺยธมฺมํ นิจฺจกาลํ ตถาคตสฺส เทนฺตา ธมฺมกถํ สุณนฺตา อนาคามิผลํ ปาปุณึสุ.

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส อสุโก นาม พฺราหฺมโณ `ตถาคตสฺส สุทฺโธทโน ปิตา, มหามายา มาตาติ ชานาติ, ชานนฺโตว สทฺธึ พฺราหฺมณิยา ตถาคตํ `อมฺหากํ ปุตฺโตติ วทติ, สตฺถาปิ ตเถว อธิวาเสสิ; กินฺนุโข การณนฺติ. สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา "ภิกฺขเว อุโภปิ เต อตฺตโน ปุตฺตเมว `ปุตฺโตติ วทนฺตีติ วตฺวา อตีตํ อาหริ[๑] "ภิกฺขเว อยํ พฺราหฺมโณ อตีเต นิรนฺตรํ ปญฺจ ชาติสตานิ มยฺหํ ปิตา อโหสิ, ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬปิตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหาปิตา; สาปิ พฺราหฺมณี นิรนฺตรเมว ปญฺจ ชาติสตานิ มยฺหํ มาตา อโหสิ, ปญฺจ

๑. อาหริตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยาปเทน ภวิตพฺพํ.

ชาติสตานิ จุลฺลมาตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหามาตา; เอวาหํ ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ พฺราหฺมณสฺส หตฺเถ สํวฑฺโฒ, ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ พฺราหฺมณิยา หตฺเถ สํวฑฺโฒติ ตีณิ ชาติสหสฺสานิ เตสํ ปุตฺตภาวํ ทสฺเสตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"ยสฺมึ มโน นิวีสติ, จิตฺตญฺจาปิ ปสีทติ,
อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส กามํ ตสฺมึปิ วิสฺสเส.
ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา
เอวนฺตํ ชายเต เปมํ อุปฺปลํว ยโถทเกติ.

สตฺถา เตมาสเมว ตํ กุลํ นิสฺสาย วิหาสิ. เต อุโภปิ อรหตฺตํ สจฺฉิกตฺวา ปรินิพฺพายึสุ. อถ เนสํ มหาสกฺการํ กตฺวา อุโภปิ เอกกูฏาคารเมว อาโรเปตฺวา นีหรึสุ. สตฺถาปิ ปญฺจสต-ภิกฺขุปริวาโร เตหิ สทฺธึเยว อาฬาหนํ อคมาสิ. "พุทฺธานํ กิร มาตาปิตโร กาลกตาติ มหาชโน นิกฺขมิ. สตฺถา อาฬาหนสมีเป เอกํ สาลํ ปวิสิตฺวา อฏฺฐาสิ. มนุสฺสา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺเต ฐตฺวา "ภนฺเต `มาตาปิตโร โว กาลกตาติ มา จินฺตยิตฺถาติ สตฺถารา สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรนฺติ. สตฺถา เต "มา เอวํ อวจุตฺถาติ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวาว ปริสาย อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา ตํขณานุรูปํ ธมฺมํ เทเสนฺโต

"อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ, โอรํ วสฺสสตาปิ มียติ,
โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ, อถโข โส ชรสาปิ มียตีติ

อิทํ ชราสุตฺตํ๑ กเถสิ. เทสนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ. ภิกฺขู พฺราหฺมณสฺส จ พฺราหฺมณิยา จ ปรินิพฺพุตภาวํ อชานนฺตา "ภนฺเต เตสํ โก อภิสมฺปราโยติ ปุจฺฉึสุ. สตฺถา "ภิกฺขเว เอวรูปานํ อเสขมุนีนํ อภิสมฺปราโย นาม นตฺถิ, เอวรูปา หิ อจฺจุตํ อมตํ มหานิพฺพานเมว ปาปุณนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"อหึสกา เย มุนโย นิจฺจํ กาเยน สํวุตา,
เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ, ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเรติ.

ตตฺถ "มุนโยติ: โมเนยฺยปฺปฏิปทาย มคฺคผลปฺปตฺตา อเสขมุนโย. กาเยนาติ: เทสนามตฺตเมเวตํ. ตีหิปิ ทฺวาเรหิ สํวุตาติ อตฺโถ. อจฺจุตนฺติ: สสฺสตํ. ฐานนฺติ: อกุปฺปฏฺฐานํ ธุวฏฺฐานํ. ยตฺถาติ: ยสฺมึ คนฺตฺวา น โสจนฺติ น วิหญฺญนฺติ, ตํ นิพฺพานฏฺฐานํ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ภิกฺขุหิปุฏฺฐปญฺหวตฺถุ.

๑. ขุ. สุ. ๒๕/๔๒.

๖. ปุณฺณทาสีวตฺถุ. (๑๗๘)

"สทา ชาครมานานนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต วิหรนฺโต ปุณฺณํ นาม ราชคหเสฏฺฐิโน ทาสึ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺสา กิร เอกทิวสํ โกฏฺฏนตฺถาย พหู วีหี อทาสิ. สา รตฺตึ ปทีปํ ชาเลตฺวา วีหี โกฏฺเฏนฺตี วิสฺสมนตฺถาย เสทตินฺเตน คตฺเตน พหิ วาเต อฏฺฐาสิ. ตสฺมึ สมเย ทพฺโพ มลฺลปุตฺโต ภิกฺขูนํ เสนาสนปฺปญฺญาปโก โหติ. โส ธมฺมํ สุตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เสนาสนํ คจฺฉนฺตานํ ภิกฺขูนํ องฺคุลึ ชาเลตฺวา ปุรโต ปุรโต มคฺคเทสนตฺถาย คจฺฉนฺเต ภิกฺขู นิมฺมินิ. ปุณฺณา เตนาโลเกน ปพฺพเต วิจรนฺเต ภิกฺขู ทิสฺวา "อหํ ตาว อตฺตโน ทุกฺเขน อุปทฺทุตา อิมายปิ เวลาย[๑] นิทฺทํ น อุเปมิ, ภทนฺตา กึการณา น นิทฺทายนฺตีติ จินฺเตตฺวา "อทฺธา เอตฺถ กสฺสจิ ภิกฺขุโน อผาสุกํ วา ภวิสฺสติ, ทีฆชาติเกน วา อุปทฺทโว ภวิสฺสตีติ สญฺญํ กตฺวา ปาโตว กุณฺฑกํ อาทาย อุทเกน เตเมตฺวา หตฺถตเล ปูวํ กตฺวา องฺคาเรสุ ปจิตฺวา อุจฺฉงฺเค กตฺวา "ติตฺถมคฺเค ขาทิสฺสามีติ ฆฏํ อาทาย ติตฺถาภิมุขี[๒] ปายาสิ. สตฺถาปิ คามํ ปวิสิตุํ ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิ. สา สตฺถารํ ทิสฺวา [จินฺเตสิ] "อญฺเญสุ ทิวเสสุ สตฺถริ ทิฏฺเฐปิ

๑. อิมิสฺสํปิ เวลายนฺติ ยุตฺตปเทน ภวิตพฺพํ. ๒. ติตฺถาภิมุขินีติ ภวิตพฺพํ ฉ. ว.

มม เทยฺยธมฺโม น โหติ, เทยฺยธมฺเม สติ สตฺถารํ น ปสฺสามิ;
อิทานิ ปน เม เทยฺยธมฺโม จ อตฺถิ, สตฺถา จ สมฺมุขีภูโต;
สเจ `ลูขํ วา ปณีตํ วาติ อจินฺเตตฺวา คณฺเหยฺย, ทเทยฺยาหํ
อิมํ ปูวนฺติ จินฺเตตฺวา ฆฏํ เอกมนฺเต นิกฺขิปิตฺวา สตฺถารํ
วนฺทิตฺวา "ภนฺเต อิมํ ลูขํ ทานํ ปฏิคฺคณฺหนฺตา มม สงฺคหํ
กโรถาติ อาห. สตฺถา อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกตฺวา เตน นีหริตฺวา
ทินฺนํ มหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา ปูวํ คณฺหิ. ปุณฺณาปิ
ตํ สตฺถุ ปตฺเต ปติฏฺฐเปตฺวา ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา
"ภนฺเต ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺโมเยว เม สมิชฺฌตูติ อาห. สตฺถา
"เอวํ โหตูติ ฐิตโกว อนุโมทนํ อกาสิ. ปุณฺณาปิ จินฺเตสิ
"กิญฺจาปิ เม สตฺถา สงฺคหํ กโรนฺโต ปูวํ คณฺหิ, น ปน ตํ
ขาทิสฺสติ; อทฺธา ปุรโต กากสฺส วา สุนขสฺส วา ทตฺวาห
รญฺโญ วา มหามตฺตสฺส วา เคหํ คนฺตฺวา ปณีตโภชนํ ภุญฺชิสฺสตีติ.
สตฺถาปิ "กินฺนุ โข เอสา จินฺเตสีติ ตสฺสา จิตฺตวารํ ญตฺวา
อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกตฺวา นิสีทนาการํ ทสฺเสสิ. เถโร จีวรํ
ปญฺญาเปตฺวา อทาสิ. สตฺถา พหินคเรเยว นิสีทิตฺวา ภตฺตกิจฺจมกาสิ.
เทวตา สกลจกฺกวาฬคพฺเภ เทวมนุสฺสานํ อุปกปฺปนกํ โอชํ มธุปฏลํ
วิย ปีเฬตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปึสุ. ปุณฺณา จ โอโลเกนฺตี อฏฺฐาสิ.
ภตฺตกิจฺจาวสาเน เถโร อุทกํ อทาสิ. สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ
ปุณฺณํ อามนฺเตตฺวา "กสฺมา ตฺวํ ปุณฺเณ มม สาวเก ปริภวีติ
อาห. "น ปริภวามิ ภนฺเตติ. "อถ ตยา มม สาวเก โอโลเกตฺวา

กึ กถิตนฺติ. "อหํ ตาว อิมินา ทุกฺขุปทฺทเวน นิทฺทํ น อุเปมิ, ภทนฺตา กิมตฺถํ นิทฺทํ น อุเปนฺติ, อทฺธา กสฺสจิ อผาสุกํ วา ภวิสฺสติ, ทีฆชาติเกน วา อุปทฺทโว ภวิสฺสตีติ เอตฺตกํ ภนฺเต มยา จินฺติตนฺติ. สตฺถา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา "ปุณฺเณ ตฺวํ ตาว อตฺตโน ทุกฺขุปทฺทเวน น นิทฺทายสิ, มม ปน สาวกา สทา ชาคริยํ อนุยุตฺตตาย น นิทฺทายนฺตีติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

"สทา ชาครมานานํ อโหรตฺตานุสิกฺขินํ
นิพฺพานํ อธิมุตฺตานํ อฏฺฐํ คจฺฉนฺติ อาสวาติ.

ตตฺถ "อโหรตฺตานุสิกฺขินนฺติ: ทิวา จ รตฺติญฺจ ติสฺโส สิกฺขา สิกฺขมานานํ. นิพฺพานํ อธิมุตฺตานนฺติ: นิพฺพานชฺฌาสยานํ. อฏฺฐํ คจฺฉนฺตีติ: เอวรูปานํ สพฺเพปิ อาสวา อฏฺฐํ วินาสํ นตฺถิภาวํ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ยถาฐิตาว ปุณฺณา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ. สมฺปตฺตปริสายปิ สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ.

สตฺถา กุณฺฑกองฺคารปูเวน ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ อคมาสิ. ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "ทุกฺกรํ อาวุโส สมฺมาสมฺพุทฺเธน กตํ ปุณฺณาย ทินฺเนน กุณฺฑกองฺคารปูเวน ภตฺตกิจฺจํ กโรนฺเตนาติ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนาติ ปุจฺฉิตฺวา, "อิมาย นามาติ วุตฺเต, "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปิ มยา อิมาย ทินฺนํ กุณฺฑกํ ปริภุตฺตเมวาติ วตฺวา อตีตํ อาหริตฺวา

"ภุตฺวา ติณปริฆาสํ ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกํ
เอตนฺเต โภชนํ อาสิ กสฺมาทานิ น ภุญฺชสิ?
ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ ชาติยา วินเยน วา,
พหุํ ตตฺถ มหาพฺรหฺเม อปิ อาจามกุณฺฑกํ,
ตฺวญฺจ โข มํ ปชานาสิ `ยทิสายํ หยุตฺตโม'
ชานนฺโต ชานมาคมฺม น เต ภกฺขามิ กุณฺฑกนฺติ[๕]

อิมํ กุณฺฑกสินฺธวโปตกชาตกํ[๒] วิตฺถาเรตฺวา กเถสีติ.

ปุณฺณทาสีวตฺถุ.

๗. อตุลอุปาสกวตฺถุ. (๑๘๐)

"โปราณเมตนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อตุลนฺนาม อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

โส หิ สาวตฺถีวาสี อุปาสโก ปญฺจสตอุปาสกปริวาโร เอกทิวสํ เต อุปาสเก อาทาย ธมฺมสฺสวนตฺถาย วิหารํ คนฺตฺวา เรวตตฺเถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ โสตุกาโม หุตฺวา เรวตตฺเถรํ วนฺทิตฺวา นิสีทิ. โส ปนายสฺมา ปฏิสลฺลานาราโม สีโห วิย เอกจโร; ตสฺมา เตน สทฺธึ น กิญฺจิ กเถสิ. โส "อยํ เถโร น กิญฺจิ กเถสีติ กุทฺโธ อุฏฺฐาย สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา

๑. ปาลิยํ ปหุนฺติ ทิสฺสติ. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐๐ ตทฏฺฐกถา. ๔/๒๓.

เอกมนฺตํ ฐิโต, เถเรน "เกนตฺเถน อาคตตฺถาติ วุตฺเต, "ภนฺเต อหํ อิเม อุปาสเก อาทาย ธมฺมสฺสวนตฺถาย เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมึ, ตสฺส เม เถโร น กิญฺจิ กเถสิ, โสหํ ตสฺส กุชฺฌิตฺวา อิธาคโต; ธมฺมํ เม กเถถาติ อาห. อถ เถโร "เตนหิ อุปาสกา นิสีทถาติ พหุกํ กตฺวา อภิธมฺมกถํ กเถสิ. อุปาสโก "อภิธมฺมกถา นาม อติสณฺหา อติสุขุมา, เถโร พหุํ อภิธมฺมเมว กเถสิ, อมฺหากํ อิมินา โก อตฺโถติ กุชฺฌิตฺวา ปริสํ อาทาย อานนฺทตฺเถรสฺส สนฺติกํ อคมาสิ; เถเรนาปิ "กึ อุปาสกาติ วุตฺเต, "ภนฺเต มยํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา, ตสฺส สนฺติเก อลฺลาปสลฺลาปมตฺตํปิ อลภิตฺวา กุทฺธา สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติกํ อาคมิมฺหา,[๑] โสปิ โน อติสณฺหํ พหุํ อภิธมฺมเมว กเถสิ, `อิมินา อมฺหากํ โก อตฺโถติ เอตสฺสาปิ กุชฺฌิตฺวา อิธาคตมฺห; กเถหิ โน ภนฺเต ธมฺมกถนฺติ. "เตนหิ นิสีทิตฺวา สุณาถาติ. เถโร เตสํ สุวิญฺเญยฺยํ กตฺวา อปฺปกเมว ธมฺมํ กเถสิ. เต เถรสฺสาปิ กุชฺฌิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ. อถ เน สตฺถา อาห "กสฺมา อุปาสกา อาคตตฺถาติ. "ธมฺมสฺสวนตฺถาย ภนฺเตติ. "สุโต ปน โว ธมฺโมติ. "ภนฺเต มยํ อาทิโต เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา, โส อมฺเหหิ สทฺธึ น กิญฺจิ กเถสิ, ตสฺส กุชฺฌิตฺวา สารีปุตฺตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา, เตน โน พหุ อภิธมฺโม กถิโต, ตํ อสลฺลกฺเขตฺวา กุชฺฌิตฺวา อานนฺทตฺเถรํ

๑. สี. ม. ยุ. อคมิมฺหา.

อุปสงฺกมิมฺหา, เตน โน อปฺปมตฺตโกว ธมฺโม กถิโต, ตสฺสาปิ กุชฺฌิตฺวา อิธาคตมฺหาติ. สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา "อตุล โปราณโต ปฏฺฐาย อาจิณฺณเมเวตํ, ตุณฺหีภูตมฺปิ พหุกถํปิ มนฺทกถํปิ ครหนฺติเยว, เอกนฺตํ ครหิตพฺโพเยว หิ ปสํสิตพฺโพเยว วา นตฺถิ; ราชาโนปิ เอกจฺเจ นินฺทนฺติ เอกจฺเจ ปสํสนฺติ, มหาปถวิมฺปิ, จนฺทิมสุริเยปิ, อากาสาทโยปิ, จตุปฺปริสมชฺเฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมํ กเถนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํปิ เอกจฺเจ นินฺทนฺติ เอกจฺเจ ปสํสนฺติ; อนฺธพาลานํ หิ นินฺทา วา ปสํสา วา อปฺปมาณํ; ปณฺฑิเตน ปน เมธาวินา นินฺทิโต นินฺทิโต นาม, ปสํสิโต ปสํสิโต นาม โหตีติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

"โปราณเมตํ อตุล, เนตํ อชฺชตนามิว,
นินฺทนฺติ ตุณฺหีมาสีนํ, นินฺทนฺติ พหุภาณินํ,
มิตภาณีํปิ นินฺทนฺติ นตฺถิ โลเก อนินฺทิโต,
น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ
เอกนฺตํ นินฺทิโต โปโส เอกนฺตํ วา ปสํสิโต;
ยญฺเจ วิญฺญู ปสํสนฺติ อนุวิจฺจ สุเว สุเว
อจฺฉิทฺทวุตฺตึ เมธาวึ ปญฺญาสีลสมาหิตํ,
นิกฺขํ ชมฺโพนทสฺเสว โก ตํ นินฺทิตุมรหติ,
เทวาปิ นํ ปสํสนฺติ, พฺรหฺมุนาปิ ปสํสิโตติ.

ตตฺถ "โปราณเมตนฺติ: ปุราณกํ เอตํ. อตุลาติ ตํ อุปาสกํ อาลปติ. เนตํ อชฺชตนามิวาติ: อิทํ นินฺทนํ วา ปสํสนํ วา อชฺชตนํ

อธุนา อุปฺปนฺนํ วิย น โหติ. ตุณฺหีมาสีนมฺปิ หิ "กึ เอโส มูโค วิย พธิโร วิย กิญฺจิ อชานนฺโต วิย ตุณฺหี หุตฺวา นิสินฺโนติ นินฺทนฺติ, พหุภาณินํปิ "กึ เอส วาตาหตตาลปณฺณํ วิย กฏกฏายติ, อิมสฺส กถาย ปริยนฺโตเยว นตฺถีติ นินฺทนฺติ, มิตภาณีนํปิ "กึ เอส สุวณฺณหิรญฺญํ วิย อตฺตโน วจนํ มญฺญมาโน เอกํ วา เทฺว วา วตฺวา ตุณฺหี โหตีติ นินฺทนฺติ: เอวํ สพฺพถาปิ อิมสฺมึ โลเก อนินฺทิโต นาม นตฺถีติ อตฺโถ. น จาหูติ; อตีเตปิ นาโหสิ, อนาคเตปิ น ภวิสฺสติ. ยญฺเจ วิญฺญูติ: พาลานํ นินฺทา วา ปสํสา วา อปฺปมาณํ, ยํ ปน ปณฺฑิตา ทิวเส ทิวเส อนุวิจฺจ นินฺทาการณํ วา ปสํสาการณํ วา ชานิตฺวา [ปสํสนฺติ] อจฺฉิทฺทาย วา สิกฺขาย อจฺฉิทฺทาย วา ชีวิตวุตฺติยา สมนฺนาคตตฺตา อจฺฉิทฺทวุตฺตึ ธมฺโมชปฺปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา เมธาวึ โลกิยโลกุตฺตรปฺปญฺญาย เจว จตุปฺปาริสุทฺธิสีเลน จ สมนฺนาคตตฺตา ปญฺญาสีลสมาหิตํ ปสํสนฺติ, ตํ สุวณฺณโทสวิรหิตํ ฆฏฺฏนมชฺชนกฺขมํ ชมฺพูนทนิกฺขํ วิย โก นินฺทิตุมรหตีติ อตฺโถ. เทวาปีติ: เทวาปิ ปณฺฑิตมนุสฺสาปิ ตํ ภิกฺขุํ อุฏฺฐาย โถเมนฺติ ปสํสนฺติ. พฺรหฺมุนาปีติ: น เกวลํ เทวมนุสฺสา, ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ มหาพฺรหฺเมหิปิ เอส ปสํสิโตเยวาติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน ปญฺจสตาปิ เต อุปาสกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

อตุลอุปาสกวตฺถุ.

๘. ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ. (๑๘๑)

"กายปฺปโกปนฺติ อิมํ ธมฺมเทสนํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เอกทิวสํ หิ สตฺถา เตสํ อุโภหิ หตฺเถหิ ยฏฺฐิโย คเหตฺวา กฏฺฐปาทุกํ อารุยฺห ปิฏฺฐิปาสาเณ จงฺกมนฺตานํ "ขฏขฏาติ สทฺทํ สุตฺวา "อานนฺท กึสทฺโท นาเมโสติ ปุจฺฉิตฺวา "ฉพฺพคฺคิยานํ กฏฺฐปาทุกํ อารุยฺห จงฺกมนฺตานํ ขฏขฏสทฺโทติ สุตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปตฺวา "ภิกฺขุนา นาม กายาทีนิ รกฺขิตุํ วฏฺฏตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

"กายปฺปโกปํ รกฺเขยฺย, กาเยน สํวุโต สิยา,
กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กาเยน สุจริตํ จเร;
วจีปโกปํ รกฺเขยฺย, วาจาย สํวุโต สิยา,
วจีทุจฺจริตํ หิตฺวา วาจาย สุจริตํ จเร;
มโนปโกปํ รกฺเขยฺย, มนสา สํวุโต สิยา,
มโนทุจฺจริตํ หิตฺวา มนสา สุจริตํ จเร;
กาเยน สํวุตา ธีรา, อโถ วาจาย สํวุตา,
มนสา สํวุตา ธีรา, เต เว สุปริสํวุตาติ.

ตตฺถ "กายปฺปโกปนฺติ: ติวิธํ กายทุจฺจริตํ รกฺเขยฺย. กาเยน สํวุโตติ: กายทฺวาเร ทุจฺจริตปฺปเวสนํ นิวาเรตฺวา สํวุโต ปิหิตทฺวาโร สิยา; ยสฺมา ปน กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กายสุจริตํ จรนฺโต อุภยํเปตํ

กโรติ; ตสฺมา "กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กาเยน สุจริตํ จเรติ วุตฺตํ. อนนฺตรคาถาสุปิ เอเสว นโย. กาเยน สํวุตา ธีราติ: เย ปณฺฑิตา ปาณาติปาตาทีนิ อกโรนฺตา กาเยน สํวุตา นาม, มุสาวาทาทีนิ อกโรนฺตา วาจาย สํวุตา นาม, อภิชฺฌาทีนิ อสมุฏฺฐาเปนฺตา มนสา สํวุตา นาม; เต อิธ โลกสฺมึ สุปริสํวุตา สุรกฺขิตา สุโคปิตา สุปิหิตทฺวาราติ อตฺโถ.

เทสนาวสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ.

โกธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

สตฺตรสโม วคฺโค